У Ризі свої бременські музики...

Мар'ян
ЖИТАРЮК

НА МЕЖІ ЕПОХ

Чужий ідол на українській землі. Центральний військовий санаторій Міноборони України, Гурзуф.

Редактор єдиної україномовної газети у Криму «Кримська світлиця» Олександр Кулик.

Кримське узбережжя.

Могилки українським героям - Ярославові Стецькові, Степанові Бандері, історикові - Дмитрові Дорошенкові. Мюнхен (Німеччина).

І стоїть на трибуні Кравчук Леонід - перший Президент незалежної України. Зал засідань Верховної Ради, Київ.

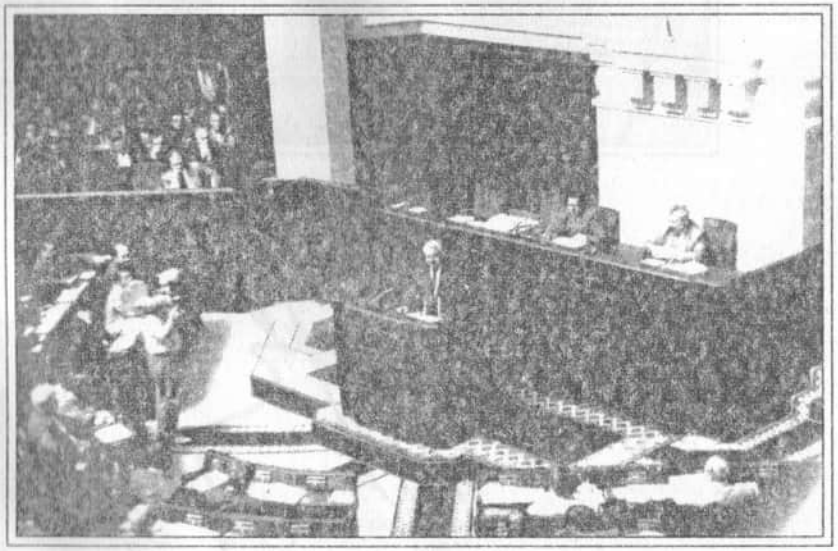

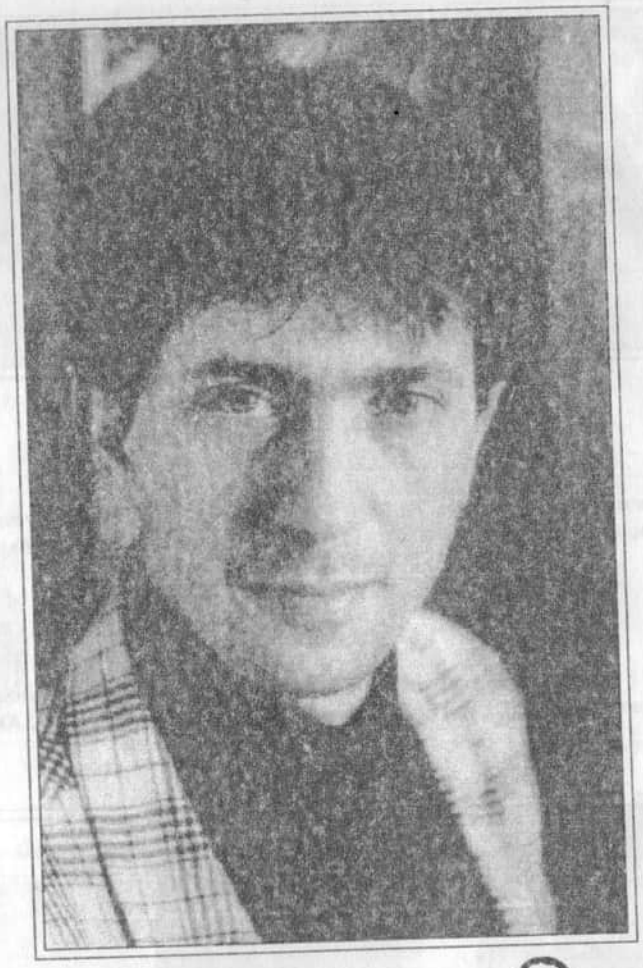

Мар'ян
ЖИТАРЮК

НА МЕЖІ ЕПОХ

Львів
Видавництво «За вільну Україну»
1997

ББК Ш5(2=Ук) 7-647
Ф3(2Ук)6
Ж-74

Житарюк М.Г. На межі епох. Публіцистика. - Львів: За вільну Україну, 1997. - 132 с. (Ілюстрації — 4с., реклама — 3с.)

ISBN 966-7315-00-2

Публіцистичні роздуми, інтерв'ю, політичні коментарі журналіста-міжнародника, кандидата філологічних наук Мар'яна Житарюка - дещиця з його величезного журналістського доробку. Автор розповідає про звичайних українських людей, які навіть на чужині пам'ятають свої корені, а також про духовних покручів і безбатченків на Батьківщині, акцентує увагу на окремих політичних процесах у сусідніх країнах, знайомить з видатними постатями. Одне слово, публіцистичним засобами намагається показати численні поразки і перші успіхи у становленні Української державності.

Для широкого кола читачів.

При повному або частковому відтворенні матеріалів даної книги обов'язкове посилання.

ISBN 966-7315-00-2

© Житарюк М.Г., 1997

КРИМСЬКИЙ ГОРДІЇВ ВУЗОЛ

ОСІННЬО-ЗИМОВА психологічна атака 1996-1997 років не тільки з боку російських законодавців, а й представників виконавчої влади (як-от мера Москви Лужкова) розбурхала довколакримські води з новою силою, хоч у цей час море у прямому і переносному значеннях під покровом криги дещо вгамовується. Високосний 1996-й, попри оптимістичні сподівання, не став винятком. Інтенсивна антиукраїнська нагінка з боку «братів-росіян» обурила не тільки українців, а й урвала терпець також представникам інших народів -громадян України. Найпомітніший у цій серії - відкритий лист мера Одеси Едуарда Гурвіца до мера Москви Юрія Лужкова, надрукований в «Известиях». Центристські і правоцентристські політичні організації, громадські об'єднання України провели акції протесту з приводу зазіхань північного сусідища і... «гаранта української безпеки» на територіальну цілісність, загалом незалежність України, а завжди стриманий мер Севастополя добродій Семьонов навіть поставив під сумнів доречність новобудов у Севастополі для російських офіцерів за російський кошт, якщо «не виключений силовий спосіб розв'язання проблеми статусу міста» (Ю.Лужков). Абсурдність ситуації не тільки в цьому, а насамперед у легалізації ідеї постійного проживання військовослужбовців інших держав (строкової служби чи звільнених у запас) на українській землі. Тому допоки на законодавчому рівні не буде ухвалено відповідних рішень про виведення чужих збройних сил з української території, сподіватися на швидке завершення московської політичної клоунади не слід.

Історія україно-російських взаємин показує, як впродовж століть перші доводять свою відданість (у війську, каторзі), другі - вимагають перших. Не сталося змін і сьогодні. Незважаючи ні на те, що весь світ визнав нашу державу, в тому числі і її кордони, сусіди-москвини, які донедавна тільки збільшували свою площу, а за останні роки втратили багатенько - від Балтики й Карпат до Закавказзя й Середньої Азії - не можуть змиритися з роллю статиста і намагаються форсувати події.

Після повної капітуляції у Чеченії, з метою реабілітації перед громадськістю, московські політико-військові чинники згадали старий і неоригінальний анекдот про Севастополь - гордість... російських моряків і, відповідно, російське місто, про базування Чорноморського флоту, про територіальну приналежність Криму тощо. Громадське російське телебачення закликає «соотечественников» не думати про невиплачені зарплати і пенсії, адже «Родіна в опасності», вважаючи, що український парламент може проголосувати за виведення з української (неросійської!) території всіх іноземних формувань до 2000 року. Насправді ж український парламент інертний. І на такий сміливий крок він не здатен. Тим більше після підписання українсько-російського базового договору про співпрацю, в тому числі й оренду майже трьох із чотирьох існуючих севастопольських бухт російським ЧФ.

На цьому фоні не тільки дивує, а часом і обурює політична пасивність, дипломатичне дилетантство офіційного Києва, який не вперше робить вигляд, що не помічає ворожу до України позицію двох палат російського парламенту, ігнорує її, сподіваючись на гарний настрій глави виконавчої влади президента Бориса Єльцина. Тому не дивина, що на російсько-українське «безхмар'я» практично не реагують на Заході.

Що стосується імовірності силового розв'язання севастопольського (кримського) питання. Мабуть, його уникнемо. Принаймні, так вважає більшість громадян України, в тому числі й російського походження. Не так легко забути Карабах, Туркменистан, Югославію, Чеченію. І автор навіть не зачіпав би цю тему, якби вона не обростала новими версіями з боку представників російського політичного істеблішменту на кшталт: «У Росії достатній військовий потенціал, аби повернути Севастополь у своє лоно» (Ю.Лужков). Я все-таки вважаю, що ці та інші репліки Ю.Лужкова -зі словесного арсеналу самооголошеної дострокової кампанії з виборів президента - і тому не повинні залишитись тільки репліками. Однак є теза. Яка антитеза?

«Хто буде воювати у Криму?», «Схід захоче відокремитись...» -такі песимістично-політичні розмови можна почути будь-де. Насправді, якби, не дай, Боже, до цього дійшло, російськомовний український Схід (не люблю цього географічного поділу) відстоюватиме Незалежність України швидше, ніж Захід. З чого складається Незалежність? З приватної власності. Які дороги ведуть до Криму? Південно-східні і, мабуть, не російські. Отже, Лужков забуває, що кожна палиця має два кінці. Якщо одним він спробує провчити неслухняну Україну, то іншим може дістати сам. Один неозброєний вчинок Москви здатен ущент розпорошити ліві, проросійськи налаштовані сили і згуртувати українську націю проти зазіхань північного та інших сусідів.

Отже, за умови, що ми негайно перестанемо блазнювати перед іншими, навіть найближчими «братами-слов'янами», усвідомивши, що ми - сила, з якою мусять рахуватися інші, ми збережемо територіальну цілісність, національну ідентичність, наростимо економічний потенціал. Правда на нашому боці. І приходить той час, коли вона мусить перемогти. Усвідомленню цього передували різні події, які не зайве було б тут згадати і осмислити по-новому.

Пригадую свої перші відрядження на півострів на зорі нашої незалежності. І перші кримські враження, опубліковані у українській пресі впродовж 1991-1992 років.

КРИМСЬКІ ВРАЖЕННЯ

Як росіяни і татари сперечалися

Росіян, принаймні за паспортом, на півострові більше, ніж представників усіх інших національностей разом узятих. Звичайно, і державна, і мова міжнаціонального спілкування - російська. Українського слова можна й за тиждень не почути, хіба від окремих курортників та місцевих українських активістів. Якщо наважитесь заговорити рідною, ризикуєте потрапити в немилість не лише до старенських бабусь, а часом і першого зустрічного. Вам можуть зробити зауваження, що у Криму «хохляцкій - не язик». Ви, звісно, не згідні, пояснюєте, що мова - не хохляцька, а українська. Натомість почуєте пораду: їхати «в сваю Ґаліцію». Чудернацький авторитет і в українських політиків. Не кажу про лідерів Народної Ради - самого Леоніда Кравчука, Голову Верховної Ради, вважають «хітрим націоналістом».

Так, росіян більше половини, але російська панує на всьому півострові. У міжміському автобусі кримчанин переконував мене в тому, що хохли ще пожалкують за свої дії, особливо за відкриття (єдиної!) української школи.

«Ми відділимось, матимемо свій кордон, свою армію, - продовжував нестарий чоловік, перехиливши пляшку з пивом. - Може, і пиво не буде солоне. А курортників пускатимемо на пляж лише за валюту».

- Яка своя армія!? - втрутився у розмову пасажир із переднього крісла. - Крим не здатний проіснувати сам. Бо він - південна російська губернія. Ще колись був нею, а зараз мусить повернутись історична справедливість.

- Ні! Ні! - озираюсь і бачу смугле обличчя татарина, що підвівся і прямує до нас. - Татари не допустять, щоб Крим був російською губернією.

Тут зчинився неабиякий галас. Одні так сильно старались перекричати інших, що переляканий водій поглядав, чи, бува, не зупинити «дракона». На се годі було зважати, але ще кілька слів татарина я почув:

- Крим буде автономією Туреччини. І всі нарешті заговорять по-татарськи.

Далі шофер таки не ризикнув кермувати автобусом серпантиновою дорогою через перевал. Машина зупинилась, на пропозицію охолонути на свіжому повітрі гарячі голови не зреагували. На щастя, драматичне і непідробне дійство закінчилось без бійки, хоч до цього і йшло. Миротворцем виявилась жіночка з дитиною, яка спочатку по-українському, а потім і по-російськи жалібно промовила: «Людоньки! Я ж на літак не встигну!»

Ми знову рушили. А я задумався: напевне, все ж не байдуже українцям, яка доля чекає на Крим, але під час суперечки вони мовчали. І мабуть, не від страху. Швидше, усвідомлювали безкорисність такої лайки. А ще - відчували, що їх меншість. Якщо б і подали голос, його, напевне, і не почули б.

Вулицею Леніна піонери йшли

Їх було небагато. Здається, троє. Може, четверо. Такі симпатичні, літ по 11-12, у новеньких, випрасуваних шкільних формах, із червоними галстуками на шиях - живий приклад для наслідування - і всі як один курили сигарети. Цілком відкрито, не ховаючись од дорослих. Серед білого дня, по дорозі додому, зі шкільними торбами. Це в Феодосії, неподалік картинної галереї, брудного моря, поміж квартирантів.

А в Сімферополі ще й не таке бачив. Поблизу центрального автовокзалу є кілька кафе. В одному з них я став у чергу, щоб замовити чорну каву по-східному і якесь тістечко. Поки розмірковував, яке саме взяти, до мене підійшов піонер, трохи старший від феодосійців, але теж із червоним галстуком, і неголосно сказав: «Дядя, будь другом, а. Вазьмі трі по 200. Вот пятнашнік». Я глянув на прилавок: червоне вино «Славянское», яке купляли пенсіонери, продавалося саме по 2,50 за 100 грамів. А надворі стояли ще двоє безтурботних хлопчаків. Подумалось: оце потенційні будівничі суверенної України, наша надія!

Усе це справило на мене гнітюче враження. Я був настільки шокований, що оговтався лише від слів продавця: «Вам сколько?».

- Мені кави, будь ласка.

- Чєго-чєго?..

Піонери образились, але ненадовго. Поки я надворі пив каву, їхнє «замовлення» виконав якийсь юнак. Мабуть, учень місцевого ПТУ.

На карті - два Кіровських, одне Куйбишеве

А як поїздите по Криму машиною, гадаю, знайдете більше. І все ж, хоч я і не ставив собі за мету аналізувати назви населених пунктів, зовсім оминути їх теж не можу. Вражає, що більшість назв прикметникового походження російські (до того вистачало татарських та українських): Воінка, Ґвардєйскоє, Красноґвардейскоє, Побєдноє, Октябрьскоє, Совєтскій, Лєніно, Чкалово. Не знаю, як ви, а я, наприклад, не хотів би жити у штучно, етимологічно воєнізованому місті. На ці слова одного разу відповіли: «Нє всьо лі равно, как ґород називаєтся? Главноє, чтоби кушать било всьо».

Мені не байдуже. А що стосується їжі, то вона, без сумніву, повинна бути скрізь. Зайдіть у Боґатоє, Єжевічноє, Шолковічноє, Ботанічєскоє, Віноґрадово, Ізобільноє, Ґрушівку, Кизиловку -всюди одні і ті ж, як і скрізь у нашій країні, проблеми. А ще, як будете у Криму і матимете багато часу, можете з'їздити в Дальокоє, потім - у Срєднєє, за ним - у Блізкоє. Є ще такі назви: Воробйово, Скворцово, Укромноє, Почтовоє, Прівєтноє, Насипноє, Доброє, Вєсьолоє, Важноє та інші більш або мєнш важливі, більш або менш багаті міста і села.

Географічні назви, на які я б не звертав увагу за кордоном, бо це було б втручанням у внутрішні справи чужої держави, видаються мені деколи навіть дикунськими, хоча й містять так званий сенс - у селі багато горобців - зачіпають за живе, бо все-таки на терені України. У великій державі, з якої сміятимуться через такі «дрібниці», як цілковита байдужість до історії рідного краю, через небажання вивчати рідну мову, через нехотіння самовизначитись у такий сприятливий історичний момент.

Замість резюме

Рабам допомагають, бо раби знали, що таке свобода, - раби прагнуть бути вільними. Мутантам не допоможе ніхто, бо мутанти самі не знають, чого хочуть. Їх остерігаються.

Не звинувачую нікого - не винні гібриди, зо їх виплекав садівник. У Криму, в цьому теплому, благодійному куткові, «садівників» було особливо багато. Тут сонця більше. Експериментувати можна не лишень улітку. На жаль, сьогодні «садівників» не меншає.

КРИМ: УКРАЇНЦЕМ БУТИ НЕБЕЗПЕЧНО?

Скільки українців на півострові?

Павло Власенко, голова Товариства української мови у Сімферополі:

- Мільйон. Не менше.

- Але ж офіційні документи називають 700 тисяч...

- А я покажу Вам і такі, що запевнятимуть, нібито українців усього 300 тисяч. Замовлення - велика справа. Візьміть той же перепис. По-перше, була вказівка якомога більше людей записувати росіянами. По-друге, вважати себе українцем вважалося непрестижно. А нині ще гірше: небезпечно. За те, що ти говориш рідною мовою, на тебе вже не кивають насмішливо «хохол», а називають націоналістом, бандерівцем.

- І все ж українці утворили своє Товариство.

- А що нам залишалося? Біль проймає, коли поїдеш в села Бахчисарайського, Нижньогорського, інших районів, поглянеш на дошку пошани: більшість - українці. От я, наприклад, чому став кримчанином? Бо нашу сім'ю вивезли з Донеччини за оргнабором. А друг мого батька? Те ж саме. 1954-ого привезли з Чернігівщини у степ і сказали: «Будуйте село!» І тут скрізь так. До української тягнуться люди. Осередки Товариства української мови (це вже пізніше вони називатимуться «Просвіта», - М.Ж.) створені в районах. У Сімферополі зареєстровано більше, як 150 членів осередку. Але я вважаю, що це не повинно фіксуватися. Від цього щирості однаково не додасться.

«Нам допомагають західняки...»

Тернопільчани, львів'яни, івано-франківці. Ми за це їм дуже і дуже вдячні. Особливо за допомогу в підготовці до референдуму. Приїжджали цілими групами. Дали багато друкованої продукції, статистичних матеріалів, були закріплені за кожною виборчою дільницею.

- Приємно, що в Криму більшість виборців проголосувала за незалежність, але не всім відомо, що Сімферополь - прикрий виняток. Лише 36 відсотків підтримали Акт про незалежність.

- Кажете, лише 36? Та це ж наша перемога! Якби ви бачили, як місто кишіло від шовіністичних груп, які тут були настрої! В останніх номерах за 1991 рік «Літературна Україна» надрукувала історичну розвідку Володимира Буткевича «Право на Крим, хто його має: Росія, Україна?» Прекрасна стаття, але у Криму її майже ніхто не помітив. Всього півтисячі примірників доходить. Більшість навіть не знає про існування популярного тижневика. Симферопольці переклали статтю на російську мову (не називаємо хто саме, щоб їх не переслідували імпершовіністи), хочуть видати окремою брошуркою. Тут обіцяли допомогти тернополяни. Крім цього, згадану статтю друкує кримсько-татарська газета. Члени Товариства української мови імені Тараса Шевченка не комерцію прагнуть на цьому робити, а хочуть, щоб кожен кримчанин її прочитав. Щоб не бракувало примірників у бібліотеках і школах. Це буде постріл, що виб'є ґрунт із-під ніг багатьом противникам української державності.

Добре, що краяни не впали духом. Навпаки, заявили про себе ще сильніше. Створили хор. І то непоганий. Гурток бандуристок. Працює драмгурток (поставили вертеп) і молодіжна студія.

Недільна школа

Займаються у ній 20 школярів. Основні предмети: українська мова, народознавство, музика. Невдовзі буде історія. Навчає дітей фахівець із Сімферопольського державного університету доцент Валентина Власенко, директором - її колега Віра Ачилова. Заняття, диспути, екскурсії - тільки по-українському. Дуже приємно, що школу відвідують і діти з російських родин. Вперше дітки підготували свято Миколая - з самим Миколаєм, Ангелом, Чортом. Колядували на Різдво, ходили по місту з зіркою, зробленою власними руками.

Театр?

Називається українським. Не більше. Колись, розповідають кримчани, років зо 20-25 тому, квитки важко було придбати. Тепер українського й

сліду немає. І звідки він візьметься, якщо режисери не знають української мови? Театр виродився в музичний. У репертуарі з року в рік «Летучая мышь», «Марица», «Севастопольский вальс». Торік, правда, прийшов Музиченко і поставив «Сорочинський ярмарок».

Ставка на вчених

Уявіть собі: університет - і немає навіть Товариства української мови. Можна сказати, в українському навчальному закладі, з кафедрами української літератури, мови, з філологічним факультетом! Чи не тому, що обком (коли ще існував) вважав, що в ТУМі одні націоналісти? Хоч у Статуті Товариства - ні слова про політику, про боротьбу за владу.

Чому «націоналісти»? Бо вимагають (від Кравчука і Багрова), щоб у Конституції Криму, проект якої зараз активно обговорюється, був обов'язково поділ на державну мову і недержавні, щоб парламент був двопалатним, з рівним представництвом.

Такі різні українці поацюють у Сімферопольському державному університеті, де навчаються студенти з усієї України. Є, звичайно, багато охочих співпрацювати з ТУМом. Це професори Чірва, Федоренко, Ігнатенко. Але є й протидія. Ректор, багровський ставленик, вчорашні комуністично-партійні структури (вони ж ніде не поділися!). А як майстерно ректорат використовує свою багатотиражку! Бруду на всю українську інтеліенцію вистачить.

Отже, не так просто панові Власенкові створити осередки у всіх вищих навчальних закладах Сімферополя - університеті, мединституті, сільгоспінституті, військовому училищі. Щоправда курсанти училища вже почали присягати на вірність народові України, а на військовому плаці почала звучати мелодія гімну «Ще не вмерла Україна».

Од «лідерів» пахне расизмом

З діячем Республіканського руху Криму (РРК) Мєшковим зустрітися не вдалося. Авторові не допомогли й у Верховній Раді Кримської автономії. І вартові, і заступник Голови ВР Анатолій Маслов запевнили мене, що колишній слідчий Мєшков - лише депутат (це було ще до президентства Мєшкова), у ВР не має посади. На запитання, де ж працює лідер «визвольного» руху, відповісти не зміг ніхто. Але перші зустрічні порадили піти до пам'ятника Ленінові, а ще ліпше - під ідолом дочекатися неділі. За їхніми словами, популярного у Криму товариша можна зустріти саме там. У мої плани, звісно, це не входило, я не збирався вартувати під пам'ятником. Тому про РРК вирішив детальніше розпитати в місцевих людей. Ось яка вимальовалась картина.

Республіканський рух Криму - штучно створена, куплена організація. Звичайно, цього я довести не зможу, не настільки багатий, щоб міг РРК купити. Але, повторюю, чимало людей (різних національностей) переконані, що в РРК все робиться за гроші. За їхніми словами, сам Мєшков уже ніде не працює, а перебуває на утриманні.

Як відомо, хвилина телеефіру коштує чималі гроші. Для РРК - і теле-, і радіоефір у надлишку. Стежать мєшковці й за пресою. Проводять поводошоу, залучаючи молодь. Продають дешевих курчат, а охочим роздають горілку. Розігрітий і збадьорений народ кричить. І чому б не покричати? Вимагають провести референдум, щоб від'єднатися від України.

Коли було провалено рішення про кримський референдум, мешковці плювали на український прапор.

У РРК зібралися злі, злюмпенізовані, надзвичайно аґресивні сили. І я не думаю, що ця організація об'єднує людей за покликом душі. Мені здається: припиняться численні шоу під Іллічем, ослабне й РРК.

Члени ТУМу не приховують свого невдоволення відвертим шовінізмом РРК і його прихильників. Якби, розповідає пан Власенко, нас було трохи менше, нас просто побили б. І це, на жаль, уже не ілюзії. Спалах, приступ, екстаз (називайте як хочете) більшовизму зафіксовано і в Севастополі. На мітинґу (близько 1000 осіб) не бракувало триколірних, андріївських знамен. І в цьому морі - синьо-жовтий прапорець. Розлючений натовп накинувся на мирні кольори, мов голодний собака на шмат ковбаси. Прапорець топтали, а разом із ним - бідну жінку, яку вже збили з ніг. Потім ця невідома смілива людина потрапила в реанімацію.

Крім Мєшкова, є у Криму ще один діяч - Анатолій Лось. До останнього часу очолював одне з двох російських товариств (інше - казарінське). Лось не приховує: «Ми будєм защіщать русскіх!». Хто ж, цікаво, нападає на росіян, питалися тумівці. «А ви папробуйтє!» Лось із прибічниками вже запланували конфліктну ситуацію. Вони про неї мріють. Очевидно, готові спровокувати будь-кого і на будь-що. Ці «товариші», наприклад, регулярно вишукують у райгазетах Закарпаття, Львівщини, Тернопілля всілякі необережні вислови і трактують їх на свій смак. Лосівці перекручують буквально все, що робить уряд України. Чудовий конґрес українців назвали (у пресі!) «сборіщєм націоналістов», іншими «делікатними» (не для друку) словами.

Гадаю, треба, щоб народ України і наша діаспора знали наших «доброзичливців». Їх не так уже й багато, але вони вкрай озлоблені, зденервовані, готові (з нацистським запалом) кинутися на українського патріота - і розірвати на шматки. Це - Мєшков, Мєжак, Лось, Казарін, Терехов, Кличніков, Загатовський (у Сімферополі), Круґлов, Сєбєльова (в Севастополі).

Болі

- Поки Україна не повернеться до нас обличчям, - з надією сподівається голова Симферопольського ТУМу Павло Власенко, - ми потихесенько згасатимемо. Приміщень у місті достатньо. Для всіх - мафіозних структур, кооперативів, тільки не для просвітницьких і культурологічних товариств.

Крим не українізується сам собою. Напевне, ніхто (у Києві чи Львові) до кінця не розуміє, як нам тут складно. Більше того, кажуть, буцімто ми самі винні. Викладач Київського університету імені Тараса Шевченка Радчук згіперболізував: ми, мовляв, лишень дзіліньканемо у дзвіночок, а треба стукати, бити у дзвони. Але як ще калатати, якщо ми шлемо документи, заяви в Київ прямо Президентові Кравчукові? І нас - не помічають. Ми були в Києві - там вирішують, як саме назвати Товариство: «Просвіта» чи не «Просвіта». Нібито це першочергове завдання. Та ж у столиці таки затишок, під дахом, у теплі. Скільки ж можна дивитися то на Схід, то на Захід? Гляньте ж і на Південь! Українські діти ростуть, не знаючи рідної мови. Товариствові інший раз ніде зібратися. Чекаємо весни. На вулиці потепліє. До лавок не звикати. Опинялися ж надворі після оренди приміщень у Будинку культури профтехосвіти, після Клубу потреб кооперації, після червоного кутка «Півдхімпроммонтажу». Крутить носом і пані Дроздова, директор бібліотеки Дружби народів.

Україну визнало більш ніж сто держав, а влада Криму продовжує мститись на українцях. Заздрощі - страшна сила. І ось уже в Симферопольському університеті домагаються не приймати більше студентів на українське відділення філологічного факультету. Начебто у Криму надлишок українських філологів, начебто вчителі не перевантажені, виконуючи по 30 годин педагогічного навантаження на тиждень. «Пояснення» просте - на весь Крим відкрито один-однісінький перший український клас (у Сімферополі) і один - п'ятий (у Феодосії). Жодної української газети (тоді ще не було «Кримської світлиці»). Телебачення у Криму теж російське. Київські програми нерідко блокуються.

Ну як тут не висловити свого болю?! Тим більше, що Товариство зовсім не забезпечене технічно. Друкарських машинок не вистачає, ніде взяти українських літер, диктофонів, факсів, ксероксів (навіть старих). Тому тумівці нагадують сміливців із зв'язаними руками, що опинилися в розбурханому океані політичних пристрастей. Спробуй-но плисти!

Епілог

Далі йтиметься про життя українців в Естонії, Латвії, Молдові. Скрізь були свої проблеми. Але таке відкрите, неприховане знущання з нашої нації важко було навіть уявити. Скрізь наших краян поважають за світлі голови, золоті руки і веселу вдачу. У Криму - зневажають. Заговорив рідною мовою - націоналіст. І то з огидою підкреслюють «страшное» слово. Ймовірно, що українців, які ще не забули за цих несприятливих обставин, хто вони, чиїх батьків, якого роду-племені, слід називати з великої літери Націоналістами. І хай не звинувачують мене читачі у сенсаційності, коли реалії, психологічний стан у Сімферополі назву проявом білого расизму. Хочемо ми цього чи ні, але задатки до нього дуже сильні. А на питання - чия правда? - гадаю, мав би відповісти парламент. Інакше «демократія» обернеться вседозволеністю одних і безправ'ям інших. Долю великого українського народу не можна пускати на самоплив, кидати напризволяще.

ПЕРШИЙ - І ОСТАННІЙ УКРАЇНСЬКИЙ КЛАС?

Про нього почула вся Україна. Повідомлення сприймались, як сенсація - в російськомовному Сімферополі український клас! Ох-хо-хо... Мої колеги писали, ви, панове, читали. І все - у веселкових кольорах. Ура! Крим українізовується! Та нічого схожого. У Криму навпаки наступає реакція, оживає великодержавний шовінізм. Не виняток і школа N 33 у Сімферополі.

Як створювався клас? У Сімферопольському відділенні Спілки журналістів України мені сказали, що охочих навчатись по-українському майже не було. Надійшло, мовляв, три заяви, а вчителька нібито сама ходила по домівках і вмовляла батьків.

Галина Василівна Прадід, вчителька українського класу у 33-й школі і Галина Федорівна Вольвач, викладач української мови та літератури у старших класах СШ N 23, розповіли:

• Нині у класі 13 дітей. Збирали їх з великими труднощами. Батьки

приносили заяви, які потім десь дівалися. І перед 1 вересня дирекція сказала, що заяв мало і тому клас не відкриється. Після 1 вересня ті заяви, які ще приносили, ми не віддавали завучеві Вірі Павлівній Журавель. Деякі батьки обурювались: «Сматрітє, чтоб заявленіє снова нє пропало, потому что я напісал трєтьє». Клас відкрився. У запалі Віра Павлівна почала по-українському: «Товариші родітєлі! Я дуже рада, що така подія сталася. Ми будемо кожного року відкривати новий український клас. У нас буде целая школа в Криму...»

Такі слова справді могли б розрадити. Лише не вчителів, які бачили весь цинізм, насмішкуватість і неповагу. Викладати було доручено не Галині Василівній, а іншому педагогові. Через кілька днів перша вчителька сказала: «Я работать нє буду. У меня нєт врємєні». Мабуть, її попросили. Друга вчителька працювала не довше: «У мене батьки хворі». Потім сталося «відкриття»: колектив стрепенувся від звістки, що... за українським класом стоїть Рух. Усі злякалися. Тільки не Галина Василівна, яка взяла клас. Тепер щодня їй доводиться переносити на собі злість усієї шкільної адміністрації. Напевне, не лише за те, що не дала розпастися, щезнути осередкові українства - як відомо, вчитель Прадід нагороджена значком «Відмінник народної освіти». Як тут не позаздрити? І доводиться вислуховувати то на коридорі, то на килимку погрози і попередження: «Ми вас виселимо, бо кімната розрахована на 28 учнів, а не на 13...», «Почєму стєни ґолиє, наґлядності нєт?..» тощо.

- На канікулах я з дітьми їздила до Миколаєва Львівської області, - розповідає Галина Василівна, - щоб ознайомити їх з українськими народними звичаями, святами. Перше, чим мене зустріли вдома, у рідній школі, це: «Вот вам лєстніца, будєтє мить, потому что всє канікули ви отдихалі».

Завгосп меблів не дає. «Хай вам Київ допомагає! Хай ваше общєство! У вас там єсть вліятєльниє люді - пусть!..»

Дітки у класі здібні, стараються. Вчаться гарно, особливо -читають. І батьки задоволені. Половина дітей - росіяни, але їхні батьки прагнуть, щоб хоч діти знали українську мову.

На відкритому уроці дітки читали і співали тільки по-українському. Сценка в національних костюмах, колядки, щедрівки, ігри - все це вони демонстрували так щиро, що присутні аж плакали.

Працювати дуже важко. У класі заняття українською, в коридорі, на перерві, спілкування, російською. У таких умовах робота вимагає особливого зосередження на дітях, а не на виправдачнях перед директором. От парадокс: Тернопіль, Львів. Київ, інші українські міста знають про кримський первісток, стараються допомогти, а місцеві чиновники лише перепони створюють. Мовляв, це однаково не Україна.

Запропонувала Галина Василівна створити групу продовженого дня. Директор: «Вам что, дєнєґ нє хватаєт?!» Справа ж не у грошах, а в потребі українського середовища дітям. Батьки української мови не знають, а домашні завдання потрібно виконувати. Замовила слово про вчителя англійської мови і почула у відповідь: «Что ви прєдлаґаєтє сваї кандідатури? У мєня сваї люді будут работать...», «Єслі в етом классє нічєґо нє будєт дєлаться, ми в вас єво забєрьом». 30 січня всі болі висловила вчителька на зборах. Завуч Журавель розчервонілась і підсумувала: «Что ви мєня аскарбляєтє, что ви націоналізм проізводітє?» Далі нашій вчительці пообіцяли розмову з директором. Ми не були присутні на черговому «вихованні», але

побачили в дії іншого завуча - Тетяну Миколаївну Талдикову. Спочатку (незважаючи на журналістське посвідчення) вона заборонила мені зустрічатись з Галиною Василівною Прадід без дозволу директора, а потім (посеред уроку!) вирішила продемонструвати мені і ще трьом викладачам «наочность» і «как надо работать» в сусідньому класі. Відчинила двері, зірвала урок - шум, гамір, діти налякані. Неприємне враження. Очевидно, вчителів у 33-й школі мають за якихось другорядних осіб, на яких можна косо дивитися, лаятися, керувати ними у присутності дітей і сторонніх тощо.

Український клас - перший (чи не останній?) - можуть закрити будь-якої миті. Для адміністрації школи, як бачимо, закони не писані. І ніхто, очевидно, за це не відповість. Симферопольській владі це навпаки було б на руку. Що казати: міська газета «Южная правда» пише: «Геть - в первый класс. Открылся первый украинский класс. Малоприятная новость, но факт». І заяви на кшталт: «Нехай Київ допоможе!» уже, даруйте, не фінансова, чи якась інша проблема. Пробачте, але це вже проблема ПОЛІТИЧНА.

Готуючи до друку ці матеріали, я старався не оминати увагою повідомлень кримської преси. Аби не складалось враження, що автор гіперболізує процеси з кримського життя даного періоду, процитую дещо з однієї лише **«Кримської правди»** (інші видання любов'ю до України так само не відзначаються):

«Долю Криму, вважають сакські жителі, повинні вирішувати самі кримчани. Вони пропонують підтримувати вимоги про відміну Указу 1954 року про передачу Криму Росією Україні як незаконного і такого, що не має юридичної сили. Провести референдум про вихід Криму зі складу України».

«З'ясувались деякі прикрі факти. Так, в одному навчальному підрозділі група військовослужбовців на дійсній службі присягала Україні в приміщенні казарми. А в цей час на плацу йшов урочистий ритуал прийняття присяги на вірність Співдружності Незалежних держав. А знала ж ця група, що здійснений нею акт визнаний незаконним.

В іншому навчальному підрозділі перевершили й це. Хтось (зараз уже відомо, хто), замінив у папці папір із текстом присяги СНД на папір з українською присягою. І кілька молодих матросів, не знаючи про це, продекламували написане на стройовому плацу при скупченні народу.

Негарно все це. І ніяк не схоже на справді світлі слова «присяга» і «честь».

(«Крымская правда», 31 января 1992 г.)

«Референдум, що відбувся 1 грудня, - про незалежність України, підтвердив, що значна частина кримчан не бачить себе у складі України. Судіть самі: третина учасників голосування висловилась проти незалежності України, ще третина просто бойкотувала референдум і лише третина, включаючи військовослужбовців з інших регіонів та відпочиваючих, піддалась пропаганді про сите життя на Україні і злякалась можливих економічних санкцій з її боку».

(«Крымская правда, 21 января 1992 г.)

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ КРИМУ ПРОТИ РЕСПУБЛІКАНСЬКОГО РУХУ КРИМУ

Реакція на прийняття Верховною Радою Криму Акту про незалежність різна. Ульвові, наприклад, 12 травня відбулась перша нарада Комітету захисту Криму (КЗК). До КЗК входять представники НРУ, ТУМу, Союзу Українок, Ради Всеукраїнської спілки політв'язнів, Студентського братства, УРП, ДПУ тощо - понад 20 громадсько-політичних організацій та партій. Очолює Володимир Парубій.

Гарячі дискусії між відомими не тільки на Львівщині людьми породили багато пропозицій і рішень. Перелічимо деякі з них. Комітет пропонує колективам редакцій газет «За вільну Україну», «Високий Замок», «Молода Галичина», «Віче» підготувати спецвипуски - про Крим і для його мешканців, - листівки, брошурки. Дії львівського комітету повинні узгоджуватись із відповідними структурами Дніпропетровщини, Донеччини, Миколаївщини. Є така необхідність, бо до західняків у багатьох кримчан виробилась якась алергія. З 20 травня у Джанкої встановили координаційний штаб, осередки якого згодом з'являться у Севастополі і Сімферополі. З місцевих осередків партій (організацій) Львівщини необхідно терміново зібрати кошти для фінансування поїздок у Крим. Адже багато підприємств у Львові простоюють. Люди могли б їхати у відрядження від КЗК. Усіляко сприяти встановленню радіостанції на базі радіо «Вільне слово з України» (діапазон: короткі хвилі) для ведення спеціальних передач для Криму. Станція має запрацювати до кінця травня. Перед референдумом санаторно-курортні бази заселятимуть молоді інтеліґенти, не байдужі до долі Криму, ветерани Афганістану. У дитячих таборах, яких уздовж узбережжя чимало, вожатими мають бути студенти українських пединститутів, університетів... До Президента і прем'єр-міністра ухвалено (на слух) звернення, де КЗК засуджує безпринципність офіційного Києва у розв'язанні кримської проблеми.

Комітет захисту Криму робить те, що належало б робити державним органам. Вакуум заповнюється. З одного боку, це плюс, бо, крім Львівського КЗК, є такі ж новотвори і в інших областях, з іншого боку, - мінус, бо втручання, можливо часом і непродумані, поспішні можуть викликати спротив.

Перефразуємо відоме прислів'я: «Дай рукам волю - заведуть у неволю». Говорити про це доцільно, бо Юрій Шухевич настроєний кардинально: «За Крим доведеться боротись!» Чи спроможний на це Комітет?

Ні. А УНСО - спробує. УНСО не погоджуватиме своїх дій ні з ким: ні з Комітетом, ні з Урядом, ні з Президентом. УНСО діятиме конкретно, залежно від ситуації. Приходить час не політичного, а військового втручання. Такий лейтмотив. Напрошується коментар.

Як несподівано проголошено Акт про незалежність Криму, який юристи називають антиконституційним, так нашвидкоруч організувався й КЗК. За справу взялося 15 осіб, а вже на першому засіданні, на якому були присутні й представники преси, ця кількість подвоїлась або й потроїлась. Це не дивно, бо доля українців-кримчан, яких, м'яко кажучи, на півострові переслідують мешковці та інші гурра-патріоти, нам не байдужа. Сьогодні

багато кримських росіян не переконують, як раніше, безневинно: «Нам тяжело учіть українскій... Зачєм он нам?..» Вони відверто заявляють: «Русская культура гаразда вище хохлацкой. Вспомнітє врємєна Єкатєріни. Хохлацкій язик - дєрєвєнскоє нарєчіє...» Сьогодні у Криму (поки що, принаймні до референдуму 2 серпня, це територія України) без страху і ризику спалюють українські державні знамена. Хоч Карний кодекс і передбачає за подібне 3 роки ув'язнення, прокуратура мовчить, чим наче й надалі заохочує до таких вчинків.

Отже, КЗК створено. Дитя народилося. Хай воно не дуже вродливе, ще дуже молоде, недосвідчене, але воно є. І що б ми не говорили, загальні сили, тенденції десь тут інтеґруються. Інша справа, на чому поставлено наголоси. На мій погляд, не зовсім продумано, відчасти легковажно. Є все-таки державна політика - внутрішня і зовнішня. Маємо справу із синтезом. Є політика стратегічна, продумана, розумна, а є поквапна, гарячкувата. Що би ми не говорили зараз - висновки робити заскоро. Час покаже. А наслідки можуть бути зовсім непередбачені. Залежатимуть вони і від політики, яку обирає КЗК Львівщини, і від позиції Києва, Тернополя, Івано-Франківська, Дніпропетровська, Миколаєва...

У приміщенні Крайової Ради Руху творилася політика. І непогана. Але коли слово брав Шухевич (УНА-УНСО), на душі ставало неспокійно. Ще невідомо, чого більше - користі чи шкоди - можуть завдати Україні його погрози.

«Ми нікому не підкоряємось...» По-перше, якщо ми хочемо бути цивілізованою державою (а ми нею ще не стали) - мусимо підпорядковуватись законові. Це прерогатива правової (не анархічної) держави. По-друге, такі вислови (і, вочевидь, будуть дії) не дадуть потрібного ефекту. Більш того, на них реаґуватимуть у Криму так само, як буйвол на червоний прапор. Вони розконсолідовують, розбивають українські патріотичні і політичні сили на окремі табори. Хоч час непевний, гадаю, не треба жартувати з розлюченим вепром.

І ще. Карту Криму, як Карабаху та Придністров'я, розіграє Росія. Україна, попри всю свою продекларовану миролюбність, не має права сидіти в офсайді. Мусимо використовувати свої можливості і деякі резерви. Але не всі. Росія чекає нашого виснаження, щоб без проблем через дипломатично вичеканий час пред'явити своє право на міфічні Новоросію і Криворізько-Донбаську республіку.

Крим - це не тільки кількасоткілометрове узбережжя, не тільки Чорноморський флот, не тільки кримські татари (з якими ніхто не радиться і які теж мали б мати право вирішувати державотворчі питання). Крим - виразка України. Її потрібно лікувати, а не різати по живому.

«СЬОГОДНІ ЗНОВУ ПРОЛИЛАСЯ КРОВ!»

Ці слова вигукували татари, що пікетували Алуштинську міську Раду. Ці слова й вимогу «ви-пус-ти-ти!» можна було прочитати на плакатах кримських татар. У кількох пікетуючих осіб перев'язано покалічені голови.

Ось що розповідає Джаксим Сейхаліл, голова Алуштинського меджлісу:

«Ми обурені погромом (уже п'ятим), який 1 жовтня вчинили керівники

Алушти - голова міськвиконкому Борис Калядін і його заступники Павло Клеймович, Станіслав Колот, Віктор Бобильов. Їм «допомагали» змопівці, які приїхали із Сімферополя до Червоного раю автобусами. Уранці зненацька на нас напали. Тож ми не встигли себе облити бензином і запалити факели, як було раніше: поки що тільки так можна спинити погром. Ґумовими кийками били мирних жителів. Багато моїх однодумців у лікарні (четверо - у надзвичайно важкому стані), чимало - у міліції. Невідомо куди поділося майже 60 наших побратимів.

Міліція збивала мирне населення: і дорослих, і дітей, і старих. Навіть нацисти, мабуть, не завжди собі таке дозволяли. Наші будиночки розібрали, повантажили на машини і кудись відвезли. Ми, родичі та близькі потерпілих, вимагаємо негайного звільнення земляків. Жодної інформації у нас немає. З виконкому ніхто до нас не виходить, а наших представників туди не впускають: мовляв, обговорюють наслідки (чи стратегію?) погрому».

Сказане доповнює татарка Февзис Мураджилова, член штабу місцевого меджлісу:

«Коли був перший погром (10 липня), усі дії адміністрації узгоджувались з місцевим населенням, яке (майже дві тисячі осіб) було спровоковане й нападало: ми боронились, а міліція нас добивала. Нині ж, коли люди відмовились іти в наступ, вони самі накинулись на нас. Я бачила цю бійку і намагалася якось втримати гарячі голови: «Ви людину вбиваєте!» І чула у відповідь: «Туди йому й дорога!»

Зізнаюсь, я не бачив персикового саду, який намагаються обжити кримські татари, що повернулись на батьківську землю після сталінської депортації, і який кримські володарі поставили вище за життя людини, ігноруючи виконання держпрограми про виділення земель під забудову.

Зрозуміло, що у Криму панує насилля. Про свої права татари поки що мріють. І пам'ятають кривдників.

До речі, хто ж вони, ці кривдники? Підходжу до дверей міськради, показую редакційне посвідчення «Молоді України», намагаюсь пройти. Закон про пресу (хай ще не український - союзний!), право на інформацію тут нічого не важили. «Закрой дверь...» - почув на свою адресу від капітана в сірому, який далі перейшов уже зовсім не на газетну мову. А лейтенант, який стояв біля дверей, запевняв мене, що в мерію йти не можна, а редакційне посвідчення запропонував заховати, поки не забрав, тим більше, що його «за три години можна підробити». Наостанок я нарахував у фойє міськради аж 12 змопівців.

Пізніше стало відомо, що «за хуліганські дії» (чи захист своїх родин?) кримські татари, які перебували у відділенні міліції, відповідатимуть перед законом.

ЗАМАЛО ДЕКЛАРУВАТИ РОЗБУДОВУ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА. НАДТО У КРИМУ

Ще з самого початку створення Збройних і Військово-Морських Сил України можна було передбачити весь драматизм ситуації у Криму. Фрази ж про прийняття офіцерами (солдатами, матросами) української (російської, есендівської) присяги, про заборону головнокомандувача ЧФ Ігоря Касатонова присягати Україні і, навпаки, про переслідування російських моряків тощо декларувалась зусібіч.

На перших кроках розбудови Чорноморського флоту Україна немовби соромилася визнати вголос свої претензії на кораблі, військові училища, кадри. Роздумливість додала впевненості і прискорила реакцію російських шовіністів. Президенти (Єльцин і Кравчук) опинились, мов у театрі, - у почесних ложах, але в ролі глядачів. Інертні спроби домовитись про щось у рамках зустрічей керівників СНД нічого не дали. Час спливав, а військові чинили на свій лад, як в армії, за наказом: хто старший, той меншого гне. Через те й багато ображених. Головнокомандувач ВМС України контр-адмірал Борис Кожин нагадував начальника без підлеглих. Тили в нього були (та й нині у значній мірі) оголені, нюанси ЧФ - частка проблеми статусу Криму - на політичному рівні вирішені сяк-так.

Усі пам'ятають Дагомис. Багато хто сприйняв поцілунок Леоніда Кравчука як зраду Україні. Бо що то за перспектива - спільне командування аж до 1995 року? Інші, що вчора вважалися ідейними супротивниками Президента, а нині його радники, махнули на «зраду» рукою й підтакували: нарешті розв'яжеться гордіїв вузол.

Вузол ще не розв'язано, хоч політичний тиск дещо зменшився. На якийсь час вщухають настрої, що ратують за вихід Криму зі складу України. Головна причина - нарешті (через скільки часу!) асоціаціями «Імпекс-55 Крим», «ПАСС», кооперативом «Бюро-55», що фінансували «Республіканское движение Крима» Мєшкова і, можливо, «Русское общество» та «Всекримское движение ізбірателей за Республіку Крим», зайнялась прокуратура. Вже зараз Міністерство фінансів, податкова інспекція, Служба безпеки та МВС України підготували довідку про грубі порушення законодавства, з якою ознайомлено Верховну Раду Криму на останній сесії. Якщо Юрій Мєшков, лідер РДК, не знайде нових спонсорів, йому і його прибічникам, яких останнім часом дуже багато, доведеться кепсько. Хто ж закуплятиме газетну площу в місцевій пресі, ефір - на радіо, телебаченні? Хто лякатиме розправою київських та львівських журналістів («...все вы... (нецензурщина, - М.Ж.) будете уничтожены и выброшены на... свалку. Рты вам заткнут сине-желтыми тряпками...»)? Таким папірцем удостоїли автора за його послідовність у висвітленні кримських політичних процесів в українській пресі.

Я вже розповідав про методи формування «груп підтримки» мєшковцями у Сімферополі поблизу пам'ятника Ленінові, а саме — горлічану лихоманку. Та ще й надурняк. Тоді веселі гурти налічували близько півсотні-сотні осіб. Яким же було моє здивування, коли через кілька місяців одна соціологічна служба нарахувала сотні тисяч кримчан, що бажають порвати з Україною, а РДК влаштував - і то як організовано! - збір підписів.

Як не прикро, але соціологи цього разу мали рацію. Негативний ефект мав «похід» у Крим і Степана Хмари. Забезпечившись підтримкою артистів, колишніх вояків УПА й молодих хлопців з УНСО, Степан Ількович (так і хочеться сказати: український Руцкой), наївно намагаючись «просвітити братів із Криму», серйозно налякав, обурив як мирних жителів півострова, так і начальство «стратегічного флоту», що наче чекали на цю провокацію.

А «стратегічний флот»... Його реально не існує. Бо тільки в Севастопольській бухті гниють протичовновий крейсер «Ленинград», крейсер «Михаил Кутузов», великі протичовнові кораблі «Решительный»,

«Проворный», «Комсомолец Украины», «Способный», «Очаков», «Беззаветный», «Деятельный». Крейсер «Москва», наприклад, ремонтують уже сім років (на це витрачено мільйони неінфляційних карбованців). Те ж саме можна сказати і про гвардійський великий протичовновий корабель «Красный Крым», який уже майже перетворено на музейний експонат для туристів, що гуляють уздовж Мінної стінки. На прив'язі і «Пытливый», якого недавній головнокомандувач ЧФ І.Касатонов готував до походу в Перську затоку в рамках миротворчої місії ООН: зламався, чекає ремонту. Подумати тільки: весь цей металобрухт (а ми подали далеко не повний перелік, його головно запропонував Олександр Середенко із «Народної Армії»), утримує на своїх плечах незалежна Україна. За це й дістається їй на горіхи.

Цікаво, що впродовж багатьох місяців Ігор Касатонов скрізь, де і як тільки міг, принижував українське керівництво, військове командування (як не словами, то діями). Й нікому не підчинявся. І нічого. Хлопці, що прийняли присягу на вірність народові України, на флоті - за другосортних. Офіцери - позбавлені посад. Зате кримська та російська преса, не гаючи часу, створили Касатонову імідж народного (російського) героя.

Поки ми переговорювали, переконували у власній правоті Касатонова, якому це ні до чого, у Києві, на Майдані Незалежності, офіцери-українці, яких доля громадян країни «від Москви і до самих околиць» закинула на Балтику, Північний Льодовитий та Тихоокеанський флоти, в наземні та повітряні військові округи Росії, Закавказзя, Середньої Азії, присягають служити рідному Народові. На жаль, очевидно, для багатьох із них місця в Україні так і не знайдеться.

Ситуація з Кримом далеко не прояснена. Затишшя, що настало, швидше перед великою бурею. Почастішали присяги на вірність українському народові курсантами Севастопольським військових училищ - дратують багатьох. Тому зволікання, намагання все владнати і щоб вовки були ситі, й вівці цілі - не на часі.

За рік від декларованої незалежності здеформувався менталітет кримчан. Люди, звичайні робітники і службовці, потрапивши під вплив проросійської пропаганди (де була українська?), нерідко демонстративно подають ознаки нетерпимості до всього українського. «Нащо нас українізовувати?.. Чому в Криму все найдорожче?.. Хто порятує від націоналістів-бандерівців?..»

Рік тому ніхто не звертав увагу, якою мовою ви розмовляєте. Тепер - це важливо. Українська, як і татарська, багатьох насторожує, лякає.

Тож чекати охайно встеленого килиму на шляху розбудови українського війська, Військово-Морських Сил на півдні України наївно. Скелясто-піщаний Крим - то не той ґрунт, де мали за весну-літо прищепитись українські пагінці. Попереду зима. Є над чим замислитись. Але зі скидкою на прапор з російськими кольорами, герб з орлом. Ігнорування цих «деталей» може теж віддати бумеранґом.

УКРАЇНСТВО ЯК ЗЛО, або КРИМ ВЛІТКУ 1993-ГО

Стратегічний Крим не оминула смуга краху тоталітраної системи загалом і адміністративно-командної економіки зокрема. Старі мости або

вже зруйновані, або ще не доруйновані, нових не поспішають зводити. Як на всіх теренах колишньої країни Рад. На кримську ситуацію проектуються політично-воєнні інтереси двох держав, що формально борються між собою за сфери впливу - України та Росії. Не менший зиск прагне мати і сам Крим. Аморфна невизначеність і так звана терпимолояльність нічого не прояснюють (не вирішують - і не вирішать), натомість втягують у масові політично-популістсько-пропаґандистські заходи незорієнтоване населення.

Ленінська школа комунізму добряче пустила хапучі коріння у скелистий ґрунт Криму. Атрибути? То звично - і не дивує: у кожнісінькому місті, селі - стоїть (сидить) цей оплот, будівничий «кращого життя», на території будь-якого санаторію, практично в кожному будинку культури, у щодругій-третій їдальні. Можливо, військовим відставникам, персональним пенсіонерам СРСР, яких тут - завдячуючи благодатним природним і погодним умовам - дуже багато, від цього й легше.

Плюс войовнича пропаґанда. Це теж атрибут? У пресі, по радіо, на телебаченні, через активістів Рєспубліканскава двіжєнія Крима -аби відновити Союз у старих кордонах. Це - програма-максимум. Або хоча б здобути незалежність - програма-мінімум. Не виключають й інші варіанти: Союз із новими кордонами, до якого входив би Крим. Крим у складі Росії. Багата уява, чи не так? Що вибрати найпевніше і якими способами досягти мети? Аби не було внутріпартійних дебатів, найпростіше провести жеребкування. А хто спитає думку майже тримільйонного населення? То - їхні проблеми, кого підтримати. Щоб не думали, що мешкають ув іншому вимірі, щоб не розбещувались, вигідно штучно створювати і в такий же спосіб підтримувати напругу. Скажімо, через флот, через статус Севастополя, через україномовне київське радіо, яке «пропаґандірует насіліє і фашізм...»

Не забувають кримські пропаґандисти за «равєнство і справєдлівость» найпотужнішої зброї (це довели більшовики-комуністи ще на початку сторіччя) - друкованого слова. Політичний спектр на півострові - політспектр незалежної України в мініатюрі. Але з нюансами. Центру як такого майже не існує. Ліве крило значно потужніше, радикальніше і впливовіше за праве. Тут діють не лише осередки комуністів, соціалістів України, але й угруповані у свої (кримські) партії ті ж комуністи, соціалісти, є Русская партія, всілякі РДК тощо.

Навіть так звана незалежна преса не зуміла б, напевне, при всьому бажанні перебувати в опозиції до більшості. Перше - це невигідно з ідеологічних міркувань, газетярі страхуються на перспективу. Друге - самі журналісти не мають симпатій до Української держави, тобто виховання, ментальність не спонукають їх відстоювати ідеї державності. Третє - економічна ситуація, проблема виживання змушують іти на контакт з найбагатшими (не найпорядніші), продавати газетну площу, сподіваючись на спонсорські ін'єкції. Четверте, наївно було б відкидати факт фінансово-товарної (у вигляді паперу) підтримки і з боку політсил Росії. Тобто, попри все, виконується й соціальне замовлення. Є й інші, дрібніші, причини. Але ж є ще у Криму, як і скрізь, преса-офіціоз, засновниками якої є Верховна Рада Криму, політпартії, організації... Акценти - ті ж. Лише одна газета у Криму видається українською - «Кримська світлиця». До того ж, тижневик з порівняно невеликим накладом. Звісно, в опозиції до іншої місцевої преси.

Прогнозовану з політичних причин напругу на вулиці не відчуваєш. Тижневе перебування у Криму під час останнього відрядження - і не в одному місці: в Сімферополі, Фрунзенському, Гурзуфі, Ялті, Алупці, принципове ведення усіх розмов лише українською, неприховування свого погляду на гордіїв вузол у Севастополі, безперспективність автономізації (принаймні зараз) України, проблеми одно-двомовності - усе це, здається, нікого не дратувало. Натомість місцева преса створила - і продовжує в тому ж руслі! - образ України-ворога, що прагне насилу змусити усіх кримчаків негайно забути російську, яка нібито відновлює бандерівщину, «чтоб рєзать нашіх дєтєй».

Сором нам за повну безпорадність! Сором за невміння (небажання) відстоювати свої інтереси у своїй же державі, заступатися за права і честь порівняно небагатьох українців на південному оазисі. Непоодинокі випадки спалювання українських національних знамен, символів, а міліції що до того, прокуратура мовчить; невідомо на кого працює Служба безпеки України.

З легкої руки депутатів Верховної Ради України Кримська область стала Республікою Крим. Але ж поки що - на правах автономії, поки що - у складі України. І за відверте зневажання, висміювання, наклепництво на честь Української держави, безсумнівно, мала б нестись відповідальність. Усе це заслуговує принаймні на протест.

Коли в державі немає господаря, її не існує. Є міф про державу, в якій одні хотіли б жити, інші - ні. Виконавча влада настільки імпотентна, що шантажувати почали директори підприємств. Наприклад, В.В.Пиринко з Сімферопольської ткацької фабрики: «Ми вимагаємо змінити обстановку. Насамперед Україна повинна повернутись у рубльову зону, єдиний економічний простір, щоб бути разом із Росією, Білорусією, Казахстаном та іншими країнами СНД». Або А.І.Лазарєв з Кримського технокомерційного центру Горьківського автозаводу: «Інтереси Криму дуже сильно потерпають внаслідок виходу України з рублевої зони. Тому наш колектив вимагає повернення в рублеву зону. Це можна було б зробити шляхом створення Кримсько-Російського банку. Необхідно зняти митниці на кордоні між Кримом та Росією. Ми не згідні з припиненням радіопередач із Москви по кримському радіо. Не можемо миритися з пропаґандою українського націоналізму. Час припинити насильницьку українізацію Криму...» (про «українізацію» ми згадували у розповіді про єдиний на півострові український клас).

Комуністи й ердеківці потішаються з заяви керівників Росії на недавніх переговорах у Севастополі про те, що їхня країна готова взяти участь у розвитку соціальної інфраструктури Криму. Про закидання ледь не кожної торгової точки Криму горілкою російського виробництва теж можна багато говорити. Сумніву немає: стратегічний розрахунок підготовлено не для того, щоб спинятись на півдорозі. Слова російського президента Бориса Єльцина («Чорноморський флот був, є і повинен бути російським!» - як неприхований символ, стимул до дій. Тому й не дивно, що є сили, які прагнуть виставити Україні і (начебто) Росії рахунок за нанесену екологічну шкоду чере́з утримання флоту. Хоча відомо, що флот утримувався централізовано, не з місцевого бюджету, флот -це інфраструктура узбережжя, це відсутність загрози безробіття для багатьох кримчан. Не кажу вже про те, що дотація з боку України для промисловості, сільського господарства, бюджетних організацій Криму сягає 45-50 відсотків від потреб останнього.

Чорноморський флот має статус спільного - українського і російського, що для України програшно з усіх позицій. Але й це тільки на папері. Реальність інша. Співвідношення кількості офіцерського складу між тими, хто присягав Україні і хто присягав Росії, і бойових кораблів - разюча. Лише у травні на 203 суднах піднято Андріївські прапори. Причому, без відома командувача МВС України. Дії Росії однобокі й зухвалі. Як-от 16 червня Б.Єльцин (чому саме він?) підписав Указ про присвоєння командувачеві Чорноморським флотом віце-адміралові Е.Балтіну звання адмірала. Цікаво, чи й далі відмовчувалося б МЗС України, якби наступним кроком наших сусідів було ініційоване призначення когось із Москви президентом Криму?

Невдала гіперболізація? Можливо. Але чому протест міноборони України Костянтина Морозова - про неможливість поділу 50 на 50 (як вирішено) техніки ЧФ, берегових частин, санаторіїв тощо між Росією та Україною - нагадує глас вопіючого в пустелі? Невже Леонідові Кравчукові невідомо, що ЧФ - приблизно десята (!) частина від усього Військово-Морського Флоту СРСР. Внесок України у його створення, за різними даними, - від 20 до 25 відсотків. Тому договір про поділ флоту слід сприймати як невдале запобігання перед розлюченим ведмедем, заспокоювання останньою свитиною, від якого ведмедеві ні холодно, ні спекотно. Імперські інтереси не такі малі, як можна, виявляється, наївно думати. За Кримом - Донбас, Новоросія, Закарпаття. І дрібні подачки, ходіння по шнутрочку з нашого боку слід назвати методом проб і помилок. Дуже невдалих і дуже дорогих. Можливо, непоправних.

У час інерції з боку офіційного Києва не ховаються уже в підпіллі політичні сили Криму, які друкують свої заяви на перших сторінках кримських часописів. Це дещо нагадує львівську «За вільну Україну» в перші часи її виходу: систематичне розвінчування -звинувачення КПСС, КҐБ, Совітської імперії. Все й тут. З точністю до навпаки. Себто проти незалежної України.

У статті О.Ященко «Великий и могучий должен молчать» (Крымская правда. - 1993. - 12 июн.) Україна звинувачується навіть у тому, що «многие подписчики с большим опозданием получают журналы из Москвы или не получают их вовсе». Далі - більше. Авторка, оглядаючи редакційну пошту, стверджує: «Тотальное наступление на русский язык вызывает у населения Крыма самую негативную реакцию. Это еще больше усугубляет политическую и экономическую ситуацию...» Замість коментаря зазначу лише: українську у Криму (принаймні в містах) почути практично неможливо, або важче, ніж у... Кишиневі, Ризі, окремих районах Естонії.

Мільйони людей мріяли про незалежну Україну, сотні тисяч репресовано за ідею. Після серпневого московського путчу незалежність перестала бути фата морґаною, а грудневий референдум, наче компас, остаточно допоміг визначитись із майбуттям. У тому числі й 56 відсотків кримчан (незважаючи на всю антиукраїнську політичну істерію), що брали участь у всеукраїнському плебісциті, теж сказали: «Так» Україні!».

Йти до справжньої держави, звичайно, ще далеко. Ще дуже далеко. Мусимо її розбудовувати. Але одне завоювання перед людськістю вже є: відсутня ідеологічно-репресивна машина. Користуючись із цього, новоспечені кримські політики, зокрема представники РДК, демонструють свою ненависть до самого українства. Штамп у паспортах «Ґромадянин України» вони називають «клеймом в паспарте». Та ще з цієї нагоди спеціальні звернення

ухвалюють. Процитую одне з них. До Верховної Ради Криму: «Массовое нарушение прав человека в Крыму выражается в насильственном прославлении малого герба Украины (трезубца) в паспортах. Лица, занимающие официальные посты в органах МВД, ведут через средства массовой информации кампанию против тех, кто отказывается проштамповать свой паспорт. Такие случаи имеют место в Керчи, Ялте, Бахчисарае, селе Почтовом. Угрожают колоссальными штрафами, ущемлением политических и экономических свобод». Як відомо, перереєстрація радянських паспортів офіційно закінчилась 1 липня цього року.

Таке трактування. А як кваліфікувати те, що впродовж тривалого часу переслідуються ще більше, ніж у застійні роки, люди, що не бояться у цих несприятливих умовах уголос заявляти хочаб про якісь права українців на півострові. У тому числі - представники мас-медіа. Комуністи-ердеківці завзято залякують, намагаючись скинути з посади редактора феодосійської газети «Победа» письменника Валерія Тарасова. І це не просто слова. Наклепництвом обмежуватись уже не модно. Радикальніше намалювати на приміщенні редакції нацистську символіку й у такий спосіб у черговий раз показати рівень своєї політичної культури і моралі. Під обстрілом «активістів» опинилися й інші - коментаторка Кримського телебачення Тетяна Коробова, яка взимку побувала у службовому відрядженні у Львові, редактор газети «Евпаторийская здравница» Станіслав Корзієнко, редактор «Судакского вестника» Віктор Стус, «Кримської світлиці» - Олександр Кулик. Список можна продовжити.

У наступ ідуть і шовіністи-ветерани, які обурюються «кампанією націоналістичних організацій України, що прагнуть реабілітувати ОУН-УПА, прирівняти їх до учасників Великої Вітчизняної війни». Ось як пише офіційна газета ВР Криму «Крымские известия»: «Узнав о намерении националистов отметить 50-летие дивизии СС «Галичина» как торжество и даже провести научно-практическую конференцию в связи с этой датой, ветераны возмущены попустительством парламента Украины данным действиям националистов. Ведь есть закон, запрещающий пропаганду фашизма! Дивизия СС «Галичина» решением Нюрнбергского трибунала должна быть признана преступной. Этого, видимо, должны добиваться депутаты ВС Украины и Крыма всех уровней. Фактически лишь один народный депутат В.Терехов разоблачает возрождающийся украинский неофашизм...»

На жаль, кримські ветерани не єдині, хто так думає. На їхніх позиціях і Русская партія Крима, яка надалі («в случае политики дискриминации русского и русскоязычного населения полуострова» -хоча достеменно відомо, на чиї права і свободу посягають) обіцяє закликати трудящих Криму провести політичні страйки, а в містах і селах вивісити російські прапори. Позиція ж українських організацій на українському (!) півострові відома, складається враження, тільки самим укрорганізаціям, киненим на поталу їхнім супротивникам.

Газета «Наш голос» - рупор кримських комуністів - не тільки тиражує антиукраїнські настрої, що, зрештою, і не дивує, але й з метою переконати у своїй правоті вдається до відомого і широко використовуваного радянською журналістикою методу: цифрових фальсифікацій. «Товариші» стверджують: «Жизненный уровень в нашей республике в 3-4 раза ниже российского...» Хто хоч раз був у Росії, відразу заперечить. «Украина при целостности СССР получала от него 96 процентов нефтепродуктов (забулися, либонь, Бориславське, Дашавське, Долинське нафтогазові родовища, які ще півсторіччя тому постачали Москву, - М.Ж.), 100 процентов химудобрений (цікаво, куди ж тоді йде продукція - саме міндобрива - з Нового Роздолу, інших міст-хіміків України? - М.Ж.), 70 % лекарств (чомусь у моїй домашній аптечці переважають ліки з українськими та закордонними - не російськими - етикетками, -М.Ж.), 100 процентов дерева и бумаги (а з чиєї подачі вирубано вікові карпатські ліси? Чи не десятки років на Львівщині цілодобово працює Жидачівський целюлозно-картонний завод? -М.Ж.), 60 процентов электроэнергии (відомо, що значна частина електроенергії, виробленої в Україні, йде на експорт, - М.Ж.)».

Популістські, а не економічні «аргументи» доповнює апеляція до почуттів: «На знамени украинских националистов, воевавших против Советской Армии, начертан трезубец - символ тех, кто плечом к плечу с войсками СС убивал наших детей, женщин, стариков...» Комуністи, як і слід було очікувати, теж вимагають, аби Україна... вступила до СНД (хоча відомо, що вона й так на своє лихо є членом СНД), відновити Союз, ухвалити закон про подвійне громадянство і відмінити рішення проштамповувати паспорти «тризубом».

Гомо совєтікус не вміє жити днем нинішнім. Всупереч вченню Ісуса. 70 років йшли до комунізму, причому багато людей абсолютно щиро вірили у прийдешнє ліпше життя під червоним прапором. Казали: незабаром заживемо. Та не просто казали: кровожерлива ідея супроводжувалась масовими терорами, перемішуванням і спробами винищити (голодомори) цілі народи. Нині ж - мріємо про минуле. І дорікаємо депутатам, урядові за хаос, злиденність. Треба нарікати насамперед на себе. Кожен народ має такий уряд (парламент), таку державу, на яку заслуговує. Орієнтир на вчора - це крок назад, це глухий кут. Це нас влаштовує? Знаю: є чимало скептиків, які вже не вірять, що можна щось виправити. Але ж будьмо чесними і скажімо відверто: є й сили, які свідомо намагаються скаламутити вже скаламучену воду. Так легше потім перетягувати на свій бік. Думаю, не одна довірлива, аполітична людина прийме на віру пропаганду комуністів на кшталт: «Демократи», Рух, УПА считают, что все хорошо. Они победили, все развалили, плевали они на страну, на народ». Тому й не дивно, що ідеалом є тоталітарний тип - як-от Сталін, якого «Наш голос» розхвалює. Т.Літвінова пише: «Тогда была жесткая дисциплина, о ней теперь только мечтают. И я очень боюсь, что коммунисты опять опоздают, как опоздали в августе, или хотя бы в декабре... Я согласна жить хуже, чем живу, хотя живу я не очень хорошо, только бы вернулся Союз и партия большевиков... Хотя у меня за пределами Украины родственников нет, и мне все равно, какие фантики получать, но я очень хочу умереть гражданкой Советского Союза».

Коментарі, як мовиться, зайві.

...Не хотілося закінчувати на такій песимістичній ноті, але й для радощів теж немає особливих причин. Крим - в епіцентрі політичних міжнародних подій, подальший розвиток яких передбачити неможливо. Якщо й далі перебувати в тіні і не контролювати ситуацію. Галопуюча гіперінфляція перекрила багатьом доступ до прекрасних кримських курортів - але життя продовжується. Вранці сходить сонце, даруючи кримчанам новий мирний (поки що мирний) день, увечері заходить - значить можна спокійно лягати спати. Як прилітають і відлітають лелеки - народжуються нові сім'ї і їхні діти. Усе йде природнім руслом. Лише в головах окремих нереалізованих політиків олія зіпсулась. А риба псується з голови. Тож дай, Боже, усім кримчанам терпимості, толерантності, поваги і любові до ближніх! Нам треба творити, а не руйнувати світ.

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ СУСІДІВ

ЩО КАЖУТЬ ЛІДЕРИ ЦК КПЕ...

Хоч Радянський Союз ще існує, багатьом із вас, мабуть, відомо про існування двох Центральних Комітетів компартії Естонії - зі своїми президіями, секретаріатами і, звичайно ж, лідерами. Чим «дихають» ці далеко не громадські - політичні організації? Надаємо слово секретарям ЦК - висновки робити вам.

Комітет перший

Представляє Харрі Роотс. Не тільки партійний функціонер, а й кандидат історичних наук.

- Харрі Освальдовичу, як стався розкол?

- На XX з'їзді КПЕ (півтора року тому) одні комуністи не хотіли переоцінювати свою діяльність, вважаючи, що партія завжди чинила правильно і що помилятися може тільки народ; другі визнали власні прорахунки, злочини перед людьми і засудили таку «горе-діяльність». Далі назріли проблеми: чи треба підтримувати уряд Естонії, який прагне суверенітету, і чи має бути компартія Естонії незалежною? Більшість колег підтримала свіжі думки. З'їзд закінчився, обрано керівні органи. До них не ввійшло четверо «видатних» товаришів з ортодоксальної ланки. Вони образились, разом із однодумцями залишились у залі й оголосили, що з'їзд продовжується. Обрали свій ЦК, секретаріат.

- І що пропонували?

- Всяке. Наприклад, перед XXYШ з'їздом ЦК КПРС прагнули відділити від нас усіх російськомовних комуністів, щоб, зрозуміло, викликати певні (ворожі до місцевих) настрої на північному сході республіки - в Нарві, Кохтла-Ярві. Ми протестували, адже це не партійний, не марксистський підхід.

- До речі, а як обирались делеґати на останній з'їзд комуністів?

- Дуже просто: свої делеґати йшли від коаліційного ЦК і свої -від російськомовного. Від Естонії було дві делеґації.

- На з'їзді виробили цілком інший принцип формувати Політбюро ЦК КПРС...

- Політбюро почало складатися з перших секретарів республік. До нього потрапили два лідери від естонських ЦК: Енн Сілларі та Лембіт Аннус. Крім цього, в новому статуті записано, що всі республіканські партії та організації є самостійні. Тому одне питання (воно викликало численні суперечки) нібито відпало.

- Бути комуністом в Естонії престижно?

- На початку минулого року єдина компартія Естонії налічувала понад сто тисяч комуністів. Через півроку наше крило КПЕ, помірковане, як на мене, й демократичне, налічувало 5 тисяч членів і 8 тисяч, хто на нашій позиції, але не входить до КПЕ. В опонентів тисяч 25 на обліку. Оце і все, що залишилось.

- А як ставляться до Вас люди?

- Кожен член нашої партії має двох прибічників.

- Чи не мізер це навіть для невеличкої Естонії?

- Не заперечую. Не можемо в парламенті зареєструвати навіть своєї групи.

- Чому?

- Депутатами обрано 55 комуністів, але через невеликий проміжок часу залишилось четверо. Група має бути як мінімум із шести чоловік.

- Ви в опозиції до ЦК-опонента і...

- І уряду. Наголошую, в конструктивній опозиції. Відстоюємо демократію і не допустимо заміни московської диктатури естонською. Пам'ятаємо, що більш

як 90 відсотків естонців проголосувало за незалежну державу. І проти їхньої волі ми не підемо. Але пам'ятаємо й інше: на 95 відсотків економіка Естонії зв'язана з існуючим Союзом. Як жити далі? Треба подбати про договори з іншими республіками, щоб не було економічної блокади.

Комітет другий

Представляє Павло Панфілов, секретар ЦК КПЕ.

- Павле Миколайовичу, хто має право бути в лавах КПРС?

- Не всі. Наше помилкове уявлення про те, що кожен, хто забажає, може бути членом КПРС - достатньо, мовляв, лише написати заяву, - треба змінювати. Ви подивіться: люди, які входили до партії, мали свої примхи, відхилення, власну думку (!), відмінну від загальної, призвели до розколу в наших рядах!

- Розкол - це дуже погано?

- Навпаки. Тепер ми багато чого зрозуміли. В.І.Ленін, наш вождь, свого часу казав: «Для того, щоб об'єднатися, потрібно роз'єднатися». Хочу наголосити: процес, який відбувається, об'єктивний у комуністичному русі Естонії.

- Яка різниця між термінами «комуністична партія» і «комуністичний рух»?

- Комуністичний рух об'єднає в майбутньому два ЦК в єдиний могутній кулак.

- А якщо конкретніше, Павле Миколайовичу, чому відбувся розкол?

- Через допущену помилку першого секретаря ЦК КПЕ Мікки Тітма, який висунув ідею пріоритету корінної нації. Тоді й поділилися товариші: одні вважали, що ця ідея правильна, інші ж - що перевага має надаватися людському факторові, коли кожен, незалежно від національності, має рівні права.

- Ви не реєструєтесь як громадсько-політична організація?

- А навіщо? КПРС зареєстрована в Москві. А ми - теж КПРС. Поки існує єдина держава, мусить існувати сильна, без республіканських осередків, партія.

- Два ЦК в одному будинку. Це не позначається якось на вашій діяльності?

- Ні, сусідство не заважає. Якщо хочете, ми запозичуємо світовий досвід. В Індії, наприклад, теж два Центральні Комітети.

Невдовзі комуністи-ортодокси зазнали абсолютної політичної поразки і їхня діяльність навіть була заборонена. Естонія набула незалежності і сьогодні їй навіть у найстрашнішому сні не присниться, що на її землі знову насаджує «загальнолюдські» цінності російськомовний комуніст.

У СТАТУТІ СНД - УКРАЇНИ МІСЦЕ ДЕ? або Чому не можна підписувати цей одіозний документ

Оглядач київської газети «Независимость» Любов Хазан має іншу точку зору. Вона запитує: «Може, загальні проблеми в СНД тому й не вирішувались, що не було інститутів, здатних їх вирішувати? Проект статуту їх передбачає, але, здається, це нікого в нас уже не цікавить».

Оскільки існують прихильники співдружності, на деяких аспектах зупинюсь детальніше.

Над проектом статуту працювали в Росії, Білорусі, країнах Азії. І 22 січня 1993 року в Мінську - його офіційне підписання.

Що обіцяє цей документ?

Економічний і соціальний розвиток держав-членів СНД, міждержавну кооперацію та інтеграцію. Для цього формуватиметься спільний економічний простір.

Розвиток систем транспорту і зв'язку, енергетичних систем, координацію кредитно-фінансової політики, сприяння стандартизації і сертифікації промислової продукції. Додайте до цього - формування загальноєвропейського і євроазійського ринків, спільної армії, зовнішньої і митної політики тощо.

Спільні координуючі інститути, які консультуватимуть і вестимуть переговори для вироблення пропозицій, усунення суперечностей між державами...

До чого зобов'язує «статут СНД»?

До повного виконання вказівок СНД, які координують згадані вище «інститути». Бо якщо ти підписав статут, а виконання його суперечить національному законодавству - мусиш виконувати наддержавний документ. Інакше (за статтею 10) щодо держави-порушника «вживатимуться заходи, що передбачені міжнародним правом». Цікаво, що все-таки передбачає з цього приводу міжнародне право?

Я не сумніваюся у можливостях СНД провчати неслухняних. Це можна буде зробити з допомогою економічних санкцій - через раду глав держав, раду глав урядів, консультативну економічну робочу комісію при двох радах, економічний суд, органи (ради, комітети) галузевого співробітництва, комітет постійних представників на чолі з координатором і зі своїм секретаріатом. Це можна зробити і з допомогою політично-військових важелів - ради міністрів закордонних справ, ради міністрів оборони, головного командування об'єднаних збройних сил, ради командувачів прикордонними військами, комісії з прав людини, міжпарламентської асамблеї зі своєю радою. Єдиний кордон окреслить межі супердержави, і Заходу буде зась до СНД...

Коли 8 грудня 1991 року в Біловезькій Пущі виникла СНД, ми здіймали вилодисменти: задукоментовано розвал СРСР. Коли ще через два тижні (21 грудня) СНД розрослась за рахунок азійських і закавказьких республік до 10 членів, ми направду злякалися. Утворився ж бо новий союз. Хай і під виглядом з благородних намірів - зберегти економіку, не зірватись у котловані, порятувати розвалений і зогнилий ковчег радянських народів.

Гіркоту якось підсолоджували результати референдуму. Але час ішов, уряд Фокіна, намагаючись іти в ногу з Гайдаром, очевидно, через поважно-пенсійний вік не встигав за молодим колегою. Єдина втіха - створено Збройні і Військово-Морські Сили України. І то нині вистачає колаборантів, що готові у будь-яку мить накинутися на міністра оборони К.Морозова.

Можна шкодувати, що СНД себе не виправдала - жити ліпше не стало, навпаки, ще гірше. Але можна обійтись і без трагедій. Україна, здається, зрозуміла основну суперечність СНД: рівноправні партнери не прагнуть домінувати, як є насправді у співдружності.

Отже, статут підписувати не можна, і ми його, гадаю, незважаючи на вселякий тиск, не підпишемо. Про це Президент Леонід Кравчук рішуче заявив на зустрічі з керівниками політичних партій України: «Я ніколи не знаходив у історії, чи були ще колись сили, які закликали народ іти в рабство і проливати

за це кров... Завжди буду боротися проти не тільки тієї імперії, яка була, проти будь-яких спроб повернутись до імперії».

Проте є варіанти з азійцями. Недавно створене об'єднання азійських країн із спільним телеканалом, пресою, завданнями -через Китай і Монголію вийти на південь і схід, що у перспективі значною мірою може стати противагою Росії у південно-східному регіоні. Тут може початися реальна боротьба за сфери впливу. Інша річ, не зараз. Азійці ще надто слабко розвинуті, їхні товари не витримують критики з позицій міжнародних стандартів, напівголодне існування і періодична чи спонтанна локалізація воєнних конфліктів не дають підстав говорити про конкуренцію з СНД. Співдружність навряд чи має серйозне і довге майбутнє.

ПАРЛАМЕНТЕ, НА «СТАРТ»!

А з торбою по світу не підемо?

Декларували, але проспали

Ви, напевне, чули про «Старт-1» і Лісабонський договір про нерозповсюдження ядерної зброї. На більше й не розраховую, бо офіційна позиція нашої держави була настільки втаємниченою, що про неї не дізналися навіть учасники міжнародного семінару з проблем нерозповсюдження ядерної зброї, який відбувся торік у Києві.

Єдиним, щоправда, дуже вагомим козирем наших дипломатів-політиків було проголошення України без'ядерною. Це викликало на Заході симпатії доти, поки не почали з'являтися повідомлення про «ґендель» російським бойовим плутонієм у країнах третього світу. Емісари з учорашнім ракетним начинням представляли не тільки МП і СП, але й міністерство енергетики. За це Росія піддавалась чисто формальній критиці з боку США, Франції та Англії.

Зазначу лише: реалізовувався не російський уран чи плутоній, а поспіхом вивезений влітку-восени з України (за український кошт). Знову ж таки через відсутність у нас конструктивної програми роззброєння. Лише порівняно недавно в Україні спам'яталися. Кмітлива голова гукнула: «Хлопці! Навіщо вивозити ракети на Схід? Хай будуть у нас - гідно продамо!».

Власні помилки вчать українських політиків добряче думати. Точніше, довго думати.

«Старт-2» - договір двох

Сотні мільйонів телеглядачів бачили у прямому репортажі прес-конференцію Бориса Єльцина та Джорджа Буша. Лідери великих держав оголошували світові про домовленість, яка ще кілька років тому і не приснилася б.

І справді: підписаний документ передбачає скорочення стратегічних ядерних боєголовок до 3500 штук у кожній з країн, повне знищення ракет наземного базування з боєголовками, що розділяються, і часткове роззброєння американських атомних підводних човнів.

Однак «Старт-2» має чимало противників і на Заході. Мовляв, мир з Росією може призвести до ще активнішого накопичення смертоносного арсеналу в Китаї, Монголії. У багатьох країнах «третього світу» вже є свої ядерні бомби, у багатьох можуть з'явитись. Тому, за словами скептиків, останній ефектний крок Джорджа Буша може дуже дорого коштувати. Через

це нема певності, що СНО-2 одразу ратифікують парламенти Росії та США.

Яку позицію займає Україна? У спеціальній заяві з приводу підписання російсько-американського договору СНО-2 Президент Леонід Кравчук просить усі держави, які володіють ядерною зброєю, наслідувати цей приклад і співпрацювати в напрямі створення атмосфери довіри і безпеки між народами. Світ мусить бути без'ядерним.

СНД вилазить з барлогу зі старою ідеєю: реанімувати Союз

Цей песимістичний «вибрик» - не задля красного слівця. Конкретний приклад: нелади (на щастя, поки що в політично-теоретичній площині) Росії з Україною. При тому, що «Старт-2» не покладає на нашу державу жодних зобов'язань і його дія не поширюється на її територію, телекомпанія «Останкіно» регулярно розповсюджує неправдиву інформацію про Україну. Основна «качка» - «Україна не хоче ратифікувати СНО-1». Щоправда, чомусь ніколи не наголошується на обсязі договору (а він у трьох томах по 200 сторінок кожний), на необхідності його детального вивчення... А як же інакше голосувати?

У пам'яті ще «дипломатичні жарти» колишнього прес-секретаря Б.Єльцина про можливість «обміну ядерними ударами між Росією та Україною». На всій території сплячого в барлозі СНД - а невдовзі весна! - є сили, що прагнуть реанімувати Союз. Де гарантія, що вони не прийдуть до влади, що не використовуватимуть кнопки з метою воєнно-політичного шантажу?

Через це виникає новий блок запитань - щодо гарантій безпеки без'ядерної України. І тому підхід, на зразок «завелика честь для України фінансувати її роззброєння і гарантувати ненапад», викликав у вкраїнських колах, з одного боку, стурбованість, з іншого - впертість і принциповість. Недалеко було до формулювання: «або - або». У випадку, якщо Україна відмовилася б від без'ядерного статусу, а США і Росія виконали б свої зобов'язання, Україна стала б другою ядерною державою світу.

Зіткнувшись з Україною, що настроєна, на відміну від літньо-осінньої безхребетності, рішуче, Америка стала обережнішою у висловах. Делегації МЗС на чолі з заступником міністра Борисом Тарасюком, яка недавно вела переговори у США, вдалося заручитися усною підтримкою. Щоправда, мізерною США виділять 176 мільйонів доларів на субсидування всієї програми демонтажу стратегічних ракет на території України. Це, за підрахунками наших експертів, у 8-10 разів менше, ніж потрібно.

Знову запитань більше, ніж відповідей

Як бачите, угода століття супроводжується цілою вервечкою запитань без відповідей. А я спробував поглянути на СНО-1 і СНО-2 крізь призму мирного українського прагматизму. У світі, крім України, є багато держав. І не завжди невойовничих. Тож не важко уявити собі, з яким нетерпінням чекають ратифікації СНО-2 у країнах Азії.

Виконання зобов'язань договору «Старт-2» бажане за умови, що всі ядерні держави ратифікують «Старт-1». Це вже зробили Білорусь і Казахстан. У найближчий місяць СНО-1 планує ратифікувати й Україна. Однак не впевнений, що депутати це зроблять відразу. Вплив Президента може стати магічним для «розкольників», а Європа - отримати українські гарантії. А чи отримає гарантії власної безпеки від ядерних держав Україна? Хотів би вірити, що так. Інакше доведеться піти по світу з торбою.

СПРОБА ІМПІЧМЕНТА ПОКИ ЩО ПРОВАЛИЛАСЬ. АЛЕ ХАСБУЛАТОВ І КОМПАНІЯ З ГРИ НЕ ВИЙШЛИ

Ситуація в Росії є сигналом тривоги для України

Акцентів не розставлено. Політики з ними завжди спізнюються. Частково - свідомо: щоб у перспективі засвідчити свою відданість новим власть імущим. Частково - через власні емоції і нездатність бути мобільними у концептуально-стратегічному визначенні. Частково - і таких найбільше, - тому що опинились у політбаталіях випадково і їм байдуже, в якому суспільстві жити. Отже, маємо класичну «розв'язку» - акценти розставить час. Якщо ж говорити відверто, в Росії здійснено спробу (і вона частково вдалася) конституційного перевороту.

За словами першого віце-прем'єр-міністра Володимира Шумейка, нині Росія перед вибором: відстоювати курс реформ, жорстку кредитно-фінансову політику - одне слово, сильну виконавчу владу на чолі з Президентом, або відмовитися од курсу реформ, встановити контроль над цінами і виробництвом, сповільнити приватизацію - себто надати пріоритет законодавчій владі (парламентові), яка зобов'язуватиме уряд виконувати її рішення. В умовах тотального хаосу і невизначеності ця думка - тверезa констатація-прогноз. Не більше. І зовсім - не акцент. Повторюся: акценти будуть, коли завершиться боротьба між президентом Борисом Єльциним та спікером Русланом Хасбулатовим. Коли войовничо-рішуча опозиція переможе остаточно. А це буде - незалежно від того, хочемо цього ми чи ні. Перефразовуючи відомий фразеологізм, маємо тільки цвіт (щойно весна), ягідки (солодкі - гіркі, пишні чи не дуже) попереду. Єдиний порятунок - позбутися привабливого зілля. У природі простіше: негода часом не дає плодам дозріти. У політиці мусять бути рішучі (навіть не дуже популярні) заходи (і нічого тут кивати на аморфну справедливість, на підняття рівня масової свідомості - надто, коли життя - не мед й у всіх жевріє надія на краще). Змагання Хасбулатов - Єльцин будуть успішними для останнього, якщо Єльцин наважиться звернутися до народу. Хоча і тут кінцеві наслідки спрогнозувати дуже важко.

А тим часом не мовчить світова громадськість. Інформаційні агентства, випереджаючи одне одного, передають звернення Едуарда Шеварднадзе, Гельмутта Коля, Білла Клінтона про необхідність термінового зібрання лідерів країн «великої сімки», які мусять захистити демократію в Росії, а значить - спокій у Євразії.

Як це не прикро, дивує позиція України - менш чітка, надто академічна. Для замилювання очей вибрано банальне пояснення: ми не втручаємось у внутрішні справи іншої країни. З одного боку, це правильно: не варто заглядати у чужий город. А з іншого... Як сказати - чи такі це вже «справи іншої держави?» Політична практика засвідчує: існують ідеальні правила гри та, як наслідок, ідеальні стосунки, але існують - і з позиції сили. Або -адекватні у ставленні до тебе як суб'єкта міжнародного права. Не треба мати надзвичайну пам'ять, щоб згадати спочатку вояжі російських неонаціоналістів та неокомуністів, а потім і офіційні дії Верховної Ради Росії з метою дестабілізації ситуації в Україні (мусуються думки про негайне роззброєння нашої держави, про базування російських моряків і військових баз у Севастополі, про відділення Криму від України тощо). За цих умов, по суті, відмовчування офіційного Києва «з метою дотримання міжнародного права», відсутність чіткої позиції на події в сусідній державі можна розглядати і як неспроможність (чи небажання) відстоювати власні інтереси. Як цього не усвідомимо - з нами зовсім перестануть рахуватися.

Якщо глянути на спробу російського імпічмента глобально, - крім Хасбулатова, на нього сподіваються і депутат Астаф'єв, і комуністичний лідер Зюганов, як і вся опозиція - вже навіть підготовлено пропозиції з метою подальшого узаконення про підпорядкування парламентові засобів масової інформації, включаючи телебачення, - відміна референдуму (з'їзд має право його призначати, але не відміняти), позбавлення президента багатьох повноважень, вимога змістити Козирєва і Чубайса... -важко не констатувати: хвилі від шторму в Росії відіб'ються аж в Україні. А на фоні затвердження українським парламентом сумнівного складу Конституційного суду, підняття голів (синхронно з країнами СНД) крайніх лівих і крайніх правих, тертя між Л.Кравчуком та І.Плющем очікуватимемо нового витка політборотьби. Питання тільки: стихійного чи планомірного, бурхливого чи поміркованого? Але це спокою та оптимізму однаково не додає.

Дозволю собі нагадати лише одне: за будь-яких умов Росія не втратить державності (навіть якщо й розпочнеться розпад федерації) - ні при Єльцинові, ні при комусь іншому. Відмова од демократії в Росії є бомбою для України, для якої існує «перспектива» не лише відійти од тих же демократичних реформ, але й втратити державність загалом. Тому відмовчування з нашого боку треба трактувати щонайменше як бездіяльність.

РОСІЙСЬКІ ВІЙСЬКОВІ ПОКИДАЮТЬ ЛАТВІЮ...

Хоча політики з Москви пручаються як можуть

Доневдавна, коли Латвійська Республіка ще була частиною «Союзу непорушного», тут знаходилося понад 100 тисяч військових. Здебільшого, приїжджих. Але імперія луснула. Рухнув моноліт армії СРСР. З проголошеннями незалежності в республіках почалися набори рекрутів до національних армій. Дійсність не оминула і латишів, які цілком резонно заявили про своє прагнення вивести за межі їхньої країни чужі військові формування. Різкий скрут дещо збентежив самих військових, працівників військово-промислового комплексу республіки (у ньому, переважно, зайняті фахівці з Росії), людей з проімперським мисленням, а також багатьох російських політиків, які майже в унісон згадали Декларацію про права людини, яку начебто порушує Латвія.

Латиші знають своє: за їхніми даними, - Росія це і не спростовує, і не підтверджує, - на середину березня чужоземних військових залишається близько 25 тисяч осіб. Половина з них - офіцери і прапорщики. І, незважаючи на те, що черговий, шостий раунд переговорів між Латвією та Росією

завершився провалом (до речі, латвійська делеґація за своїм статусом вища за російську, споряджена парламентом, очолювана державним міністром Янісом Діневічем, проти чиновника високого рану МЗС Російської Федерації Сергія Зотова), у Латвії доволі оптимістичні настрої. За словами прес-секретаря парламенту Мінтаутса Дуцманіса, з яким я розмовляв після прес-конференції, присвяченої черговому раундові переговорів, навіть якщо й не буде досягнуто угоди на міждержавному рівні, виведення російських збройних сил продовжиться. А сам Яніс Діневіч на згадуваній уже прес-конференції, яка відбулася в Зеленому залі Кабінету Міністрів, заявив: «Процес виведення все-таки йде інтенсивно. Навіть такими темпами до кінця року основна частина російських військових покине територію нашої республіки».

І справді, з самими російськими військовослужбовцями значно легше домовитись, аніж із російськими дипломатами, які надто політизували це питання. Зважаючи на нинішню кризу внутріполітичної ситуації в Росії, навряд чи знайдеться (за словами Діневіча) хоробрий чоловік серед росіян, який наважиться підписати основну угоду з Латвією про виведення армії.

Попри всі нюанси, Росія прагне змінити дату остаточного виведення власних військових з нинішнього року на наступний. Це аж ніяк не влаштовує латишів. На думку останніх, росіяни ведуть певну гру. Достатньо погодитись на 1994-й, як Росія прагнутиме перенести термін на 1995-й або на 1996 рік. Ґрунт для песимізму зовсім не надуманий. Адже з 12 запропонованих експертами проектів угод із різних питань парафовано лише сім. Зокрема, про використання російською військовою авіацією повітряного простору, вод Латвійської Республіки, про військові залізничні перевезення, поштові зв'язки, перетинання кордону під час виведення військ. Проблема іще в тому, що ці проекти досі не підписані, а невизначена, важкопрогнозована політситуація, коли вищі структури виконавчої і законодавчої влад у стані конфронтації, сіє зерна невизначеності.

Полярних точок зору вистачає. Одна з основних - на соціальні питання. Латвійська сторона вважає, що брати на себе будь-які зобов'язання із забезпечення пенсіями російських відставників-військових - не її справа. І Росія стверджує, що для неї цей «тягар»... заважкий. Однак Латвія ґарантує соціальні блага цивільним особам.

Ще латишів турбує відверта антилатвійська пропаґанда у засобах масової інформації Росії. В одній з передач «Останкіно» відомий сатирик Михайло Задорнов стверджував, що в Латвії... розкопують могили червоноармійців, а московський мер Юрій Лужков додав про... «витончений ґеноцид по-латиськи». Такі заяви, як стверджує держміністр Яніс Діневіч, настільки безпідставні, що їх навіть важко коментувати.

На жаль, поки що у переговорах між Латвією та Росією не видно навіть промінця світла в темному тунелі. Щоразу підкидаються якісь побічні версії, що не сприяють добросусідству. Останнього разу, наприклад, на переговорах на кільканадцять хвилин з'явився відомий нардеп ВР Росії Ілон Андронов, який встиг уголос пред'явити претензії до Латвії. Мовляв, Сергій Парфьонов (а він звинувачується у вбивстві на митному пункті Медінінкай у Литві) сидить у литовській в'язниці, переданий литовській владі. Ця інформація виявилась звичайнісінькою провокацією. Як з'ясувалося, між прокуратурами Литви і Латвії ведуться переговори. Не більше. Парфьонова поки що хочуть допитати. І то не як обвинуваченого, а як свідка.

Після перемоги на президентських виборах у Литві лідера партії трудящих З.Бразаускаса цілком очевидно, що Балтійському альянсові бракує єдності. Це насторожує Латвію, тим більше, що Захід хоч і розуміє Латвію (не пред'являє претензій з прав людини - комісії ООН, Євроспільноти хочуть допомогти, дають рекомендації), але боїться зіпсувати відносини з Росією. Через це і двояка позиція. Надто з боку США. І навпаки - особливу підтримку латиші відчувають від скандинавських країн, Франції.

У проблемі виведення російських військ із території незалежної Латвії є ще один суттєвий момент. Прибалти, на відміну від інших республік СРСР, не претендують на російську військову техніку, значну частину якої вже вивезено.

Як би там не було, попри всі складнощі та неузгодженості, в діях латвійських політиків імпонує одне: незмінність (поки що) обраному курсові - інтеґрація в Європу, відхід од соціалістично-комуністичних ідеалів. А вибори до сейму, що відбудуться 5-6 червня, за прогнозами фахівців, повинні підтвердити його правильність.

«ЛАТВІЙСЬКИЙ ШЛЯХ»: ПРИКЛАД ДЛЯ НАСЛІДУВАННЯ ЧИ ВИДАВАННЯ БАЖАНОГО ЗА ДІЙСНЕ?

«Латвійський шлях» - один з найвпливовіших передвиборчих блоків до сейму Латвійської Республіки. Деякі експерти називають його націонал-радикальним. А на мою скромну думку, ЛШ записувати до націонал-радикалів трохи завчасно. Хоча самі його лідери не приховують свого бажання бути туди зарахованими. Нині «Латвійський шлях» має ще багато елементів від соціалізованого інтернаціоналізму. Отже, розмовляю з головою парламентської комісії з прав людини, лідером руху ЛШ Андрійсом Пантелєєвсом.

- Пане Андрійсе, в Україні не знають, куди скерований «Латвійський шлях»...

- Ми розпочали свою діяльність лише в березні, а народилися в лютому, коли найпопулярнішим у Латвії був Рух за національну незалежність (РННЛ). Зараз у РННЛ, здається, затишшя, а ми набираємо обертів. Ми запланували динаміку в політдіях. Перша хвиля пройде під знаком особливої активності для лідерів ЛШ, які повинні об'їхати основні населені пункти республіки. Потім напруга дещо знизиться. А друга хвиля (і вона буде визначальна) пройде напередодні самих виборів.

- А політичний спектр у Латвії, наскільки я зрозумів, доволі широкий. Хоча близько 40 відсотків населення країни і не матимуть права голосу на виборах до сейму, бо не є її громадянами. Кажуть, політсили визначаються не за класичною формулою: праві - ліві...

- У нас двовимірний спектр. Перша вісь, кажучи спрощено, це - «капіталісти - соціалісти», де перші виступають за приватний сектор, а другі - держконтроль. Друга вісь: «націоналісти - інтернаціоналісти». Інтернаціоналісти в Латвії, як правило, це росіяни та проросійськи настроєні особи - інтернаціоналізм ніколи не буває абстрактним. Десь він англійський, десь французький... Він завжди має якусь мову, що є прихованою формою націоналізму.

- Боїтеся повернення на круги своя?

- Де-факто державність Латвії - як національної країни - ще не відновлена. Достатньо багато ще елементів соціалістичної економіки. Наведу лише один приклад - функціонування держмови. Все ще можна натрапити в Ризі на ситуацію, коли латиш вимушений розмовляти з поліцейським по-російському. На папері - латиська уже державна, а в реальному житті - ще ні. Ми хочемо мати національну державу з меншостями, в якій росіяни, наприклад, були б також меншиною (не в кількісному, а в якісному відношенні), щоб росіяни не вимагали автономії та особливих політичних прав. Тепер вони цього вимагають. Ми не хочемо, аби у росіян було більше прав, аніж, скажімо, у поляків, українців чи литовців.

- Ваша позиція чітка. Які існують ще думки у ваших політичних опонентів і конкурентів у передвиборчій кампанії?

- Відповім стисло. Прогнозують чотири можливих виходи з ситуації. Перший. Залишитися тут, де ми є. Хоча є сили, які вважають, що потрібно навіть повернути назад, де було б побільше соціалізму. Другий. Соціалізм - це добре, але він не повинен ототожнюватись з московським більшовизмом, а має бути латвійським. З латвійськими колгоспами, директорами... Я назвав би це соціал-націоналізмом, бо якщо назвати націонал-соціалізмом, одразу виникнуть погані асоціації, хоча, по суті, це одне і те ж, тільки не в такому страшному, як у Гітлера, виконанні. Третій. Запровадити вільний ринок без вирішення національного питання, як було, скажімо, при латвійській державності в 1940-му. Що фактично є космополітичним ринком, який у перспективі став би російським. Четвертий, наш. Побудувати національно-капіталістичну державу, що найважче. Бо націоналісти через свій радикалізм впадають у більшовизм.

- Із 16 різних списків, за якими голосуватимуть виборці Латвії, ваш виділяється. Його називають «командою зірок». Назвіть хоча б її лідерів.

- Крім мене, політичне обличчя «Латвійського шляху» формують ще спікер латвійського парламенту О.Горбунов, міністр закордонних справ Г.Андреєвс, «людина з Заходу» пан Мієровіц.

- І не тісно?

- А чому нам має бути тісно? Горбунов і Мієровіц - люди з різними біографіями, але не з різними поглядами. Ніхто не знає, як жив би американець Мієровіц при радянському «комунізмі», а секретар ЦК КП Латвії Горбунов - у США. Вважаю, що, на відміну од інших організацій, в ЛШ зібрані однодумці, бо ми об'єднувались на основі платформ, а не біографій. «Латвійський шлях», у моєму розумінні, тип нормальної, цивілізованої, як у Західній Європі, партії, де досить різні люди працюють разом. Де «зірки», як ви висловились, не воюють одні з одними, а спільно працюють задля спільного блага.

- І все ж, незважаючи на те, що під крилом «Латвійського шляху» зібрані відомі люди, перші люди в республіці, мабуть-таки є у вас ідейні натхненники. Хто вони?

- О!.. Головно це Аденауер та Ерхардт - післявоєнні канцлер та міністр економіки Німеччини. У Латвії вистачає паралелей з повоєнною Німеччиною. Гітлерівська економіка була соціалістичною. Їх так звана приватна власність не мала жодного значення. Всі замовлення і потреби диктувала держава. Гроші не були конвертовані. Себто - соціалізм у жорсткому німецькому виконанні. Що робив Ерхардт? Шукав шляхи виходу з соціалізму і переходу до вільних ринкових відносин. За Ерхардтом, держава є головним тоталізатором

чи засновником, що підтримує конкуренцію. Обов'язок держави - стежити за тим, аби у всіх були однакові стартові умови. Але це не можна робити за принципом, прихильників якого вже вистачає: відберу в Івана, а віддам Миколі.

- Давайте поговоримо про міжнародну політику. Зокрема, про південь, а ще точніше - киньмо оком на такий багатий, але економічно занедбаний край, як Україна.

- Україна займає гідне місце в нашій міжнародній політиці. Донедавна ще був один критерій оцінки: Захід - Схід. Це було замкнене коло. Дивимось на Схід - там Росія, яка півсторіччя тому нас окупувала (є політичні наслідки). Дивимось на Захід - але й він колись акцептував наше окупування Росією (це теж має свої наслідки). Тому ми повинні дивитись на того, у кого немає сумнівного минулого. І ним, до речі, є Україна. Україна - і за географічним розташуванням, і за територією, і за миролюбною суттю, здається, один із суттєвих факторів, який здатний розірвати порочне коло Європи після Версаля, внести свіжий струмінь змін. На карті з'явилася держава, яка - тьфу, тьфу, тьфу! (і А.Пантелеєвс щиро пустукує по дерев'яному столі. - М.Ж.) - достатньо могутня. Або могла б бути достатньо могутньою, щоб із нею в Європі серйозно рахувалися. Що поробиш, на жаль, досі у світі більше зважають на силу, ніж на розум. Повторюю: Україна нікого не ділила. Тільки за це її треба поважати. Тому в нас з Україною дуже добре співробітництво на рівні усіляких міжнародних організацій.

Крім того, інтегруємось зі скандинавами, в яких нині одна проблема: комплекс неповноцінності. Вони - все-таки маленькі держави, зв'язані з блоками. Нейтралітет у них був доволі цікавий. У гітлерівські часи у Швеції, наприклад, у школі вивчали виступи... Гітлера. Їх нейтралітет завжди тяжів до підтримки сильного. Нині в них болючі переструктурування, які б'ють по всьому, насамперед - по економіці. Наведу грубе, але вдале порівняння. Навіть якщо ти свиня і в тебе є корито, тобі в будь-якому випадку щодня приносять харч. Питання: або ти справді свиня і згідний сидіти в цьому кориті, або ти... обираєш свободу. Скандинавські країни і перебували на правах таких пацючків: «Можеш хрюкнути те, можеш - інше, можеш трохи подразнитися, але!..». Діапазон хрюкання був чітко окреслений. Спільний льох розвалився сам по собі.

- Як і Радянський Союз. Експерти прогнозують, що в Латвії не повториться ні литовський, ні словацький сценарій. І все ж, здається, ви чимось невдоволені...

- Згадайте ту ж Німеччину, Ерхардта. Вони не поспішали з виборами в Німеччині. Ми всі знаємо про «німецьке чудо», а мало хто - про попередні 4-5 років. Під час реформ змінювати владу дуже небезпечно. Ілюзія, що народ вибере найліпших, як правило, залишається ілюзією, яку нині модно повторювати. Наприклад, Гітлер прийшов до влади в результаті виборів, Сталін. Навіть якщо 1936-го були б усенародні вибори, я цілком упевнений, що обрали б все одно його.

- Російські мас-медіа, депутатські кола сусідньої держави мусують думку про порушення прав людини в Латвії, киваючи на те, що досі не прийнято закону про громадянство.

- Якби у Латвії було надано громадянство усім (за нульовим варіантом - а до цього багато ласих), весь люмпен-пролетаріат одразу став би величезною політичною силою. Інтернаціоналізм - соціалістичний. Соціалізм - інтернаціоналістський. Це ніби маса, що чимраз поширюється, відкидає

індивідуальність і заперечує приватну власність. А на шляху цієї маси може бути все - і кров, і стрілянина.

- На руїнах імперії раю швидко не зведемо. Вистачає проблем у всіх колишніх республіках СРСР. Знаю, що понад 160 тисяч робітників у Латвії зараз на банкроті. Отримують більшу платню, ніж заробляють. Який вихід запропонував би «Латвійський шлях»?

- У перші два-три місяці плануємо досить шокові заходи. Іншого виходу не бачимо. Що маємо: держава не здатна заплатити старцям пенсію, бо платить робітникам, які... нічого не виробляють. Це аморально. Робітників треба виставити на вулицю, змусити щось думати, платити їм по безробіттю. За рахунок закриття збиткових підприємств потрібно збільшити розмір пенсій за віком, інвалідністю. Гарячковість робітників треба втихомирити. Ситуація, зрештою, не така і безнадійна. У приватному секторі є ще достатньо вільних робочих місць.

На цьому розмова не завершилась. За філіжанками кави Андрійс Пантелеєвс розповідав про особисті знайомства з українськими депутатами, співробітництво з ними. Найплідніше воно з Богданом Горинем.

ПРОБЛЕМА ГРОМАДЯНСТВА - НАДУМАНА,

або Міфи і реальність про права людини в Латвії

Латвійська держава була проголошена 18 листопада 1918 року. Тоді самовизначились латиші. Суверенна влада у країні належить її носіям - законним громадянам ЛР. Тому другу, третю, десяту Конституції можуть прийняти лише громадяни Латвії після відновлення держави 18 листопада 1918 року з її Конституцією, що, по суті, спостерігаємо. Себто, тому-то й досі некорінне населення поки що позбавлене (не отримало) громадянства.

Але - не тільки тому. На виборах 1990 року переміг Народний фронт Латвії. У його програмі було два дуже демократичних, щоправда, декларативних пункти - 2.5: «Негайно ухвалити постанову про громадянство, в якій надати громадянство всім, хто проживає в Латвії на момент проголошення незалежності і виявив таке бажання», і - 8: «Чітко і недвозначно визначити правовий статус громадян інших держав та осіб без громадянства, що проживають на території Латвії, згідно з гарантіями та міжнародними документами з прав людини, до яких доєдналася Латвійська Республіка».

Здавалося, ніщо не перешкодить впровадити в життя миролюбне гасло. Але ні. Уже в січні 1991-го були барикади, вбиті та поранені у Вільнюсі, були зазіхання і на незалежність молодої Латвії. Ще через півроку - всесвітньовідомий путч допоміг більшості республік колишнього Союзу РСР отримати незалежність практично без жертв. Без великої крові. Але й тут ще чути подихи імперії. Росія - єдина правонаступниця країни Рад - почала дорікати: «Ви незалежні, але визнайте, що ми ніколи вас не окуповували, себто, впровадьте «нульовий» варіант громадянства, підтвердьте вашу готовність фінансувати виведення російської армії, виконувати інші наші побажання...» Інакше. Зрештою, «інакше» тут не підходить. Надто ослаблена і не визнана ще світовою громадськістю була Росія, щоб розмовляти з сусідами мовою ультиматумів.

Політична конфронтація між Латвією та Росією спам'ятала перших. Латиші зрозуміли: якщо надати рівні права усім мешканцям Латвії, російські патріоти, керовані з Москви, докладуть усіх зусиль, щоб відродити імперію. Це налякало російських політиків, і вони відкрили свої карти, показавши велику дулю: громадянином вважається той, хто жив у республіці до 1940-го, а також їхні діти. Незалежно від національності. Всі інші - просто жителі. Перший наступний крок вимагав наступного. За ним затримки не було. Латвія почала вимагати міжнародного осуду Росії за окупацію та анексію Латвії, точніше - міжнародної оцінки подій 1939-40 рр. у Балтії. Але свого ще не досягла. Значить, на терені зовнішньої політики роботи - не початий край. Росія, звісно, не відмовчується і не відмовчуватиметься. Перипетій вистачатиме. Бракуватиме певності негромадянам Латвії (а це в основному російськомовне населення) отримати громадянство. Від стабілізації політичної ситуації (кажучи прямо: кількості масла, підлитого у латвійський вогонь із російського казана) і залежатиме позитивне розв'язання проблеми громадянства. Хоча латвійські лідери, з якими мені довелося розмовляти на цю тему, настроєні доволі оптимістично і прогнозують прийняття закону про громадянство вже влітку цього року, причин для спокою таки бракує. Навіть якщо закон і буде прийнято, немає гарантії, що він влаштовуватиме більш як 40 відсотків нелатишів, позбавлених права голосу. Поки що надії в некорінного населення є, але якщо їхні лідери (обрані чи самозванні - сказати важко) і далі триматимуть конфронтаційний курс у ставленні до сейму, уряду - надії не збудуться. І жодні нарікання не допоможуть.

Надзвичайно популярна кілька років тому газета «Советская молодежь» (нині - «СМ - сегодня») - ви, мабуть, пригадуєте масові передруки з її шпальт про «емський трикутник» - наприкінці березня цього року надрукувала «Звернення до ООН, ОБСЄ, Ради Європи, Європарламенту, Північної Ради, до керівництва Білорусі, Литви, Росії, України, до міжнародних правозахисних організацій», підписане Латвійським комітетом із прав людини і міжнародної гуманітарної співпраці.

У заяві, зокрема, сказано, що ліквідація СРСР, завоювання його колишніми союзними республіками суверенітету незалежних держав призвели до повної втрати цими постійними жителями Латвії громадянства якої-небудь країни. Жодна республіка не уклала жодного договору, в якому було б проявлено турботу щодо народу-апатріда. Латвія порушує норми і положення міжнародних актів: ст. 15 Всезагальної декларації прав людини, ст. 10 Конвенції про статус апатріда, ст. 7 Конвенції про права дитини, ст. 3 Конвенції про громадянство одруженої жінки. Серед апатрідів - представники всіх численних національних груп: латиші, росіяни, білоруси, українці, поляки, литовці, євреї. Ця частина населення щораз більше обмежується у своїх природних людських правах і цілеспрямовано виштовхується за межі держави... і т.д. і т.п.

Певною мірою комітет з прав людини має рацію. Особливо, коли перелічує порушення міжнародних документів. Це, звичайно, не додає честі молодій Латвійській Республіці, спікерові її сейму Горбунову (в якого нині однаково найвищий рейтин - 68,7 відсотка). Але дії латвійської сторони все-таки можна зрозуміти.

Ситуація: між двох вогнів. Треба чимось жертвувати. Латиші після односторонніх дій російських політиків, після подібних численних заяв противників Латвійської державності вирішили пожертвувати власним іміджем, лишень

аби мати свою державу. Нині така позиція може викликати осуд вдома і за кордоном, бути об'єктом детальних політичних коментарів і спекуляцій, але ні в якому разі не призведе до втрати державності. Позбавлений права голосу люмпен-пролетаріат (недемократично? але справедливо!) не зможе допомогти на виборах лівим силам. Нащадки латишів (а можливо, не тільки) дякуватимуть своїм батькам за сміливе, правильне стратегічно (хоч суперечливе у дрібницях) рішення.

Тепер можна було б детальніше зупинитись на окремих позиціях процитованої заяви, щоб спростувати їх. Але це займе багато місця. Скажу лише: проблема громадянства - надумана.

Можливо, не цілком, але в основному. Теза про «цілеспрямоване виштовхування за межі держави» викликає усмішку. «Як без латиської мови обійтися?» - пише одна московська газета. За неповний тиждень мого перебування в Ризі десятки разів звертався російською до незнайомих людей (із проханням підказати, як знайти, як проїхати, як звати тощо). І ніхто (!) не відмовив. Це щодо гостинності, яку я відчув, і... виштовхування з держави, про що вигадують російські і деякі російськомовні, але латвійські, газети.

Знання латиської необхідне, насамперед, державним службовцям (згідно зі статутом держмови), оскільки все діловодство -по-латиськи. Більшість же партійних і державних діячів, як з'ясувалося, мови корінного населення вивчити не спромоглися. Їм і запропоновано покинути держслужбу. Практики кинулися б одразу заповнити нішу. Однак їх майже не виявилось. Натомість з'явились повчальні помахування вказівним перстом і демагогічні висловлювання про несправедливість, антигуманність. Далася таки взнаки нестерпна жага до панування. Почали створюватись антилатвійські фракції, організації, рухи. Латиші все зрозуміли і остаточно вирішили: колишніх компартійців, незалежно від національності, не можна допускати до керівних посад. Поки що цей задум іще залишається задумом.

Звичайним робітникам знання латиської не завадило б, але й не обов'язкове. Але це іноді може викликати іронію: прожити все життя в Латвії - і не розуміти мови латишів?! У народі кажуть: ведмедя за той час можна навчити. Тобто, тут є моральний підтекст - не фізичний і не соціальний. Заробляйте собі, на здоров'я, як і всі. Право на працю, лікування, приватизацію, навчання тощо -ніхто не позбавляв його негромадян. Щоправда, скрізь при вступі до навчальних закладів складають латиську. Хочеш жити - вмій крутитись. У кращому значенні, звичайно. Інертним (та ще й необдарованим) успіху не бачити.

Гадаю, вам усе зрозуміло. Скептично настроєні до Латвійської держави політики викликали спротив самих латишів (і не тільки самих латишів, а й представників інших національностей, як-от росіянина А.Пантелєєвса, голови парламентської комісії з прав людини, лідера передвиборчої фракції «Латвійський шлях»). І використовують цифри лише з метою маніпуляцій, створення враження турботливості про долю нелатишів із тим, щоб у майбутньому отримати підтримку.

Я спробував охарактеризувати ситуацію досить схематично і поверхнево. Тут можливі окремі нюанси. Немає сумніву тільки в одному: до виборів до сейму закон про громадянство не розглядатимуть. Виходу з політичного тупика не буде знайдено. Це розуміє навіть кожен середньостатистичний (що й політикою не цікавиться) мешканець Латвії. І будь-які намагання в черговий раз привернути до себе увагу перед

виборами (воланням «про необхідність допомоги з-за кордону», «про переслідування в Латвії» тощо) - не що інше, як спроба розкласти міжнародне багаття непорозумінь, дестабілізувати ситуацію.

На цьому можна було б поставити крапку. Але, на мій погляд, дуже цікаво думає член Ради демпартії трудящих Латвії (лівіше од центру) Юріс Розенвалдс: «Для мене неприйнятна позиція латишів, які говорять: «Та Бог із ними, з цими росіянами! Розберемося у всьому самі, а потім повідомимо їм». Але мені не подобається і позиція, при якій із більшості росіян роблять невинну жертву. Найгірше в Латвії інтеліґентам і пенсіонерам, незалежно від національності. Від повернення будинків колишнім володарям найбільше терплять саме латиші, оскільки росіяни в основному живуть у нових мікрорайонах. Тож доводити, хто скривджений більше, аморально».

ПАРАДОКС: КОЛИ ВИБОРИ З ВИБОРОМ - НАЙСКЛАДНІШЕ... ВИБИРАТИ

У Латвії зіткнулися з такою «проблемою» вперше за останніх півсторіччя

І це направду можна було б вважати щастям, якби не існувало кілька, на перший погляд, непомітних нюансів.

Політичні сили - партії, парламентські фракції, громадські об'єднання (а нині вже відомо 16 списків, за якими «пропихатимуть» кандидатів у депутати) - надзвичайно колоритні за поглядами, методами прийняття рішень, визначенням пріоритетних завдань у розбудові (і - «розбудові») незалежної Латвії. Вистачає радикальних: правих - Конґрес громадян, Рух за антикомунізм, Рух за національну незалежність, Партія зелених, маленькі партії; і лівих - об'єднання «Рівноправ'я», партія «Центр демократичної ініціативи», Балтійська конституційна партія, Ліґа господарників, Рада директорів, Рада роботодавців, Союз сільськогосподарників (їхні представники, а то й цілі організації, котрі вже існували, свого часу голосували проти незалежності Латвії). Через це патріотично настроєні латиші, а також політики-опозиціонери, домоглися позбавлення прав значної частини люмпена (термінологія не моя), зокрема - права голосувати. І хоч відверто (приховано) антилатвійських організацій більш ніж достатньо, підтримки вони не матимуть, а вибори - програють. Причина? Близько третини населення не є громадянами республіки, позбавлені права голосу. Крім крайніх (лівих - правих), у діях і думках яких багато чого спільного, не можна оминути ще дещо ослаблений центр: відомий уже нам із попередніх публікацій, правий в економіці, лівий у політиці «Латвійський шлях», Демократичний центр, Народний фронт, Соціально-демократична партія, Демократична партія трудящих.

Наведу ще дані соціологічних опитувань. Найвищий рейтинґ - у Руху за національну незалежність Латвії (РННЛ), «Латвійського шляху», Союзів сільськогосподарників та колгоспів, Демпартії трудящих, Спілки приватних підприємців і Партії зелених. Навряд чи ще хтось зможе поновити цей список. Вказані сили можуть зміцнити (послабити) свої позиції. Навіть

якщо, скажімо, Народний фронт «відзначиться» повною бездіяльністю чи «ламанням дров», енну кількість мандатів він отримає. За інерцією.

Отже, мій прогноз (а він дуже схожий на передбачення багатьох політиків і політологів-журналістів Латвії) такий: представники перелічених вище організацій складуть основу в Y Сеймі. Приватний і державний (навіть міждержавний) сектори економіки в особі їх лідерів зіткнуться чолом об чоло. Від глухих кутів «рятуватимуть» «чисті» політики національно-патріотичного спрямування, які і становитимуть у сеймі більшість. Не вистачатиме (у звичному розумінні) пролетаріату та колгоспників. Є надія, що влада фактично опиниться в руках професійних політиків, а не аматорів-законотворців. Але все це означає, що вихід із політико-економічної кризи буде знайдено. Нині можна говорити лише про розстановку сил, а не про конкретні висліди конкретної діяльності.

Ще один нюанс. Останнім часом (після виборів президента в Литві і перемоги там З.Бразаускаса) у Латвії з'явилося чимало стурбованих і песимістично настроєних діячів, які застерігають співвітчизників у промовах, на зібраннях, виступами в мас-медіа: існує небезпека литовського шляху.

По-перше, такої небезпеки ще не існує. Замало декларувати про небезпеку («небезпеку»). Панікуванням справі не зарадиш. По-друге, литовський шлях - поки що нереальна «перспектива». Чому? Ну, в Литві, як ви пригадуєте, вибори відбувались прямим голосуванням народу (у них брали участь не тільки «громадяни з 1940-го», як це дозволено в Латвії, а й інтернаціональне населення, що приїхало до Литви під час і після другої світової війни розбудовувати соціалізм). У Латвії немає закону, де б хоч одним словом щось було сказано про прямі вибори президента. Наразі це «загрожує» лише виборам до сейму, який визначиться, як обирати собі президента. І сьогодні приблизно рівні шанси як у прихильників прямих виборів, так і голосування більшістю у сеймі.

До речі, про сейм. Нинішній парламент нараховує 200 депутатів, у майбутньому їх буде 100. Тому не дивно, що чимало мешканців Латвії не чекають від нових виборів манни небесної. Вони прямо заявляють: «Сейм стане адекватним відображенням Верховної Ради, лише зменшеної вдвічі».

Ось як доповнює інтуїцію політиків, які заявляють про невчасність виборів, астролог Яніс Вішакхапатнамієтіс: «Рік Півня. Рівно 60 років (або 5 циклів) тому, також у рік Півня, в одній великій європейській країні (Німеччині. - М.Ж.) відбулися вільні і демократичні вибори до парламенту. До чого це призвело - знають усі. Далі. 5-6 червня - знак Близнюків, який сприяє людям двозначним, ненадійним, які говорять одне, а роблять інше. Єдиний позитивний момент - у ці дні Місяць вступає в повну фазу».

Так, це невтішне віщування. А розважити якось може «порада» автора соціально-сексуальних досліджень А.Шелковича, надрукована нещодавно в тижневику «Латвіяс Лайкс»: «Нинішній президент США Білл Клінтон став першим в історії цієї країни кандидатом, який під час передвиборчої кампанії пішов на контакт (не статевий) із представниками сексуальних меншостей і спробував вникнути в їхні проблеми. Цим він, щоправда, відштовхнув від себе частину консервативно настроєних виборців, але притягнув на свій бік людей іншої статевої орієнтації, яких не так вже й мало, як здається, оскільки далеко не всі афішують свою причетність до «голубих» чи «рожевих». Думаю, цей досвід слід урахувати і нашим кандидатам». Наскільки мені відомо, Латвійська асоціація сексуального

рівноправ'я не висуватиме свого списку, але той виборчий список, який вона підтримає, отримає додаткові шанси..».

Усе було б значно простіше, якби не так банально. Коли одні політики майже впевнені у своєму успіхові, а інші - ні, протистояння між громадянами і просто жителями республіки, яке штучно підігріває російськомовна преса Латвії і російські засоби масової інформації, не вщухає. За попередніми даними, від 10 до 15 відсотків корінних латишів підтримають інтереси крайніх лівих, зокрема - «Рівноправ'я». Якби ж у Латвії наважились піти шляхом сліпої демократії, що межувала б з уседозволеністю, незважаючи на політичну незрілість багатьох людей, і дозволили брати участь у виборах усім тим, хто нині такого права позбавлений, застереження процитованого астролога могли б стати фатальними. А так реальної небезпеки для латвійської демократії, яка щойно зароджується, як на мене, не існує.

Отож, почекаймо на результати виборів.

ЛОКАЛЬНА ВІЙНА

Події останніх днів у Росії (кінець вересня 1993 року) сколихнули світ. За насиченістю, оперативністю і глибиною аналізу повідомлень, реакцію провідних міжнародних інформагентств, мас-медіа, які цілодобово коментують заяву президента Б.Єльцина, дії його опонентів - самої ВР РФ, її спікера Р.Хасбулатова, колишнього віце-президента О.Руцького, можна порівняти хіба що з путчем у Москві в серпні 1991-го, операцією «Буря в пустелі».

З відгомону на Заході

«Нью-Йорк Таймс» пише, що Білл Клінтон заявив: США із розумінням поставились до дій Б.Єльцина, який розпустив Верховну Раду, обрану ще за часів керівництва компартії і таку, що постійно гальмувала проведення економічних реформ. Найбільша небезпека через параліч російської влади, на думку «Вашингтон пост», чатує на Україну, де ситуація теж далеко не спрогнозована і може мати подібний характер. «Фігаро» не заперечує можливості страйків, до яких закликає антиєльцинська опозиція. Профспілки і робітничі організації могли б їх розпочати. Але важко передбачити реакцію населення. «Мовчить народ...».

Німецька преса, в тому числі «Зюддойче цайтунг», наголошує на тому, що подвійне рішення Б.Єльцина - про розпуск парламенту та призначення нових виборів - здивувало однаково всіх - і друзів, і ворогів. З одного боку, президент схвалив рішення, що суперечить Конституції, з іншого ж - цей крок є зрозумілий з чисто людських міркувань. Невідомим залишається таке: цей крок був добре продуманий, підготовлений чи є результатом спонтанної думки? Від цього залежать і результати виборів 11-12 грудня ц.р., які, за оцінками інших німецьких часописів, можуть принести найнесподіваніші результати. За досвідом не треба далеко ходити -Литва, Польща.

Позиції українських політиків

Дмитро Павличко: «Головне, щоб російський вогонь не перекинувся до нас. Треба зміцнити і стерегти кордони». Ігор Юхновський: «Повністю підтримую Єльцина». Олег Білорус, амбасадор України у США: «Чекати від

старого російського парламенту якоїсь конструктивної зміни позицій було справою безнадійною... Повинна перемогти демократія і народовладдя».

Країни визначились

На підтримку дій президента Б.Єльцина висловились керівники Угорщини, Польщі, Чехії, Румунії, України, Білорусі, Литви, Естонії, Грузії, Киргизстану, Молдови, Великобританії, Японії, Італії, Іспанії, Данії, Фінляндії. Лідери Франції (Ф.Міттеран), Німеччини (Г.Коль), США (Б.Клінтон) обіцяють списати значну частину російського боргу і, більше того, додатково асигнувати фінанси на те, «аби Єльцин міг боротися за демократію».

Тим часом Казахстан, Вірменія, Азербайджан, Туркменистан не зуміли чітко визначитись, ухваливши дуже обтічні заяви на кшталт: це внутрішня справа Росії.

Прихильники

Серед них - міністри оборони і внутрішніх справ РФ, прем'єр-міністр, Національний банк Росії.

Противники

Спікер парламенту РФ Р.Хасбулатов на мітингу звернувся до людей з такими словами: «Ми повинні зірвати антиконституційний переворот». Новоприведений до президентської присяги у ВР без кворуму колишній віце-президент О.Руцькой доповнює: «Росіяни повинні мобілізуватися супроти банди, яка намагається знищити країну». «Фронт национального спасения» теж різко висловився проти Б.Єльцина. Перший і останній президент СРСР Михайло Горбачов, перебуваючи в Римі у штаб-квартирі колишньої італійської компартії, пообіцяв негайно вилетіти до Москви (гадаю, він це вже зробив), зазначивши, що не може залишати батьківщину в небезпеці, «коли порушується Конституція, коли паралізовано з'їзд народних депутатів, а єльцинське угруповання далі розпоряджається фінансами і засобами масової інформації».

З хроніки

Незважаючи на те, що міліція і внутрішні війська посилили охорону стратегічних об'єктів Москви, трагедії уникнути не вдалося. Троє осіб - військовий, міліціонер і місцева жителька - загинули в ніч із четверга на п'ятницю. Нагадаю: під контролем - і будинок Держтелерадіо. І ще. Позавчора за один американський долар у Москві давали 1299 російських рублів. Різке падіння спричинено політичною ситуацією.

Від автора

У разі перемоги у зчепленні президент - спікер людей останнього, Україні буде надзвичайно важко втримати незалежність. Одразу постане реальна небезпека війни з Росією. Або громадянської. Майже за російським сценарієм. Це болить особливо тому, що, незалежно від остаточного висліду російської локальної (поки ще гармати не задіяні!) громадянської війни, наші сусіди ніколи не втратять своєї держави. Ми ж можемо її згубити назавжди...

ЕЛЕКТОРАТ ЄЛЬЦИНА СВЯТКУЄ. А ЗЮҐАНОВ ГОТУЄТЬСЯ ВІЦЕ-ПРЕМ'ЄРУВАТИ?

Хоч офіційно про обрання президента Росії за остаточним підрахунком голосів буде оголошено з понеділка, уже в ніч з середи на четвер було зрозуміло: переміг Борис Єльцин. Впродовж четверга відсоток голосів коригувався - від 52,3 до майже 54 (за Єльцина) і від 41,8 до 40,2 (за Зюґанова).

Російські аналітики, коментуючи попередні результати виборів, наголошують на буцімто непередбачуваному розриві між обома претендентами. Якщо згадати рейтинґ, оприлюднений іншим джерелом (56 % - за Єльцина і 39 % - за Зюґанова), то можна побачити, що це далеко не так. До того ж, подібні прогнози робили представники західних масмедіа. Девід Крадф з датської газети «Моргенвісен голандпост», беручи участь у прес-опитуванні «Российской газеты», передбачав, що за діючого президента Росії проголосує 53-54 відсотки виборців, а за лідера комуністів - 42. На чималий розрив між претендентами акцентувала Дорота Гюльмаєр з ДПА (Німеччина) - 50 відсотків проти 30-40 на користь Бориса Єльцина.

Завдяки зусиллям команди президента, насамперед прем'єра Віктора Черномирдіна (в якого вночі факс працював не тільки на дачі, а й в авто, начебто російський прем'єр провів ніч в автомобілі), а також мера Москви Юрія Лужкова (ініціював масове пробудження москвичів гучномовцями на колесах) вибори відбулися.

Заява голови Центрвиборчкому Миколи Рябова про те, що виборчі комісії використали понад 700 мільярдів рублів (еквівалент 140 мільйонам доларів США або двом третім суми, передбаченої російським бюджетом на 1996 рік для житлового будівництва на селі), виділених з держбюджету, певним чином зняла інформаційну завісу щодо виборчих витрат. Але поки що жоден економіст не назвав реальних цифр з урахуванням агітаційних команд претендентів. Порядок на дільницях забезпечували понад один мільйон правоохоронців.

Загалом же виборці 55 регіонів (областей, країв, республік) вирішили продовжити повноваження діючому президентові, однак 32 регіони хотіли б, щоб керівництво країни «до самых до окраин» набрало традиційного багряного кольору. Якщо глянути на карту наших сусідів, то справді слід визнати: захід, центр, південь і південний схід Росії голосував за Зюґанова. Отже, на 1/6 земної поверхні вдовблюваний по-насильницькому комуно-соціалізм, трансформований з державної ідеології в неорелігію, ще не вмер.

Цікаво, мабуть, відзначити, що найменший відсоток голосів (29,6) за Єльцина віддано у Чувашії, а за Зюґанова в Інгушетії (11,8). Навпаки, найвищий рейтинґ президента виявився в Інгушетії (87 відсотків), Ненецькому АО (79,3) та Москві (77,8), а в головного комуніста - у Чувашії (65), Тамбовській (64,1), Воронезькій (62,4) та Орловській (62,2) областях. У шести регіонах із 89 на виборчі дільниці прийшло менше половини потенційних виборців, а у двох із них - менше 40 відсотків.

Наші люди знають, що комуністам вірити не можна, однак наші люди все ж мають право знати, що принаймні говорять (не плутати з «думають»

чи «роблять») «червоні» в Росії сьогодні. Отже, вони запевняють, що діятимуть виключно в межах Конституції. Як мовиться, поживемо - побачимо. І не тільки це, а й те, чи й справді Єльцин не переміг, як відзначають російські політологи, а лише переконав проголосувати свій народ за нове майбутнє нової Росії.

У виборах президента Росії взяли участь 40 тисяч ізраїльтян, що мають подвійне громадянство. Причому понад 90 відсотків із них віддали голоси за Б.Єльцина, тобто, як влучно підмітив «МК» («Московский комсомолец». - М.Ж.), «евреи держат нос по ветру». У Дагестані затримано прихильників Г.Зюганова, що кидали до урн по кілька зайвих бюлетенів, розмножених заздалегідь на ксероксі.

На зустрічі в прес-центрі Всеросійського руху громадської підтримки Бориса Єльцина у приміщенні ITAP-TAPC західні журналісти «добили» прем'єра Віктора Черномирдіна одним питанням: «Коли ж нарешті ми поспілкуємося з самим президентом, а не тільки спостерігатимемо за ним по телевізору?» Як відомо, Єльцин знову хворий і навіть не ходив голосувати на дільницю, а скористався конституційним правом на підмосковній дачі. Зюганов же, навпаки, на відміну від попередніх церемоній, коли обходився кількома працівниками служби безпеки, цього разу прийшов на виборчу дільницю з двома десятками власних охоронців і двадцятьма міліціонерами. Журналісти, відповідно, не мали можливості поспілкуватися з жодним із претендентів. На згаданій прес-конференції глава російського уряду відмовився говорити про найближчі зміни в його уряді, в тому числі й про те, чи стане Зюганов віце-прем'єром з соціальних питань, бо «про це буде повідомлено через пресу за тиждень - максимум 10 днів».

Одним з найдотепніших моментів президентських виборів можна вважати недавню заяву десяти футболістів основного складу і головного тренера волгоградського «Ротора» Віктора Прокопенка про те, що, коли переможе Зюганов, вони негайно покинуть Росію. Нарешті волгоградці полегшено зітхнули: їхня команда 7 липня сповнена бажання перемогти в Кубку Інтертото донецький «Шахтар». Повболіваймо за наших!

Прем'єр РФ Віктор Черномирдін:
«УРЯД — НЕ КЛУБ, ДЕ КРАСИВО ГОВОРЯТЬ»

Незважаючи на те, що в день виборів не обійшлося без провокацій -тільки в Москві сапери перевіряли чотири анонімні повідомлення про замінування дільниць, а під час голосування на дільниці «Новогірєєво» померла 78-річна москвичка, у Бурятії втопилися три члени виборчої комісії, які намагались переправити через ріку переносну урну для голосування - Москва жила навдивовиж спокійно. Неприємні відчуття залишаться хіба в гостей російської столиці (в тому числі й росіян), які все ще жахаються дискримінаційного розпорядження мера Лужкова (ще з листопада 1993 року) - про обов'язкову реєстрацію у відділах внутрішніх справ і сплату за кожен день перебування в Москві на муніципальні рахунки. Не виключено, що надмірне скоплення на Київському вокзалі міліції, працівники якої намагаються вас перевірити, часом незаконно оштрафувати, залякати і забрати паспорт, пояснюється начебто розкриттям убивства заступника

міністра юстиції Анатолія Степанова, яким начебто виявився 21-літній гість з України. На мій погляд, малоймовірно, щоб юнак міг вільно зайти до квартири, яка ретельно охороняється, разом із жертвою пиячити... А саме за таких обставин, під час п'яної сварки і бійки, загинув Степанов.

Самим росіянам, здається, не так важливо, чи подобається їхня влада іншим, чи ні. Вони чинять так, аби їм було добре. Більшість російських та закордонних аналітиків сходяться в тому, що формування нового уряду, крім силових структур, буде «почесним і приємним обов'язком» Віктора Черномирдіна. Його-то й розпитували мої колеги на післявиборчій прес-конференції в ITAR-TASS про формування нового кабінету, а Віктор Степанович відповідав, начебто він уже затверджений Держдумою. Як на мене, остання просто не здасться і вип'є ще Черномирдіну і прихильникам реформ чимало крові. Однак до гострої парламентської кризи, коли постало б питання: або прем'єр, або наступні вибори до Думи, коли заміна Черномирдіна на Строєва чи Каданникова була б реальною, все ж не повинно дійти. Тому-то й зрозуміла активізація останнім часом громадського об'єднання «Наш дім - Росія», очолюваного прем'єром і в якого, за словами самого Черномирдіна, «світле майбутнє».

Яким буде новий російський уряд? Крапок над «і» ще не розставлено. Черномирдін вважає, що це робити ще зашвидко. Однак деякі вислови, з яких можна робити певні прогнози, все ж заслуговують на увагу. Наприклад, про коаліційний уряд: «Ще раз скажу: я не уявляю, що таке коаліційний уряд. Це коли кожен захищатиме інтереси своєї що... партії, чи що? Я цього не розумію. Такого не може бути. Такого, по-моєму, ні в кого й немає».

Хоча в останній момент (у день голосування) Григорій Явлінський («Яблуко») і заявив агентству «Інтерфакс», що він сподівається, що переважна більшість виборців, які голосували за нього у першому турі, сьогодні проголосують за Єльцина, здається, тактичне «замирення» виявилось запізнілим. До того ж, по-перше, як слід не оцінене з боку діючого прем'єра, по-друге, викликало неоднозначну реакцію в самому «Яблуці». «Я не можу сьогодні так і зрозуміти, - експресивно розпочав Черномирдін, - що ми так носимося з Явлінським? З чим це пов'язано? Що, він щось зробив? Хтось мені може сказати, що він зробив?! 500 днів?! Проходили! Слава Богу, не дійшли. Ми все зробимо для того, аби в уряді працювали відповідальні люди. Ще раз хотів би сказати: уряд - не клуб. І він ніколи ним не буде! Не буде! Ні за красиві очі, ні за красиву походку! Нам треба працювати. Повинні буди знавці -підготовлені і такі, що вміють працювати, а не тільки говорити». Оцінку російським прем'єром лідера «Яблука» об'єктивною назвати важко. Хоч це і малоймовірно, однак є голоси, які попри все пророкують Г.Явлінському пост прем'єра. Про це знає і В.Черномирдін.

Перемогу меншого зла над більшим (українцям добре відомо, чим дихає російська демократія) експерти пояснюють ще й тим, що цього разу навколо Єльцина об'єднались, крім прибічників, ще й нейтрали, чого не скажеш про комуністів, які поділились на партії і «партійки». По-комуністичному настроєні селяни не зуміли розібратись у відтінках червоного, особливо тоді, коли одночасно з різних кінців села приходять агітатори від Анпілова і від Зюганова, які говорять абсолютно різні речі. Це призвело до того, що багато-хто взагалі відмовився іти голосувати, особливо у другому турі, коли тим, що прийшли на дільниці без паспортів, не видавали

бюлетенів, через що ображені селяни взагалі не голосували.

Досі в Росії не можуть пояснити феномен генерала Лебедя. Не дивно, що патріотичні сили відкрито заговорили про впровадження для нього поста віце-президента. У той же час російський прем'єр недвозначно заявив, що «особливої потреби у віце-президенті немає». Дехто пророкує Олександру Лебедю... президентство - у зв'язку з нестабільністю здоров'я Бориса Єльцина і можливими наслідками. Ця тема активізувалась одразу після виборів як в російських, так і закордонних мас-медіа. Адже самі кремлівські чиновники досі не можуть (або не хочуть) домовитися між собою, тому по-різному говорять про хворобу свого президента, чим тільки створюють ажіотаж. Саме з кремлівських (або близькокремлівських) джерел світ дізнався про бронхіт (мер Москви Лужков), пневмонію (помічник Єльцина, що попрохав не називати його ім'я), грип (відповідь з Кремля на офіційний запит американського уряду), серцевий напад (закордонні джерела). Отже, про характер взагалі і лідерство зокрема у парі Єльцин - Лебідь можна буде сказати щось конкретніше уже невдовзі, після призначення нових керівників Міністерства оборони, Служби безпеки президента і Федеральної служби безпеки.

Підсумовуючи те, що відбулося в Росії, можна акцентувати на двох цікавих, з точки зору українця, моментах: 1. Допоки в Росії формуватиметься новий уряд, впевнено говорити про прогрес чи регрес в російсько-українських стосунках у майбутньому, мабуть, не слід. 2. Сьогодні Росія проголосувала за Єльцина зразка лютого-червня 1996, а не за Єльцина річної давності, пасивного, такого, що весь час лікується і незрозуміло, про що думає. Але хто скаже, чи не зміниться Єльцин знову? І в яку сторону?

Певний оптимізм вселяє заява прем'єра Черномирдіна про те, що таких виборів, де вибирали б не тільки президента, а й систему, в Росії не буде ні у 2000-му, ні в майбутньому. Але нам відомо, що заява може залишатись тільки заявою...

БІЗНЕСОВИЙ ПРАГМАТИЗМ ЯК ДОМІНАНТА РОСІЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО УКРАЇНИ

Відразу після переобрання Бориса Єльцина президентом Російської Федерації я зустрівся з радником Посольства України в Москві Вадимом Долгановим. Окрім побутового шовінізму, який має ще міцне підґрунтя, мова йшла про українсько-російські взаємини (у минулому і майбутньому) на міждержавному рівні.

- Пане Вадиме, відбулися вибори, можна полегшено зітхнути, адже печерний комунізм програв. Чи можна в нових умовах прогнозувати активізацію відносин між РФ і Україною?

- У розмові з англійськими журналістами я висловив припущення, що у випадку перемоги Єльцина у нинішніх президентських виборах діалог Росії з Україною буде активізовано. Те, що відбувається впродовж кількох років, є нонсенсом, який помітили в усьому світі - президент РФ вже двічі побував у Варшаві, вже встиг двічі побувати в Пекіні, але жодного разу не завітав до Києва. І, наскільки я відчуваю настрій колег з дипломатичного відомства Росії, вони це теж розуміють. І здається, що зараз процеси діалогізації між Росією та країнами СНД, насамперед з Україною, певною мірою започатковані з приходом на посаду міністра закордонних справ РФ Примакова, набиратимуть обертів. Думаю, що ми реально можемо говорити про те, що РФ (це теж таке сміливе моє особисте припущення) все ж таки прискорюватиме процес підписання широкомасштабного договору між нашими країнами.

- А що було б, якби до влади повернулись комуністи?

- Я не знаю. Всі ті люди, які йдуть під гаслами комуністичної партії, гарно й швидко всім усе обіцяють. Я чув дуже багато висловлювань Зюганова стосовно відносин з Україною, наприклад, про те, як «дуже легко можна розібратися з Кримом». Для цього, за словами лідера компартії, за стіл переговорів мають сісти Росія, Крим і Україна. Я перепрошую, при чому тут Крим, який є частиною України, яке місце тут Росії? Ніхто ж не пропонує з українського боку, щоб у Тюменській області, де живе і працює дуже багато наших людей, які, не маючи матеріальних стимулів, житла, подалися на заробітки в Росію і нині є її громадянами, теж розібратися разом - Тюменській області, Україні і Росії. Такого бути не може. Я гадаю, що якби до влади прийшла компартія, то такі приклади стали б постійним явищем. І щодо Харківщини, і щодо Донбасу. Такі підходи дуже небезпечні. До нього найбільше долучаються представники лівих партій не тільки Росії, а й України і, на мій погляд, ведуть антидержавну діяльність. І мусили б відповідати за свої дії згідно з законодавством України, тим більше, що прийнято Конституцію.

- Як Ви вважаєте, комунізм не повернеться?

- Я вважаю, що це була остання історична спроба комуністичного реваншу в Росії. Тепер це неможливо, бо щодня, щотижня, щомісяця, щороку збільшуються можливості впроваджуваних економічних реформ, а вони в Росії йдуть. Як саме - не аналізуватиму. Але нині росіяни вже зрозуміли, що краще жити краще.

- Вадиме Опанасовичу, Ви працюєте в посольстві з його заснування, з 1992 року. Чи були за цей час спроби тиску на українську дипломатичну установу?

- Пікетування, які проводили російські радикальні сили, здебільшого комуністичні, під гаслами: «Отдайте наш флот! Севастополь - наш город!». Все це ми бачили, тим більше, що все це були одні і ті ж люди, що приходили з одними і тими ж гаслами, але під прапорами різних організацій. І ми це успішно пережили. Що ж до тиску на інших рівнях... Немає його. Щодо України - так: в перші роки незалежності перекривали нам нафтові і газові краники. Особливо після принципових кроків нашої держави на міжнародному терені. Тоді росіяни відразу згадували про українські борги за енергоносії. На щастя, всі ці політичні ігри вичерпано. Азербайджан отримує від РФ за кожну одиницю транзитного палива 15,56 долара США. Україна сказала, що нам треба всього-на-всього 5,2 долара за такі ж послуги. Однак це теж не влаштовувало Росію. І це було суто політичне шоу. Бо самі газовики сказали, що вони готові платити за транзит палива. Процес пішов. Я за ним спостерігаю. І хочу сказати, що 1996-й відрізняється од 1992-го тим, що російські газовики не завжди прагнуть брати участь у політичних шоу, на бажання членів Думи перекрити «краник» можуть навіть відповісти: «Дзуськи! Нам це невигідно, бо ми втрачаємо експортні гроші». Економічний, бізнесовий прагматизм нарешті стає домінантою російської політики стосовно України.

- Небажання Бориса Єльцина підписати українсько-російський договір породжує чимало запитань.

- Наша офіційна позиція тут така: ми готові прийняти президента РФ тоді, коли він буде готовий приїхати до України і підписати цей договір. Ми вважаємо, що цей документ готовий до підписання, що ті питання, проблеми, які існують у взаєминах між Україною та Росією (Чорноморський флот, економічні, соціальні проблеми), не можуть бути гальмом на шляху підписання широкомасштабного договору, тому що він є міжнародно-правовою базою розвитку взаємин між Україною та Росією на досить тривалий період.

- А чи брали участь у розробці даного документа представники української амбасади в Росії?

- Посольство з початку своєї роботи в РФ брало активну участь у підготовці договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Росією. Працювали над конкретними статтями, вносили свої пропозиції, брали участь у консультаціях, переговорах з російською стороною у виробленні єдиних підходів. Звичайно, вся діяльність посольства спрямована на те, щоб поліпшити взаємини між Україною і Росією. Ми виходимо тут з принципових положень - кожна країна обстоює свої національні інтереси.

- Ви маєте на увазі феномен «савєтскава чєловєка», який не може змиритися з тим, що СРСР більше немає?

- Треба зважати на те, що ми все-таки перебуваємо у місті, яке було столицею єдиної держави. Тепер нам треба встановлювати (і цим займається посольство) зовсім інші відносини з цією країною і цією столицею. Це викликає, звичайно, певний психологічний фактор з боку певної частини людей, які працюють у держструктурах РФ - я маю на увазі тих людей, які працювали в колишніх союзних структурах і які вважали (і десь на психологічному рівні у них це лишилося), що частина Радянського Союзу - то є Україна, а тепер начебто вона й незалежна, але все ж таки «ето сваі, ані нікуда нє дєнутса, ані рядишком». Оце дуже серйозний аспект (до речі, в розмові з російськими журналістами, російськими чиновниками я намагаюсь його підкреслювати, тому що оцей психологічний нюанс розуміння того, що сталося, віддзеркалюється у діях і державних чиновників, і журналістів, і будь-кого іншого). Можна говорити про тенденцію. Отже, тенденція розуміння на психологічному рівні громадянами Російської Федерації того, що Україна є незалежною державою і що взаємини з Україною треба влаштовувати так само, як взаємини, скажімо, якщо не зі Сполученими Штатами, то, принаймні, як з іншими державами-сусідками, - оце вже є. Тобто є розуміння того, що з нами треба вести діалог як з країною, а не з частиною чогось спільного, що в нас є.

- І все ж таки, Ви говорили про труднощі...

- Так, бажання «па-свойскі сєсть і всьо рєшіть» залишилось. Причому, на жаль, таке бажання є не тільки в наших російських партнерів, а й у громадян України - як державних чиновників, так і керівників різних організацій: державних, акціонерних, приватних. У певної частини керівників, господарників в Україні ще нема розуміння того, що міждержавні відносини з Росією треба влаштовувати так, щоб нас поважали. Ну не можна ж сьогодні приїжджати до Москви, сідати на телефон і вибивати щось у російських міністрів, як у часи СРСР, коли приїздили до Держплану.

МЗС РФ з приходом Примакова у розвитку взаємин з країнами СНД, в тому числі й з Україною, переключив на себе всі міжнародні відносини РФ,

чого, на жаль, у нас ще немає. Хоч прикро, але вимушений це констатувати. На жаль, у нас є бажання господарників перестрибнути через Міністерство закордонних справ і через посольство, щоб вирішувати все безпосередньо. Я не вважаю, що це погано, якщо мова про виробників - коли ви виробляєте одне в Росії, а я в Україні, ми з вами інтеґруємось на економічному рівні чи ведемо торгівлю. Це - нормально. Це - бізнес. Але коли мова йде про намагання вирішити якісь питання, що стосуються інтересів України загалом, навіть якщо це економічні питання, а вирішується це невідомо якими шляхами, то результати бувають іноді такими, що у критичних ситуаціях доводиться ґрунтатись нашому посольствові. Росія - окрема держава. Це слід усвідомити всім. І якщо ми хочемо, щоб нас поважали в Росії, то мусимо поважати Росію і виходити з того, що Росія лагодить свою політику у відносинах з Україною, виходячи із своїх національних інтересів. Так само росіяни мають поважати незалежність і національні інтереси України. Коли буде взаєморозуміння цього, я вважаю, що нам буде значно простіше говорити з росіянами.

- Повернемось до економічних взаємин. Попри всі непорозуміння, які виникали останніми роками, економічна співпраця між Україною та Росією не припинилась.

- Мабуть, неправильним є підхід, коли говоримо про те, що ми можемо обійтися без Росії, орієнтуватися тільки на Захід. Це ілюзії. Причому іноді навіть дуже небезпечні. Згадаймо якість наших товарів, орієнтованість наших підприємств на ринок колишнього Радянського Союзу. Україна імпортує з Росії 60 відсотків усього імпорту, а 40 відсотків нашого експорту іде в РФ. За таких обставин Росія залишається нашим стратегічним партнером в економічній сфері.

- Хотілося б почути детальніше про розвиток українсько-російських взаємовідносин у сфері економіки.

- Тут дуже важливе розуміння поняття самої інтеґрації. Нам говорять, що ми мусимо підписати митний союз, а при цьому не працює угода про вільну торгівлю (мабуть, 300 видів наших товарів підлягають додатковому оподаткуванню на території РФ). Якщо немає вільної торгівлі, то говорити про наступні кроки неможливо. Наша позиція тут досить зрозуміла. Все треба вирішувати так, як це вирішують в цивілізованому світі, бо економіка - це математика. Крок за кроком. От почне працювати режим вільної торгівлі - можна буде далі вести мову, скажімо, про митний союз. Але не можна робити з цього політичне гасло. Вже певна частина політиків у РФ намагається грати саме на політиці навколо економіки. І це найголовніші проблеми гальмування розвитку інтеґраційних процесів.

Є конкретний приклад. Наступного року практично всі країни СНД, Балтії і велика кількість східноєвропейських країн можуть втратити міжнародну сертифікацію. Тому що ліцензії, які видає ІКАО на літаки виробництва Радянського Союзу - і зараз їх продовжують виробляти, адже ніхто нікуди не дівав ані «Ту», ні «Анів», ні «Ілів», - закінчуються, оскільки двигуни цих літаків не відповідають міжнародним нормам. Україна ініціювала створення фінансово-промислової групи, до якої ввійшов завод двигунів у Запоріжжі, певні економічні та фінансові механізми господарських структур РФ. Її завдання - налагодити виготовлення двигунів для пасажирських та транспортних літаків. Оце конкретний приклад інтеґрації. Але коли під інтеґрацією розуміють підписання таких документів, коли нами будуть командувати з Москви чи Мінська - немає значення, - це вже не інтеґрація. Коли мова йде про те, щоб створити різні

холдинги з випуску сільськогосподарської техніки чи чогось іншого, то в Україні виникає досить логічне запитання: а чим цей холдинг відрізнятиметься від всесоюзного міністерства? Коли фахівці проаналізували, виявилось, що нічим. Та сама колегія. І нема різниці, де керівництво цього холдингу перебуває. Бо коли воно розміщувалося б у Києві, то в невигідну ситуацію потрапляла б РФ. Мова про інше - про те, що є міжнародна кооперація праці, міжнародний розподіл праці (і за цим живе весь світ!). Тож навіщо винаходити велосипед? Його давно вже винайдено.

- Головне у бізнесі (і навіть політиці) прагматизм, чи не так?

- На ньому мусить базуватися міжнародна політика. На жаль, нам цього прагматизму ще не вистачає. В Україні не вистачає. Це те, чого ми можемо навчитись у РФ, адже вони нічого не роблять такого, що їм могло б завадити. Якщо «Газпрому» вигідно працювати в Україні, то «Газпром» може ось так (співрозмовник красномовно жестикулює. - М.Ж.) переступити спокійно через левних російських політиків, заплющити очі на звинувачення на свою адресу, мовляв, «Газпром» підтримав Україну, а піти і все-таки вкласти гроші в Україну. Чому? Бо «Газпром» отримує гроші. Виходячи з цього, треба й нам налагоджувати з Росією економічні відносини. От я вважаю, що торік було досягнуто значного рубежу - підписання в Харкові угоди про розширення взаємин між прикордонними регіонами. Ми маємо приклад (і, до речі, посол наш їздив до Орла), коли підписувались документи між Орловською (Росія) і Сумською (Україна) областями. У них там дуже багато спільних інтересів. Ви ж розумієте, що російсько-український кордон - особливий, що справді є села, половина з яких розташована в Росії, а інша половина - в Україні. У сфері господарської діяльності, коли молокозавод залишився в одній державі, а ферма - в іншій, вони самі розберуться. Не треба їм перешкоджати, а дати можливість, щоб співпрацювали. Якщо це буде так, то молоко питимуть і в російському, і в українському районах. Тепер така можливість є. Як представництво Української держави в РФ, ми сприяємо виконанню харківської угоди і розвиткові добросусідських відносин. І навпаки, ми втручаємося тоді, коли на дорозі цим відносинам стають перешкоди.

- Очевидно, що маєте на увазі дискримінаційні кроки з російського боку?

- Маю на увазі, наприклад, введення особливого режиму перебування громадян держав-членів СНД в певних російських містах, наприклад, в Москві. Коли вийшла ця постанова московського мера, наше посольство виступило з досить різкою нотою з цього приводу, але, на жаль, нічого не змінено. Такі рішення місцевих властей мають дуже багато вад. Не тому, що вони порушують загальновизнані у світі правові норми і права людини, але на території колишньої совдепії вони викликають лавину псевдоправової анархії. Якщо на це наважився Лужков, то хто заважає, скажімо, в якомусь райцентрі України якомусь місцевому начальникові аналогічно ввести обмеження так само для всіх представників СНД, крім України? Дурниці швидко передаються, їх всі знають. Особливо в Росії. Так вже у Краснодарському краї введено реєстраційний режим для громадян держав - членів СНД, вже на Далекому Сході вводять такий самий режим. Ви уявляєте собі? До чого ж так можна дійти?! І тут українське посольство займає дуже жорстку позицію. Ми виступаємо проти, проводимо ті дії по дипломатичних каналах, які непомітні, бо дипломатія - це тиха робота (якщо нормально розвиваються відносини між державами - добре працює дипломатична служба). Але багато що в соціально-економічній, політичній сфері зроблено завдяки тому, що йде спокійний діалог з нашими партнерами.

ВЧИНКИ ЛУКАШЕНКА СПРИЯЮТЬ ПРОБУДЖЕННЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ БІЛОРУСІВ

Розгони і побиття демонстрантів, що мали місце останнім часом у білоруській столиці - серйозна ознака, з одного боку, кризи виконавчої влади на чолі з президентом і, з іншого, - зміцнення ролі опозиції - як у її спробах впливати на хід державних справ, чинити опір беззаконню і парості абсолютизмо-тоталітаризму, так і в процесі пробудження білоруської нації з летаргічного сну. Аби правильніше розібратися у внутрішній (поки що) політичній ситуації в Білорусі, наш спеціальний кореспондент звернувся до лідерів «Громадянської дії» - найвпливовішої опозиційної фракції у Верховній Раді Білорусі - Станіслава Богданкевича (голови Об'єднаної громадянської партії (ОГП), донедавна - Голови Національного банку), Олександра Добровольського (голови підкомісії ВР із засобів масової інформації та зв'язків з громадськістю), Людмили Грязнової (заступника голови комісії ВР з бюджету, податків, банків та фінансів) та Бориса Звозскова (члена штабу ОГП).

- Як виглядає сьогодні опозиційний рух в Білорусі?

С.Богданкевич: У парламенті ми представляємо ОГП. Це ліберально-демократична, навіть консервативна партія.

Б.Звозсков: Оскільки лівих у нашому парламенті більш ніж половина, а правих можна перелічити на одній руці, відбулося зміщення у політичному спектрі. Ми правоцентристи, але оскільки представників правішого спектру у ВР немає, ми виявились крайньо-правими.

С.Богданкевич: Наша фракція не така численна, але їй не бракує особистостей. Колишній глава нашої держави Станіслав Шушкевич теж з нами. Якщо ми - парламентська опозиція, то Білоруський народний фронт (БНФ) - є більше вуличною опозицією. Однак це не перешкоджає нам бути разом з ними, як і з націонал-демократами. Так, 27 липня всі ми разом святкували День Незалежності. Як головна опозиція в парламенті, ми висунули ряд проектів, пов'язаних з відновленням конституційної законності - пропозиції жорсткої боротьби з будь-якими правопорушеннями, хто б їх не робив - президент, прем'єр, міністр, прокурор, будь-яка посадова особа чи звичайний громадянин. Ми виступаємо проти втручання держави в економіку, за свободу підприємництва.

- Можете назвати конкретні приклади зловживань з боку президента?

Б.Звозсков: У лютому цього року президент видав указ N 208 про припинення реєстрації підприємств недержавних форм власності. Це пряме порушення не тільки законів про підприємство, а й Конституції, яка повинна гарантувати право приватного підприємництва. Приклад другий: президент своїм указом, націоналізувавши, перетворив недержавну структуру - Міжбанківську валютну біржу - на державну та ще й змістив її президента, а на його місце призначив свою людину. Приклад третій: президент звільнив редактора газети, засновником якої є ВР.

О.Добровольський: Якщо говорити про опозицію загалом, то між нами, демократичними силами, завжди була співпраця. Навіть коли у нас

були проблеми, члени нашої партії завжди брали участь у всіх весняни
акціях протесту, недавно провели спільну прес-конференцію з Народни
фронтом і соціал-демократами, присвячену святкуванню Дня Незалежност
На жаль, державні органи роблять вигляд, що такого свята в Білору
немає. Співпраця між опозиційними силами продовжуватиметься попр
все. Більш того, зараз ми плануємо виступити спільно навіть з комуністам
з вимогою про те, щоб президент виконував закони, інакше вдаватимемос
до всіх можливих заходів, аби встановлювати законність тими засобам
які ми маємо.

- А які засоби ви маєте?

- Різні. Включаючи ініціювання процедури імпічменту.

- І це реально?

Б.Звозсков: Цілком. Так, серед політичних противників - фракці
комуністів і пропрезидентська фракція «Саґласіє» (її керівник є помічнико
президента). Але ж ми багато, щоправда, не завжди успішно, але все
таки співпрацюємо! з Соціал-демократичною спілкою (альянс трьох парті
- Білоруська соціал-демократична «Громада», Партія народної згоди
Партія всебілоруської єдності і згоди). У дечому успішно співпрацюємо
Аґрарною партією, очолюваною спікером Шарецьким. Хоча її все щ
називають партією червоних власників, це вже далеко не так.

- Ви не назвали БНФ...

- Я говорив тільки про парламентські фракції.

- А чим пояснити те, що серед депутатів білоруського парламент
немає жодного представника БНФ?

- Це пов'язано з тим, що свого часу дуже сильно попрацювал
компартія Білорусі. Окрім того, під час виборів на Білоруському телебачен
не раз демонструвалась чисто провокаційна стрічка режисера Азарьонк
«Діти брехні», в якій перемішувались кадри кінохроніки (виступи гітлерівців
з сучасними подіями (виступи сучасних лідерів БНФ). Пропаґандивний
трюк, що нав'язував усій Білорусі думку про однорідність поліцаїв часі
нацистської окупації та членів Білоруського народного фронту, завдав п
Фронту доволі сильного удару. Переслідування БНФ триває давно. Дос
наприклад, у розшуку перебуває його Голова Зенон Позняк і прес-секрета
Наумчик.

Л.Грязнова: Відрадно, що демократичні опозиційні сили нарешт
об'єднуються на спільному фундаменті, спільних інтересах і спільном
протистоянні до адміністрації президента, до виконавчої влади, а щ
точніше - до самого президента. Як не парадоксально, але президент ста
тією силою, яка змусила багатьох усвідомити свої інтереси і об'єднатис
як невеличкі, так і найвпливовіші партії та рухи в єдиний демократичний
порив.

- Пані Людмило, а чи надовго демократи дійшли згоди між собою?

- Я думаю, що між нами не буде великого різноголосся доти, допок
в Білорусі залишатиметься сила, що зневажає закон. Зараз це в
розуміють. Головною нашою метою залишається дотримання Конституці
Ми готові виступити єдиною силою проти тих людей. для яких Конституці
- ніщо.

- Ті, для кого закон - порожнє місце, в більшості чи в меншості?

- Я не сказала б, що їх більшість, але вони займають ключо
державні посади. Вони, по-перше, очолюють виконавчу владу і, по-друге

складають стержень вертикалі, яка домінує на місцях. Мова йде не про кількість. Їх не так багато. Просто вони знаходяться біля підвалин держави і своїми діями її руйнують.

- Пані Людмило, як Ви вважаєте, з руйнівниками держави конструктивна опозиція спроможна впоратися сама чи потребує допомоги сусідніх держав?

- Ніколи нічого один не зробиш, тим більше, коли твоїми сусідами є Польща і Росія, Україна і Литва. Я вважаю, що ставлення цих держав, навіть непряма підтримка, а просто їхній підхід до наших подій, вже стримує чи, навпаки, прискорює дії тих чи інших сил. Тому зараз, коли доволі складна ситуація в Білорусі, коли є проблеми у стосунках з Росією, коли не з вини демократичних сил ми віддалені від західного світу, ми, очевидно, таки знайдемо розуміння серед наших сусідів - маю на увазі Україну, Литву і Польщу.

- А поки що цього розуміння немає?

- Ні, це розуміння є, воно завжди було і воно залишається останньою надією, останньою соломинкою для самої державності Білорусі і для демократичних партій республіки. Ми однакові, невеликі, не домінуємо одні над одними, нічого нікому не нав'язуємо, тому ми завжди знайдемо швидше спільну мову. Співробітництво між країнами Чорного і Балтійського морів, я вважаю, має велику перспективу.

- Щораз переконливіше стверджения незалежної України теж, мабуть, допоможе розбудові незалежності Білорусі?

- Звичайно. Багато в нас робиться за готовим взірцем. Коли шлях невідомий, коли по ньому ще країна не йшла, а поряд сусід вже це пробує, і досить упевнено і вдало, то сама Білорусь, дивлячись на Україну, Литву, інші Балтійські країни, може опиратися на цей досвід і діяти так само. Те, що відбувається в Україні в сенсі зміцнення її державності - цілком нормальний розвиток, а не якийсь там сепаратизм. Це окрема держава, окрема нація, можливість в не дуже великій країні (якщо порівняти з Росією) швидше і з меншими втратами здійснити перехід до демократії і ринку.

- Як можна охарактеризувати весняні події? Що це було, з чого воно почалось?

С.Богданкевич: Народ не задоволений своїм економічним станом, дезінформацією і блокадою засобів інформації, безробіттям тощо. Тому це був масовий протест проти жебрацьких умов життя, беззаконня та корупції. Від однієї акції до іншої кількість учасників зростала. Члени нашої партії і фракції активно брали участь у всіх заходах, а один мітинг провели цілком самостійно. Під час сумновідомого (за наслідками) «Чорнобильського шляху» наші депутати намагались вести переговори з міліцією, звертаючись до її керівництва, аби уникнути побиття людей.

О.Добровольський: Неважко було передбачити провокації. Ми мали домовленість з Народним фронтом про те, що кілька депутатів підуть на чолі колони - я з Шушкевичем так і зробили. Ми бачили, що відбувалося, а Станіслав Антонович очікував нас там, де мав відбутися мітинг (якщо «пов'яжуть», то не всіх). Хтось повинен був його розпочинати. Але це було непросто. На нас чекали провокації з боку міліції. Це факт. На самому початку походу було перекинено кілька міліцейських машин, які стояли саме в тому місці, куди прямувала колона. Очевидно, це було сплановано. Люди, які перекидали машини, нікому не відомі. Друга провокація. Коли учасники походу прорвали міліцейський кордон - не за вулицею, де можна було продовжити рух

праворуч чи ліворуч, а перед нею. Людям (а участь у поході брало кілька десятків тисяч осіб) просто нікуди було подітися. Якщо б була можливість піти далі, впевнений, не виникло б жодних зіткнень.

- Зрозуміло, що саме спонукало Ваших земляків вийти на вулиці. А чому ця акція називалася «Чорнобильський шлях»?

- Напередодні президент Лукашенко заявив, що вже можна жити в заражених після аварії на ЧАЕС районах. І що це слід робити. Також це був протест проти розкрадання чи використання не за призначенням «чорнобильських» грошей. Загалом «Чорнобильський шлях» - традиційний похід, який завжди, окрім останнього, відбувався без ексцесів. Лишень цього року влада його заборонила. Тут, на мою думку, переважило небажання влади вислухати людей, які мають щодо цього свою думку.

- Яка була реакція з боку ОГП?

Б.Звозсков: Наша партія ухвалила ряд заяв. Дії влади - ніщо інше, як пряме порушення міжнародної декларації про права людини, адже люди мають право на проведення зібрань, походів, мітингів та демонстрацій. Окрім цього, депутати від нашої партії підняли в парламенті це питання і наполягли на створенні тимчасової комісії з розслідування цих подій.

- Після відомого референдуму Білорусь має прапор савєтской Бєларусії. Яке ставлення президента до закликів, що почастішали навіть у парламенті, затвердити другим державним прапором червоно-білий стяг?

О.Добровольський: Ставлення істеричне. Один приклад. Наступного дня після лукашенківського референдуму, на якому більшість населення висловилась за поновлення комуністичної білоруської символіки, ще до остаточного затвердження його результатів, начальник управління справами адміністрації президента Тітєнков зірвав наш історичний прапор, який тоді ще був законним, порізав його на шмати. Я вважаю, що це був злочин. На жаль, правоохоронні органи ніяк на це не відреаґували, незважаючи на численні протести. А коли голова Партії любителів пива Андрій Ромашевський розірвав прапор БССР, який вже не був тоді державним і взагалі не був прапором жодної країни і його неможливо було звинуватити в поглумленні над державною символікою, його схопили... через рік, тобто тепер, після весняних мітингів, і зараз намагаються кинути за ґрати. Я вважаю, що це найбільший цинізм, який словна розкриває сутність нашої нинішньої влади.

- Ситуація в Білорусі в політичному сенсі близька до критичної точки. Якщо Лукашенко заявляє про те, що правління при Гітлєрі відповідає білоруському розумінню президентської республіки і місця в ній президента, то й справді треба бути наївним, аби сподіватися на зміну в бік лібералізації акцентів щодо його опонентів. Для нього не є аргументом навіть те, що, згідно з результатами останніх соціологічних опитувань, проведених лабораторією А.Вардамацького «НОВАК», оголошений у розшуку Зенон Позняк має другий рейтинг популярності після президента, випереджаючи таких відомих політиків, як Станіслав Шушкевич, В'ячеслав Кебич, нинішнього спікера Семена Шарецького. Точніше кажучи, навпаки: поява на політичному горизонті іншої сильної політичної фігури означає, в розумінні Лукашенка, необхідність її ліквідувати. Бодай політично. На своєму шляху його ніщо не зупинить. Я гадаю, це не викликає сумніву і заперечень. Тому Ви і згадували ймовірність імпічменту. А що робити до цього? Не сидіти ж зі складеними руками, чи не так?

Б.Звозсков: А ми і не збираємося сидіти. За нормальних умов, ВР мала

б давати доручення виконавчому відомству готувати законопроекти, які мали б обговорюватися у ВР. У нас же парламент позбавлений права доручати Кабінетові Міністрів чи міністерствам розробляти нові законопроекти, оскільки ці міністерства паралізовані страхом зробити щось не так. Найменший крок, який не подобається президентові, призводить до відставки міністра чи іншого високопоставленого державного службовця. Тому про ініціативу з боку міністерств, установ говорити не доводиться. Самотужки ж ВР не спроможна все тягнути на своїх плечах. Через відсутність бюджету, до цього майже не залучено фахівців. Як відомо, святе місце порожнім не буває - цим поки що користується президент. Правовий вакуум він наповнює своїми указами.

Аби цій вакханалії покласти край, учені і практики, економісти, юристи, кандидати і доктори наук вирішили утворити фонд «Законодавча ініціатива». Акумулюючи засоби від підприємств різних форм власності, від різних асоціацій, скеровувати всі зусилля на підготовку нових законопроектів. «Законодавча ініціатива» прагне нормально оплачувати цю дуже важку працю. Тут не просто треба написати закон, якого немає, а необхідно, аби він стикувався з існуючим законодавством у нашій республіці, щоб він відповідав міжнародним нормам і якимось чином перегукувався з відповідними законами наших сусідів - України, країн Балтики, Росії, Польщі. Тобто він мусить бути дієздатний.

- Щож, успіхів Вашій фракції, всім опозиціонерам і нескореному білоруському народові і снаги вистояти у цей нелегкий час!

26 ОСІБ У КАМЕРІ: ПО ЧЕРЗІ СПЛЯТЬ, ЧЕРЕЗ ДЕНЬ ЇДЯТЬ,

або Два слова про громадян України в Мінському СІЗО

З чого почалось мінське відрядження УНА-УНСО? Однозначно відповісти складно, однак ще 2 квітня у столиці Білорусі на антилукашенківському мітингу виступав народний депутат ВР України Юрій Тима. Він і пообіцяв білорусам, що українська організація завжди допомагатиме відстоювати незалежність Білорусі. Далі було запрошення УНА-УНСО до Мінська. Хоч в нас традиційно вважалося, що з такою ініціативою виступив Білоруський народний фронт, мої зустрічі з керівництвом БНФ не підтвердили цього припущення. В білоруській пресі, зокрема, в опозиційній «Свободі», була інформація про запрошення з боку «Білого легіону» - радикальної антикомуністичної організації. У членів «Білого легіону» і спинилася більшість представників УНА-УНСО. Присутність в одних рядах з українцями білоруської молоді, в тому числі й з «Білого легіону» створювало під час «Чорнобильського шляху» хибне враження про велику кількість представників України. Хоча насправді їх було близько 20 осіб. Адже 15 унсовців білоруська міліція, всупереч законодавству і Білорусії, і України (як відомо, між нашими державами поки що не запроваджено візового режиму), зняла з поїзда в Барановичах.

Тема участі УНА-УНСО в білоруських подіях була однією з найактуальніших у місцевих засобах інформації. З цього приводу

висловлювались найрізноманітніші думки, а білоруське телебачення наступного дня після відомих подій демонструвало наперед підготовлену провокативну стрічку про українську організацію - як для самого УНА-УНСО, так і для Білорусі загалом. Важко сперечатися з думкою, що участь наших хлопців у мітингу-протесті проти нинішньої влади прокомуністичні керівники Білорусі використовують і далі використовуватимуть у політичних інтересах. З іншого ж боку, згаданий вище фільм викликав зовсім непередбачувану реакцію серед демократичних сил Полоцька, де проводилась акція організації листів, заяв і телерам на адресу телебачення з... подяками «за трансляцію пропагандистського фільму з сюжетами про УНА-УНСО». Адже відтепер навіть полоцькі (і не тільки!) підлітки вітаються один з одним вигуками: «Слава нації! Смерть ворогам!»

З приводу порушення прав людини, побиття і ув'язнення людей - не тільки білорусів та українців, а й поляків, росіян (головно представників мас-медіа), - на білоруського президента хлинув потік протестів з усього світу. З нашого боку тільки Народний рух виступив з закликом підтримати боротьбу білоруського народу за волю та демократію. У Німеччині (Мюнстер) спілка «Дітям Чорнобиля» звернулася з цього приводу до Бундестагу, Європарламенту і Президента Ради Європи пані Фішер. У США (Вашингтон) CPJ (Комітет з захисту журналістів) адресував протест Олександру Лукашенкові. До подібного вдалися польська «Gazeta Wyborcza», Білоруський Гельсінський комітет, Фонд захисту гласності (Росія), представники різноманітних європейських громадських організацій, що зібралися у Варшаві. У Вільнюсі та Варшаві відбувалися пікетування білоруських посольств, а лауреат Нобелівської премії Чеслав Мілаш і польський письменник Станіслав Лем звернулися до Лукашенка з закликом негайно припинити політичні репресії. Конференція 14 соціал-демократичних партій Європи закликала уряди європейських держав «проявити солідарність з білоруською демократією» і «відповідно будувати свої стосунки з керівництвом Білорусі».

Судячи з того, що білоруські події набули розголосу (не підтримки) в усьому світі, а білоруська нація - таки прокидається з летаргічного сну, восени, очевидно, буде гаряче. Як обіцяє заступник голови УНА-УНСО Дмитро Корчинський (див. «Зеркало недели» від 3 серпня ц.р.), у серпні його організація проведе нараду всіх білоруських організацій, що борються проти Лукашенка. За словами пана Корчинського, УНА-УНСО вже нині відправляє в Білорусь інструктивну літературу та інструкторів для організації вуличних акцій протесту. Щож, більшість українців не сприймає червоного неототалітаризму «батька» Лукашенка. Бажання допомогти сусідам також зрозуміле. Але чи ж треба на весь світ трубити про свою роль у всьому цьому? Мене не здивує, якщо слова Корчинського залишаться словами - спецслужби, як відомо, не сплять. Окрім того, білоруси спроможні і без УНА-УНСО самовизначитись. І вони це зроблять.

Перед тим, як надати слово своїм білоруським співрозмовникам про умови утримання представників УНА-УНСО в центральному мінському СІЗО, важко не звернути увагу на ще одне повідомлення Дмитра Корчинського, висловлене на одній з останніх прес-конференцій. Суть його зводиться до того, що УНА-УНСО досягла принципової згоди про обмін 14 російських військовослужбовців, захоплених у полон чеченцями, на 7 бійців УНА-УНСО, затриманих у Мінську. На час підготовки даної публікації

домовленість залишалась домовленістю. Дай Боже, звичайно, щоб громадян України нарешті звільнили. Але, повірте, важко збагнути логіку даної домовленості. Унсовців-бо утримує не Москва, а Мінськ!

Отже, слово іншим.

Олег Тризно, незалежний журналіст, сидів разом з українцями:

- Мені пощастило сидіти в одній камері з хлопцями з УНА-УНСО. Один із них пізніше навіть оголошував голодування - я це бачив і можу це скільки завгодно і де завгодно підтвердити. Нам не давали паперу, тому свої заяви писали на серветках, які в когось із нас виявились. Саме на одній із серветок ми написали про те, що хлопець з України, точніше з Тернополя, на жаль, не пам'ятаю прізвищ, справді голодує. Крім того, мені вдалося винести його заяву, написану на тій же серветці, і опублікувати (у скороченому варіанті).

Я вважаю, що по-дикунськи утримувати в одній камері одночасно 26 осіб, коли добу не було води, коли їсти давали лише через день. Але загалом ми були достатньо веселою компанією.

- А як себе поводили в такій ситуації українці?

- Я би сказав, що дуже добре і навіть мужньо. Окрім ваших, сиділи наші «пацани», зовсім ще молоді - по 18-19 років, які брали приклад з унсовців. Коли мене звільняли, білоруські студенти сказали мені, що вже тепер вони знають, як поводити себе, коли затримують. Тобто вони отримали, я б сказав, своєрідний заряд боротьби в майбутньому.

Всеволод Колотій, Перший секретар посольства України в Республіці Білорусь:

- У середині липня слідство закінчено. Про це було оголошено громадянам України. Зараз вони закінчили ознайомлення (ця розмова відбулася наприкінці липня, - М.Ж.) із кримінальною справою. Невдовзі справу буде передано до суду Центрального району міста Мінська.

- Пане Всеволоде, мені відомо, що Ви займалися цією справою і докладали певних зусиль, аби громадяни України були звільнені. Безсумнівно, Ви контактуєте і з самими затриманими. Який стан їхнього здоров'я?

- Задовільний. Самі розумієте, що це не санаторій. Особливого занепокоєння станом здоров'я не може бути. Є в нас там одна хвора людина - це Соловей Володимир. З ліками ми допомогли, все передали.

- Два слова про умови утримання...

- Якщо зважити на інструктивні документи і закони Білорусі - більш-менш нормальне. Єдине, що треба сказати, камери сильно переповнені. Окрім громадян Білорусі, в тих же камерах утримують і наших громадян. Виходить так, що на одному місці в камері перебувають дві-три людини. Тобто по черзі сплять і так далі.

- А харчують їх як?

- Нормально. За нормами. Крім того, громадяни України отримують передачі.

- Один білоруський журналіст, який теж був затриманий і перебував в одній камері з громадянами України, розповів мені, що їсти давали всього-на-всього раз на два дні.

- А це згідно з нормативами. У Білорусі вони ті ж, які були до 1991 року. Коли воду дають, а коли і їсти.

- І все-таки, як Ви вважаєте, громадян України засудять чи відпустять?

- 50 на 50. Я можу сказати так. 27 липня - День Незалежності Білорусі.

І наскільки мені неофіційно відомо, готується указ президента Білорусі про амністію. Є певні підстави вважати, що наші громадяни ввійдуть до переліку відпущених. Ви перший кореспондент, який це чує. Але це не гарантовано.

Станіслав Гусак, заступник голови Білоруського народного фронту:

- Ми весь час стежили за тим, що відбувається у в'язниці. Ми зробили те, що мали зробити за цей час. По-перше, ми провели пікетування у травні на підтримку українців. Тоді було затримано близько 80 осіб. Люди вийшли з українськими та білоруськими прапорами. Ця демонстрація почалась під резиденцією президента, звідкіль ми пішли до місця слідчого ізолятора. Але дійти туди ми не змогли. Один раз ми дійшли до СІЗО і скандували: «Волю українцям!». Наші ще тоді сиділи, до речі, разом. А тоді, коли ми вдруге організували цю акцію, частину білорусів вже було звільнено, ми не змогли дійти до місця утримання ув'язнених. Влада кинула нам назустріч міліцію, змопівців. 86 осіб було захоплено і теж ув'язнено. Люди відсиділи від 3 до 15 діб. Кримінальних справ не було відкрито.

У цей час ми почали робити передачі - щось їсти, курити. Так само ми перераховували для них гроші, на відповідний рахунок. Не можу точно сказати, скільки саме, але було не так мало. Я сам збирав підписи білорусів, які вимагали відпустити українців. І ми зібрали більш як три тисячі таких підписів. Ми відправили листа з цими підписами до президентів України і Білорусі, Верховних Рад України та Білорусі. Не зрозуміло, чому понад три місяці утримують людей у СІЗО, адже вони нікого не вбили, не обікрали, а лишень приєдналися до маніфестації, в якій, крім них, взяли участь від 80 до 100 тисяч осіб (інші джерела вказують удвічі меншу кількість, - М.Ж.). І 20 осіб з України, зрозуміло, не могли спровокувати ситуацію, навіть якби й хотіли.

Я думаю, що справа тут в іншому. Лукашенко будує державу, що не вписується ні в український стиль політично-економічного розвитку, ні в російський. Сьогодні це вже очевидно. Лукашенко демонструє свій підхід до України і свою любов до України на цих українцях, які все ще сидять у слідчому ізоляторі. Що Лукашенку бездоганно вдалося - це об'єднати під одним дахом в СІЗО і білорусів, і українців, і росіян.

Ми наполягали, щоб всі громадяни України (7 осіб) мали адвокатів. Сьогодні кожен з них має адвокатів, які взялися за цю благородну справу, не потребуючи грошей. Серед них Надія Дударєва - один з найкращих адвокатів у Білорусі, яка захищала голодуючих Сівчика і Хадику.

Їм інкримінують (ст.186, п.3) участь у громадянських заходах, що призвели до зупинки громадського транспорту і масових безпорядків - до трьох років. Діло тут політичне, а ніяк не те, що їм висувають. Коли ми їздили на Україну, на річницю голодомору, нікого з нас не ловили і не кидали до в'язниці. Коли вони приїхали на десятиріччя чорнобильської трагедії до нас, із ними так само повинні були обійтися, як із нами в Україні.

А Лукашенко не здатний боротися політичними методами. Лукашенко -це горила, мавпа така є, коли він бачить, що він нічого не може зробити з опонентом, він докладе максимум зусиль для того, щоб супротивника вбити. Те, що хлопців утримують у цей час, зрозуміло, що їх просто вбивають там до суду. Бо на суді проти них нічого буде сказати. Тому їх вбивають морально. Я знаю, що їх іноді виводять з камери, зачиняють у блоках і замість того, щоб вести до слідчих, тримають по дві години у металевих блоках 50 сантиметрів на 50 сантиметрів. Мої знайомі, які

останніми бачили хлопців, стверджують, що вигляд у них дуже поганий. Шкіра земляного кольору, під очима темні кільця.

- Яка роль у цій ситуації українського посольства?

- Працює консул. Але цього замало. Тут мав би працювати і посол, і його заступник. Більш того, на зустріч з послом України п.Жалібою саме з цього приводу просилися члени Спілки українців Білорусі «Ватра» в Мінську, але посол відмовився, мотивувавши своє рішення тим, що цією справою займається консул. Тому я вважаю, що посольство не працює у цьому напрямку зовсім. Мене це дивує. Як і загалом позиція Міністерства закордонних справ України, яке досі все ще не спромоглося дати оцінку або хоча б заявити про безправ'я щодо своїх громадян в Білорусі. Аби українців після суду відпустили в Україну, МЗС України, посольству України в Білорусі треба натиснути на білоруські чинники, аби цю справу закінчити якнайшвидше. Те, що досі не відбувся суд, говорить про те, що білоруській стороні невигідно закінчити цю справу. З політичної точки зору вигідніше її затягувати й надалі.

УКРАЇНЦІ У СХІДНІЙ ДІАСПОРІ

ЦЕЙ і три наступні матеріали мені пощастило готувати з колегою, журналістом-міжнародником **Олегом ДОРОЖОВЦЕМ**, з яким ми перебували у відрядженні в Молдові під час святкування Днів української культури у цій республіці ще тоді, коли існував Радянський Союз. З огляду на те, що в них якось відображено життя української діаспори, вважаю за доцільне їх оприлюднити і в цій книжці.

ЩЕ З'ЯВИТЬСЯ МЕРЕЖИВО НАШОЇ КУЛЬТУРИ...

Під егідою товариства послідовників Реріха «Мир через культуру» відбулася презентація Українського культурного товариства в Молдові. Організатори - Товариство української культури, Департамент із національних меншостей, ЦК Компартії Молдови. Це не перше таке свято. Йому передували дні російської і болгарської культури. У серпні - черга гагаузів.

А українці в такий спосіб відзначали першу річницю прийняття Акту про суверенітет України, прийнятого 16 липня 1990 року ВР УРСР. Своєрідний дарунок зробив мер Кишинева Микола Костін - товариство отримало непоганий будиночок (на 100 квадратних метрів) ще й подвір'я. Цю звістку присутні (а це і члени Центральної Ради, і колективи художньої самодіяльності з українських сіл, і письменники з Києва) зустріли оплесками. Лунали народні пісні, твори сучасних українських композиторів. Ласували смачними полтавськими варениками з сиром та компотом із вишень. Йшла розмова за «круглим столом» і... І слово взяла київська поетеса Наталка Поклад. Мала необережність згадати, що вона член Руху, як присутні зчинили шум. Розповіла, як у Києві на запитання українською продавець відмовила: «Говорите, наконец, на человеческом языке». А хтось у залі вигукнув: «Прекратите! Мы не хотим этого слушать!» І підвелося кілька старших жіночок. Здалося: без образ не минеться, пристрасті вгамуються нешвидко. Та, до честі ведучої, яка відразу надала слово двом нейтральним особам, «температура» спала. Стало спокійніше. Виступали, але не про серйозні матерії... Тому розмова про Реріха, про абстрактну світову культуру трохи зануджувала. Дарма, що слова Голови парламентської комісії Молдови О.І.Арсені: «Кожна культура - гарний візерунок. Але якщо в Молдові, яку населяє близько дев'яносто національностей, пануватиме лише один візерунок - це вже погано. Треба, щоб рушник був не лише червоний або не лише голубий. Він найліпший, коли на ньому всі кольори веселки», -були сказані майже, як горохом об стінку. Не всі присутні зрозуміли, що так звана світова культура, втративши навіть якусь одну національну рису, втрачає неповторне.

Так розпочиналося свято. В Окниці (на півночі республіки), наприклад, виступали художні колективи і українців, і молдовців. А в Рибниці побували наші письменники Наталка Поклад, Володимир П'янов, Анатолій Погрібний.

- Рибниця - це райцентр новоутвореної Придністровської республіки, - розповідає Анатолій Погрібний. - У Кишиневі нам натякали, що туди їхати не треба, бо люди, мовляв, нас однаково не зрозуміють. Але нас прекрасно зрозуміли. Ми розповіли їм про новий шлях - до суверенітету. Його обрала Україна. І Молдова - теж. Треба один одному подавати руки. А не відстоювати «союз незламний». Українці в Молдові, особливо селяни (були ми в селі Гараба), самі не бунтуються проти Молдови. Хіба під тиском райкерівників. До

речі, на деяких будинках влади вивішені лишень прапори одного кольору. Про національний і гадки немає. Це, звичайно, не подобається молдовцям. Як і те, що багато росіян, українців, представників інших національностей не хочуть вивчати державну мову - молдовську. Підійшла до мене одна жіночка і каже: «Допоможіть виїхати в Суми. Мені тут зле». Тільки по-російському. Питаюся: чому зле? Виявляється, через півроку на роботі буде атестація на знання мови, а вона не знає молдовської. І не хоче вивчати, бо їй... «та мова не потрібна».

Одне слово, було свято, та й не дуже свято. У Товаристві запевняють, що взимку ще вдарять бубни і заграють цимбали. Що на рушникові культур національних меншостей з'явиться колоритний, а не пісний український узір. Що ж, поживемо-побачимо.

600 ТИСЯЧ

І всі українці. Принаймні за останнім переписом, що відбувся в Молдові. Національна меншість - зате найбільша.

Тож перший декрет президента Мірчі Снегура у сфері національних відносин стосувався розвитку української культури. А недавно парламент зі свого боку долучив до цієї справи півмільйона карбованців. Товариство української культури було небагате - від грошей не відмовилось. Тим паче, що знало, як їх використовувати: на оренду приміщення, на заснування першої україномовної газети в Молдові «Просвіта», на бібліотеку.

Заступник голови Товариства Михайло Ріпчинський (журналіст) та ґенеральний директор госпрозрахункового виробничо-культурного центру Микола Томашевський (інженер) пожертвували основною роботою, щоб зайнятися інтересами громади. Госпрозрахунковий центр, за ідеєю, має бути чимось ґрандіозним. Кераміка, вишивання, різьблення по дереву, бондарство, автотехобслуговування, виробництво будівельних матеріалів... А поряд - кав'ярні, корчма, варенична, магазин «Бабусина скриня». Аж солодко від таких мрій! Один із фундаторів Товариства -кандидат філософських наук Володимир Ґудзь - ось-ось отримає сан священика. Отож будуватимуть автокефальну церкву. Хто-хто, а українці вміють. Адже майже 80 відсотків усіх храмів у Молдові спорудили земляки-каменотеси.

- Український слід у культурі Молдови - нова терра інкогніто. Його треба вивчати від альфи, - каже Костянтин Попович, чи не єдиний місцевий письменник, який пише мовою Шевченка і Франка. -Син молдовського господаря Петро Могила заснував славетну Києво-Могилянську Академію, а Чернігівський архімандрит Іоникій Галятовський відомий як просвітитель не тільки в Україні, а й у Молдові та Валехії.

Недавно пана Костянтина обрано директором відділу україністики Інституту національних меншостей при Академії наук. Підлеглих у нього негусто - всього п'ятеро: Юрій Датій, Тетяна Савенко, Галина Рогова, Олексій Романець і Валерій Воробченко. Співробітники вивчають історію, фольклор, молдовсько-українські взаємини.

Хвалити Бога, ґрунт для досліджень родючий. У краю 328 сіл, де живуть українці. З них близько ста поселень майже повністю мононаціональні. Розкидані в основному на півночі та на лівому березі Дністра. Одні засновані ще волонтерами-запорожцями півстоліття тому. Інші - втікачами від кріпаччини у Бессарабію. Подекуди навіть «Цвіте терен» співають. А

розмовляють по-українськи дуже рідко. Воно й не дивно, бо останню українську школу Молдови, що в Рибниці, закрили ще 1966 року. І скрізь такі метаморфози. У Братушанському районі - 11 тисяч українців і 3,3 тисячі росіян, в Єдинцях - відповідно 20 і 8, у Дрокії - 11 і 2,5. А школи - російські, газети - російські, радіомовлення -російське.

Тепер люди хочуть знати, хто від котрого козака пішов, якого чуба прадід носив. А дзуськи. І хочеться, і колеться. Нема підручників, нема вчителів. Краяни з Молдови чекають на українських педагогів. В окремих випадках їм навіть житло гарантують. Самі ж послали 75 абітурієнтів у вищі педагогічні навчальні заклади та училища Чернівців, Кам'янця-Подільського, Умані, Балти. Після радіомосту з нашим міністром народної освіти освітяни двох республік уклали спеціальну угоду, щоб так велося з року в рік.

Майже кожен десятий депутат московського парламенту за національністю українець. 37 із 380. Але жоден у Товариство не входить. Хоча дехто й допомагає. Директор Кишинівського авіазаводу В.К.Бондаренко зробив перший внесок у дві тисячі до скарбнички української спілки. Та її засновники роблять ставку не на індивідуальне, а на колективне членство. Є вже осередки в Кишиневі, Бендерах, Тирасполі, Бельцях, по селах. Тепер там проходять установчі конференції, де обирають делегатів на перший з'їзд, що відбудеться восени.

Від політики Товариство відкараскується руками й ногами. Головна мета - відроджувати культуру, мову, звичаї, щоб вийти в цьому хоч на рівень Канади. Вони теж діаспора. Але не така далека і така багата. Тому й не така помітна. Але ж ми сусіди.

- Нам конче необхідне своє представництво в Києві, сподівається на розуміння член Центральної Ради Товариства української культури Борис Бойко. - Щоб завжди відчувати плече братів. Тоді б до Молдови приїжджали відпочивати українські діти. Студенти - у літні табори - розмовляти з місцевими українцями рідною мовою. Призабули нас українські театральні колективи, естрадні групи. Часом буває, нічим вгамувати духовну спрагу. Хотілося б відкрити книгарню. Та де брати літературу?

Приходять бандеролі зі Львова, Івано-Франківська, Тернополя, Києва. Вони й роблять погоду. Бо держава не надто переймається книжковими клопотами українців. Поки що на всю бібліотечну систему Кишинева лишень примірник Грушевського.

«НЕНАЧЕ ПИСАНКА СЕЛО...»

Поруйнований Рашківський монастир ще пам'ятає палке кохання Тимоша, сина Богдана Хмельницького, та доньки молдовського господаря Василя Лупула Роксандри. Молодий Хмельниченко водив козацькі полки землею Молдови, захищаючи її від турків, доки не загинув у поєдинку. Козаки розсіялись на просторах між Дністром та Дунаєм. А історія далі покотила своє колесо.

Класик молдовської літератури Георгій Асакі написав про це книжку. А сучасна молдовська топоніміка запам'ятувала назви сіл Ставчани, Варварівка, Гола Гора. Натомість з'явилися Стеучень, Варвареуни, Халахора. Однак Іванча як була Іванчею, так і лишилась. Хазяйнував тут якийсь пан Іван та й годі. Тому й Іванча. Єдине з трьох навколишніх поселень Оргієвського району, де живе український люд. Перша згадка про

село була ще задовго до Хмельниччини, у довірчій грамоті господаря Петра Шкьопу логофету Іону Голія від 28 червня 1576 року. У 1906-му докладний опис Іванчі дали «Кишинівські єпархіальні відомості» з висновком: «село Іванча утворилося тут із козаків, що покинули Малоросію ще до возз'єднання її з Великоросією». Недарма серед місцевих жителів чимало Гончарів та Ковалів, Чумаків та Поштарюків. І в голови Іванчівської сільської ради прізвище козацьке - Атаманюк. Якраз пасує до посади.

От і сусідні Врунешти та й решта навколишніх сіл - уже молдовські. І з трьох, що підлягають безпосередньо Сергієві Миколайовичу, у двох живуть молдовці. Отож депутат Атаманюк, окрім російської, володіє ще й рідною та молдовською.

Найперший знавець українського слова серед іванчан - то баба Ірина Усатюк. 98 літ відгуляла, а ще на городі порається. Перебачила і російську, і румунську, і радянську владу. Тепер ніби громадянка суверенної Молдови. Пригадує: була колись у них і школа українська. Ще за царя і за поміщика-грузина. І вчителька була Ольга Андріївна. Кругленька така, з Хотина. Усе вірші дітям читала. А потім на її місце став Урсуляк, учитель, теж з України приїхав. І до церкви люди ходили. А потім як закрутилося... У 40-му її розкуркулили, із хати вигнали. Добре, що не далі кудись. Діти повмирали. Внуки на стару й не зважають. Ото недавно, як вийшов закон про реабілітацію, виплатили бабці компенсацію щось на півтора тисячі. А хто реабілітує втрачену молодість?

Дід Софрон Вакарюк ще як леґінь. Правда, він і молодший років на п'ятнадцять. Теж корінний іванчанин. Пам'ятає українські весілля, українські вечорниці, Різдво, Купалове свято. А на Андрія дівчата носили воду з криниці, ліпили балабухи з тіста, розкладали на лаві і кликали в хату собаку - в котрої ухопить першим, ота дівка і замуж найшвидше вийде. Парубки на той час стояли при стежці від криниці до ґанку, дражнили і смішили подружок. Бо воду до тіста дівчата мусили наносити собі за щокою. Ще бідкається дід: не співають нині українці, як бувало, хіба молдовці. І затягує мелодію, яку, може, ми на Вкраїні й не чували:

Який біс мені надав на другій жениться
Хіба я й не куштував, як з нею возиться?

Або:

Якби я знала, коли ми смерть буде,
Не пила б горілки, не ходила б в люди.

Кишинівський науковець Іван Сорочинський, що родом звідси, зібрав розповіді старожилів, фольклор. Возив усе те до Києва, як ще один самобутній пласт української культури. Тепер от пише лінґвістичну роботу.

А торік нагрянуло новостворене Товариство української культури в Молдові. Ріпчинський, Ткаченко. Підкинули літературу. Організували свято рідної мови. Захопили у сподвижники Дмитра Миколайовича Коваля - директора місцевої школи. Тоді ж почали у школі вивчати українську мову факультативно. Із 400 дітей - 140 молдовців, 120 - записалося, ще 140 - ні. З вересня відкривається український клас, а вчителів - катма. Чотирьох педагогів відправляють на курси. Перевага двох учительок початкових класів лише в тому, що закінчили українську школу. Рідна література теж не в пошані. Не до читання було, коли міліція Молдови штурмувала переправу на Дубосари. Тепер емоції, здається, потроху вляглися. Але в молдовський бік іванчани дивляться з насторогою. Найбільше бояться почути звідтіля

гнівне: «Жос!». Адже свою землю вони не забирали ні в кого. Їхня прекрасна Іванча - прекрасна частка прекрасної Молдови. Озера, паші, виноградники. Згадаєш. Примружиш очі. І знову хочеться в Іванчу.

ПЕРЕМИКАЮЧИ КАНАЛИ

На національному телебаченні Молдови українська мова лунає вже більш як півроку. В ефір (двічі на місяць) виходить програма «Світанок», яку разом із знімальною групою готує редактор Зінаїда Гурська. Ще недавно вона приїхала до Кишинева з забруднених радіацією прип'ятських земель, а вже нині її знають тисячі українських глядачів. Зі щемом та надією у серці чекають вони кожного випуску «Світанку».

Запам'яталося багато. Зінаїді - неоплачене відрядження до Києва, Чорнобильського району, антиекологічний закрут XX століття... Глядачам - свіжий погляд під новим, гострішим кутом на наслідки чорнобильської аварії. Інтерв'ю з київськими медиками (ті твердять, що ніяких негативних наслідків поки що немає) подається поряд із репортажем про лікування ослаблених дітей у Молдові. Була розмова з канадською співачкою українського походження Любов'ю Білаш. Артистка, хоч у діаспорі, рідної мови не забула. Навпаки, розмовляє мило і красиво! Слухаєш не стільки те, про що вона каже, скільки - як. Ось-ось з'являться на екранах і «Чернівецькі зустрічі». Планує пані Зінаїда поїхати до Канади і з чернівецьким журналістом Василем Ілащуком провести телеміст. Може, знайдуться спонсори. З'явиться копійка, легше стане дихати. Бо ж не секрет, молдовці передачу дали, а коштів на неї... Самі розумієте - скрута... Особливо після водної стихії на півночі республіки, коли збитки не менші за суму її річного бюджету.

З вересня Зінаїда міркує передачу рубрикувати. Обов'язково, в кожному випуску, будуть мовні уроки (тут допомогли колеги з Київського телебачення - розробили спеціальні програмки). Наступні 10 хвилин - розповіді, нариси історії України. Далі -культура. Має бути система. І механізм у ній відшліфований до найменших деталей. Тоді програма буде цікавішою, з'являться нові глядачі.

Працювати, по суті, за кордоном не так легко і романтично, як може видатися на перший погляд.

- Знайдемо, скажімо, цікаву людину, а вона не знає української, - розповідає пані Зінаїда Гурська. - Що робити? «Світанок» - поки що єдина передача українською. Тому й змушені орієнтуватись лише на тих, хто знає мову. Це означає, що самі зв'язуємо собі руки, звужуємо коло проблем. Треба збільшити ефірний час, заснувати повноцінну редакцію українських програм.

Про це говорив у Києві з Головою постійної комісії у справах культури і духовного відродження Л.С.Танюком Голова українського культурного товариства в Молдові О.В.Ткаченко. Лесь Степанович пообіцяв написати листа Мірчі Снєгуру, президентові Молдови, щоб той посприяв відкрити на національному телебаченні комерційний канал українською мовою, який фінансуватимуть підприємства України без найменшого обтяження бюджету Молдови. А Голова парламентської комісії у справах національних меншостей у республіці Молдова О.І.Арсені у приватній розмові сказав, що коли є можливість (цієї проблеми він, на жаль, ще не вивчав), то передачі

Українського телебачення цілком можуть ретранслюватися з Одеси.

Важко сказати, що вдасться реалізувати. Час покаже. Молдовці начебто не заперечують проти українських програм. Гірше - ефірний час. У кого його позичити?

...Зінаїда отримує від нежіночої і цілодобової роботи насолоду. Вона розуміє, що треба нагадати українській громаді в Молдові про рідні корені, вчасно не підживлені, не доглянуті, що так швидко відсихають. Втрачає національне єство молодий цвіт. Треба українців рятувати. От і творить українське національне відродження молдовське телебачення й радіо.

«МИ УКРАЇНЦІ», - КАЖУТЬ НАШІ КРАЯНИ В ЕСТОНІЇ

«Ви слухаєте «Червону калину»...

Лунає мелодія гімну «Ще не вмерла Україна», а вкраїнці, слухачі естонського радіо, плачуть. По їхніх обличчях, змиваючи приспаний, нажитий на чужині смуток, течуть гарячі сльози радості. Цей день, 25 листопада 1990 року, вони запам'ятають надовго: відтоді регулярно, двічі на місяць, в ефірі передача українською мовою із символічною назвою - «Червона калина». Наші краяни дізнаються з неї про останні події на рідній Україні (таку інформацію найчастіше подає кореспондент Борис Гривачевський), про справи Українського земляцтва в Таллінні, про 500-річчя козаччини, про пісенний фестиваль «Червона рута». Не можуть не проймати до серця пісні у виконанні Ніни Матвієнко, Тараса Петриненка, Віки...

- Тепер, влітку, естонські журналісти у відпустках, то й часу вдосталь, - запевняє мене Ніна Охріменко, кореспондент української радіопередачі, редактор газети «Струни». - Можна щотижня готувати випуски «Червоної калини», але не завжди встигаємо змонтувати цікаву передачу. Тут проблема полягає в тому, де нам знайти журналістів.

Чи не урвалася струна?

«Струни» - часопис українського земляцтва в Естонії. Перший номер вийшов у світ торік на початку року. Останній - у квітні цього року. До редколегії незмінно входять одні і ті ж люди. Тому й грають струни народну мелодію, проповідують відродження українськості в українців, запалюють нові культурні, національні орієнтири. На жаль, дехто з інтеррухівців намагається їх очорнити, знищити, називаючи пробудження свідомості першими ознаками націоналізму. Один із членів земляцтва, будівельник Юлій Шарай (в Естонії давно, вільно володіє мовою народу, серед якого живе і працює) зробив для себе дуже невтішне «відкриття». Він каже:

- Українців «за паспортом» в Естонії аж 48 тисяч. Проте не менше 15-20 відсотків із них цураються роду-племені. В автобусах і магазинах влаштовують «концерти». «Зачем тебе твоя независимость? Эстония в трубу вылетит без Советского Союза. Вот я, хохол, не хочу видеть Хохляндию свободной!» Серце крається навпіл від образи, сорому за таких співвітчизників. Більшість із них - не просто «дурненькі», а вороги будь-якої здорової думки, суверенітету. Вони готові на все. Знаю випадки, і то факти непоодинокі, займаються вони в секціях карате, щоб «вскоре помочь омону».

На засіданні членів редколегії «Струн» і правління земляцтва я почув, що активних, свідомих українців, які всіляко підтримують демократичні перетворення, радіють за них, майже удвічі менше, ніж майстрів з карате. Решту - «золота середина» - не ставить підніжок нікому.

Самі розумієте, існує величезна потреба правдивого слова. Як з'явилася «Червона калина», хтось розладнав гучні струни - виходить газета нерегулярно. Наприклад, останній номер «Струн» хоч і цікавий, але нагадує радше літературно-мистецький альманах. А інформація має бути свіжа і різнобічна. Знову ж бракує журналістів.

- Естонці відрядили своїх людей до Скандинавських країв. Організували інформаційний центр, - розповідає голова земляцтва Володимир Лейбюк. - Невже Україна не хоче (не може?!) відкрити таку аґенцію в Естонії? Місцева влада «за». Користь була б і нам, і Україні.

А й справді! Є в нашій республіці «Укрінформ», «Євроікс», «Інтелект», «Нестор»... А чому б не спробувати утворити аґентство європейського рівня й назвати його, скажімо, «Україна-Балтика»? Невже це нереально?

Лише один приклад. Що знають читачі України про міжнародне свято «Пісенні мости», яке відбулося в липні? Чи чули про виставку живопису заслуженого діяча мистецтв України Віри Кулеби-Баринової, про фотовиставку Олександра Клименка «Україна - Відродження», про виставку українського народного вбрання, про концерт українських артистів, серед яких Василь Жданкін, Рахіля Русняк, кобзарі Михайло Хай, Володимир Кушпет, Микола Будник, квартет «Джерело», Львівська хорова капела? Мабуть, що ні.

Естонія щороку виділяє земляцтву кошти. Вони невеличкі (шість тисяч на українську суботню школу і п'ять - безпосередньо на потреби земляцтва), та все ж копійчина. З Батьківщини й цього не подарували. Але товариство на це не зважає. Гроші - не головне. Цікаві книги й українські видання надсилають львів'яни, тернополяни, кияни, полтавці. Отримують бандеролі з діаспори. Одне слово, якось існують. Не можуть «земляни» поки що знайти доброго вчителя естонської для суботньої школи в Таллінні. Зате, хвала Богові, ніби немає проблем із вивченням української та англійської. Дітки залюбки відвідують заняття. Зараз, може, ще й не всі усвідомлюють, навіщо батьки віддають їх навчатися до української школи, але з часом подякують і вклоняться низько в пояс. Струна заграє ще.

Товариство підтримує естонців

у їх щоденних прагненнях до незалежності. І то давно. Не менше двох років. Свого часу, коли земляцтво лишень зароджувалось, воно не ставило за мету втручатись у політику. Швидше навпаки. Дехто ж мав іншу думку й покинув культурний первісток, щоб утворити осередок Народного Руху України за перебудову. Нині сей осередок доволі численний, зі своїми підосередками в деяких повітових центрах. Називається він групою підтримки Руху (ГПР). Очолює її Богдан Черепаха.

В активі групи чимало політичних акцій. Це участь у Балтійському ланцюжку (так відзначали 49-річницю пакту Молотова -Ріббентропа), що проходив між Таллінном і Вільнюсом, це збирання на ратушному плацу - з прапорами і органами - підписів російськомовного населення на підтримку

естонського уряду.

- Треба підтримувати Естонію - цю дуже маленьку республіку, - висловлює спільну думку колег й мету ГПР її координатор Степан Турчин. - Як без самостійної України не буде самостійної Естонії, так і без Естонії - України.

Пригадує пан Степан, як взимку, після трагедії в Литві, йому довелося тримати плакат з естонським написом: «Ганьба московським провокаторам!». Досі його зберігає, а сам має надію, що більше не буде потреби використовувати. Або: торік 16 травня інтерруховці на чолі з Лисенком зняли з центральної ратуші національний прапор Естонії і намагалися захопити приміщення Верховної Ради. Протестували білоруси, росіяни і ми. Кожне товариство мало свої претензії. Ми, наприклад, просили Лисенка і Ярового (директора заводу «Двигун», народного депутата СРСР) не ганьбити Україну.

Зовсім недавно оголосили збори офіцерів-українців. Прийшло 26 осіб. Перше, що спало на думку, чому так мало. Та це зовсім не мало. Офіцери розповідали, що вони представники від груп. Моряки не втрималися: «Де записуватись до українського флоту?» Незабаром дехто з них став делегатом 1 з'їзду офіцерів України, що відбувся в Києві наприкінці липня 1991-го.

Отака вона - група підтримки Руху. Може, й маленька, та тримає свою марку.

Католики - люди серйозні

І римо-, і греко-. Особливо, коли добре розуміються між собою. Тоді для них немає нічого неможливого. Так і в нашому випадку. Таллінські греко-католики спочатку зареєстрували свою громаду (тут допомогли голова Львівського міськвиконкому Василь Шпіцер -дав телеграму мерові Таллінна, на святу справу благословив старійшина української церкви Володимир Стернюк), далі як члени цілком законної організації спілкувалися з місцевими римо-католиками. Вже є перші паростки на твердому естонському камені: поки у Львові готують священика, українська громада отримає відреставрований костел у Старому Таллінні.

Староста Братства місцевої парохії імені Андрея Шептицького Анатолій Лютюк не приховує емоцій:

- У храмі ми проводитимемо час, правитимемо богослужіння, навчатимемо в українській школі дітей.

- Що ж, плани цікаві. Але чи ходитимуть до церкви люди?

- Залежатиме від священика, - відповідає пан Анатолій. - Скажу лише: на освяченні української національної символіки було майже сто віруючих. Крім того, в Пайдовському повіті є село, в котрому проживають майже одні українці.

Презентація церкви передбачається в жовтні. То має бути велике свято. Приїдуть священики зі Львова. Вони й вінчатимуть перших молодят в Естонії за греко-католицьким обрядом. Є вже півдесятка дітей, яких охрестять. Дай, Боже, щоб все зле оминало їх і не знали вони, коли виростуть, як важко утверджувати кожен сантиметр власного волевиявлення.

РИГА, ЗВИЧАЙНО, НЕ КРИМ. У НІЙ Є УКРАЇНСЬКА ШКОЛА

Українські діти стали жертвами модної суперполітизації у Криму. Ще кілька років тому там не було українських шкіл - однаково ж існував СРСР. Нині їх теж немає - натомість йде дискусія про те, кому... Крим належатиме. Найбільше «досягнення» півострова -кілька україномовних класів, що стримують на собі шалений тиск як з боку адміністрацій навчальних закладів, так і громадсько-політичних організацій. Хочу сказати ось що. В останніх відрядженнях до Сімферополя, Алушти, Феодосії важко було (а точніше - практично неможливо) знайти хоча б якісь ознаки Української держави. Мова скрізь - інтернаціональна, преса, здебільшого, місцева та з Росії.

У Ризі - не так. Те, що на вулицях можете балакати, як завгодно (і, на відміну від Криму, ніхто на це не зверне увагу), - чиста правда. До речі, у столиці Латвії українську можна почути досить часто (особливо на ринку та вокзалі). Може, навіть занадто. На щастя, по-українськи можна поспілкуватися не лише в цих людних позакультурних місцях. Є іще сімейні вогнища, які вміють підтримувати в українських родинах, є ще недільна школа, є й загальноосвітня українська середня школа, до якої мене запросили вчителі-сподвижники.

Розташована вона в центрі Риги, відкрита другий рік. 15 досвідчених педагогів займаються з 78 дітьми (два перших класи і три других). Два латвійських депутати (районної і Верховної Рад) з паронімічними прізвищами - Ілварс Цируліс та Юріс Цибуліс -симпатизують українській школі. Серед почесних гостей латвійського оазису українства - і В'ячеслав Чорновіл, який побував тут у січні 1993 року.

За чаюванням учителі розповіли, що найтісніший зв'язок (якщо говорити про матірну Україну) у них з Тернопільщиною, звідки члени товариства «Просвіта», вчителі, просто небайдужі, надсилають книжечки. Оце і все.

Тримаю в руках стару читанку, де третина текстів про Ілліча, соціалізм та комуністів.

- Хіба можна з оцим нормально працювати?

- А що робити? - запитують і відповідають: - Звичайно, цього ми дітей не навчаємо, оминаємо. Це спільна біда. Бракує підручників, добротних книг.

Дивлюсь на розклад занять. З одного боку, тішуся - складається враження про ґрунтовність і масштабність в оволодінні знаннями, з іншого - розмірковую: чи здатна шести-семилітня дитина сприймати лавину інформації щодня (крім суботи і неділі) по 7-8 уроків тривалістю 35-40 хвилин?

- Пані Тетяно (звертаюсь до вчителя української мови, завуча Тетяни Ільїної), при переліку дисциплін, які вивчають першокласники, - а це народознавство, основи християнства, образотворче мистецтво, музика, танці, естетика, математика, українська, англійська, латиська, російська мови - виникає запитання: чия така складнюща програма?

- За основу ми взяли програму українців Альбертського університету. Заморський досвід показує, що, по-перше, наші діти не повинні стати безбатченками і духовними покручами - завжди пам'ятатимуть, якого вони роду-племені, по-друге, їхній кругозір не обмежиться тільки природничими чи гуманітарними науками. У перспективі те, що ми закладаємо зараз, забезпечить конкурентоспроможність при вступі до вищих навчальних закладів не тільки Латвії, а й інших країн.

Поки що школа невеличка. З кожним навчальним роком вона збільшуватиметься. Першого року до неї записували всіх бажаючих, наступного

(через брак додаткових приміщень) - влаштували конкурс, де відібрали, за словами педагогів, найздібніших. Болюча процедура образила багатьох, але не всіх. На жаль, по-іншому вчинити не могли. Для п'ятиліток і тих, хто не має можливості відвідувати щоденну українську школу, проводяться заняття в недільній школі. Нині там займається майже 30 учнів.

Ще 1989 року з ініціативи «Дніпра», українського товариства в Латвії, почала діяти недільна школа. Тоді, щоправда, в ній займалися дорослі. Слухачами, в основному, були люди з вищою освітою, які або призабули рідне на чужині, або знали про своє українське коріння лише з розповідей. Історична місія недільної школи виконана. Не припинивши свого існування, вона значною мірою делегувала педкадри до середньої загальноосвітньої української школи. Душею якої і діти, і вчителі називають директора Лідію Кравченко.

Хочу трохи розповісти і про дітей - красивих, гомінких, - які співають і українські, і латиські, і російські пісні, танцюють гопака і малюють дружні шаржі вчорашньому вчителеві, відомому в Україні художникові Олесеві Царукові (нині він веде художню студію в недільній школі), до наставників звертаються: «Пане... Пані...».

Крім українців, свої школи з чітко вираженими національними традиціями в Ризі мають євреї та поляки. Росіяни ж - ні. Хоча російських шкіл у столиці Латвії аж ніяк не бракує. Окремі класи мають естонці та литовці, а білоруси та азербайджанці відвідують недільні школи.

Кожна меншина боїться нівеляції особистих якостей, злиття з іншими народами. Упевнений: попри всі проблеми (а де тільки їх немає!), представники нацменшостей Латвії виживуть. Окрім того, що вони добряче зінтеґруються в розбудову незалежної Латвії, вірю: збережуть ознаки свого народу. І, навпаки, не впевнений, -який сумний пафос! - що в окремих регіонах України (зокрема - у Криму) корінне населення зможе зберегти національну самобутність... Крим, як-не-як, не Рига. У ньому все ще немає української школи.

«ДРУГОСОРТНІ» ПІДНІМАЮТЬ ЕКОНОМІКУ РОСІЇ.

За це їм «вдячні»: гонять «вон»

Розмова з другим секретарем Посольства України в Російській Федерації Євгеном Сярим продиктована необхідністю роз'яснення прав і обов'язків наших громадян, що збираються на тимчасову працю, вирішили відвідати рідних та близьких чи перебувають у службовому відрядженні в Москві та інших містах з обов'язковим реєстраційним режимом. Без сумніву, можна багато говорити про порушення прав людини, дискримінацію тощо, але наше головне завдання попередити співгромадян, як не потрапити в халепу. Як відомо, частенько наші люди, збираючись до Росії, навіть не уявляють, що на них може очікувати, адже в Україні нічого подібного щодо осіб без українського громадянства не запроваджено.

- Пане Євгене, у чому суть 637-го розпорядження мера Москви п.Лужкова?

- У даному документі чітко сказано, що кожна особа, навіть громадянин Росії, яка постійно не проживає на території Росії, а приїхала до Москви, зобов'язана зареєструватись. Якщо вона приїжджає до близьких родичів (бабці, дідуся, чоловіка, жінки, брата, сестри, дітей, батьків), то за кожен день своєї реєстрації не платить. В усіх інших випадках ви повинні платити.

- І багато? Скажімо, за один день?

- Одну десяту мінімальної зарплати, встановленої законом Росії. Тобто понад сім тисяч рублів (майже півтора долара). Люди це повинні знати.

- Гаразд, чи є ще випадки, коли громадяни України не повинні сплачувати за перебування в російській столиці?

- Указом президента 21-46 введено положення про порядок залучення та використання іноземної робочої сили, за яким кожне підприємство, що винаймає робочу силу, зобов'язане зробити запит до Федеральної міґраційної служби і отримати підтвердження (дозвіл) на право використання для певних робіт відповідної кількості робітників. Після цього підприємство укладає конкракт з кожним конкретним працівником, скеровує потенційного робітника до відповідного відділення (обласного чи крайового) Федеральної міґраційної служби і тільки після цього людина, яка влаштовувалась, отримує дозвіл на трудову діяльність на території РФ. Там зазначено все - посаду або роботу, яку виконує, термін і організацію (установу), в якій працює. За найм іноземців російське підприємство сплачує за кожного по одній мінімальній зарплаті. Як правило, такі дозволи видають на рік. Маючи дозвіл на трудову діяльність, людина може почувати себе абсолютно спокійно, якщо зареєструється за місцем проживання. За таких обставин з неї не вираховуватимуть за перебування. Одначе, на наш погляд, це положення суперечить українсько-російській угоді.

- Оскільки на цьому ґрунті чимало спекуляцій, коли наші земляки безневинно потерпають, не знаючи своїх прав, поясніть, будь ласка, в якому документі немешканцям Москви роблять відмітки про реєстрацію, хто має право перевіряти документи на вулиці, за яких обставин слід сплачувати штраф?

- Органи міліції видають спеціальну довідку про реєстрацію. Не повинні реєструватися особи, які приїхали до Москви менш ніж на добу і перебувають з квитками на вокзалах, в аеропортах, у річкових портах і при цьому не займаються комерційною діяльністю. Це обумовлено спеціально! Якщо ви завітали до Москви надовше, мусите зареєструватися за місцем перебування протягом однієї доби, не беручи до уваги вихідних і святкових днів.

Стягнення, передбачені за невиконання даного розпорядження, здійснюють в адміністративному порядку працівники органів внутрішніх справ. Про те, що ви перебуваєте в Москві менше доби, мусите доводити саме міліціонерові. Для цього найліпше зберігати квиток, з яким ви приїхали.

Щоб уникнути неприємностей під час тривалого перебування, потрібно зареєструватися. Хоч цим же розпорядженням і передбачено, що спочатку вас повинні попередити, а лише потім оштрафувати (у розмірі від 2 до 50 мінімальних зарплат, або до 3,5 мільйона рублів), долю ліпше не випробовувати.

- А як відбувається реєстрація?

- У приватному секторі - через ЖЕКи, куди ви звертаєтесь разом з господарем квартири, в котрій мешкатимете, зі своїм та його паспортами. Проти вашої реєстрації також не повинні заперечувати всі повнолітні, які прописані на цій площі. Після сплати відповідної суми вам видають квиток-вкладку до паспорта на потрібний термін. Саме цей документ вимагає міліція, коли вона зупиняє вас на вулиці. Щоправда, буває, міліція зловживає своїм становищем.

- Можете назвати найтиповіші зловживання?

- Якщо ви вперше порушили розпорядження №637, міліція зобов'язана вказати на нього, попросити зареєструватись і відпустити. На жаль, міліціонери, як правило, відразу штрафують. Найчастіше, здається, на 350 тисяч рублів. Трапляється, вимагають сплатити штраф на вулиці, не виписуючи жодних квитанцій, хоч гроші повинні сплачуватись у відділеннях ощадкас. Розповідають наші громадяни, які звертаються до нас, на

Леонтіївський перевулок (станція метро «Тверська», 229-15-54), по допомогу, що рухнули чалі паспорти, а самих відпускали на площу грошей. Цього російські стражі порядку не мають права робити! Як що в таких випадках громадяни України звертаються до нас, ми зв'язуємось з відповідними відділеннями міліції, де це зафіксовано, і просимо застосувати до наших громадян не штраф, а попередження, повернути паспорт. Найчастіше, приблизно в 98 відсотках випадків, це спрацьовує. Якщо ж вас вже затримували, а ваші дані занесено в комп'ютер, звичайно, ми вже не зможемо нічим допомогти.

- Як часто звертаються громадяни нашої держави по допомогу?

- Дуже рідко. Одиниці з тисяч, себто десяті частини відсотка. Деякі з них розповідають, що правда ми це письмово не фіксували, що часом «нелегальщина» обходиться їм у 50 тисяч рублів, які завжди є в паспорті. Найчастіше міліція відпускає, віддає паспорт, оцінюючи свої «послуги» і «люб'язність» саме у 50 тисяч. Часом міліціонери жадають більшу суму, називаючи її і лякаючи, що у відділенні буде дорожче і гірше. Отже, московська міліція має дуже великі підстави для сваволі. Тому оскаржувати їх дії досить складно. Здебільша наші люди навіть не наважуються це робити. Коли ж вони звертаються в консульство, вони не просять вжити якихось заходів, щоб покарати братів-росіян за хабарництво, не вимагають фінансової компенсації - вони просять всього-на-всього повернути їм паспорт.

- Дії московського мера можна пояснити (не виправдати). Однак не слід забувати, що на постімперських теренах московський прецедент породив правову вакханалію містечкового рівня, чи не так?

- Відомо, що такі «місцеві закони» існують в Ямало-Ненецькому національному окрузі (Тюменщина), Ханти-Мансійському національному окрузі, в Пермській області, Краснодарському і Ставропольському краях, здається, у Санкт-Петербурзі щось таке є (але тут я не впевнений), у Ростовській області це вже скасовано.

- Отже, українці в Москві змушені бути людьми другого сорту? Такого приниження ми, здається, не зазнаємо більше ніде у світі...

- Не тільки Посольство України, а й посольства інших країн СНД в Москві звернулися до МЗС Росії у грудні 1993 або в січні 1994 (докладно не пам'ятаю) з протестом проти цієї постанови, оскільки вона не передбачена жодними міжнародними законодавствами. Українські громадяни, як і громадяни інших країн СНД (в російській інтерпретації - «брати і сестри») опинились у гіршій ситуації, ніж «небрати», представники далекого зарубіжжя, скажімо, чехи, поляки, американці чи хтось інший, тобто всі, що в'їжджають сюди за візами чи запрошеннями. Вони не знають, що таке реєстрація в московських відділеннях міліції!

Як на мене, зрозуміло, чим це продиктовано. Їм треба відбудовуватись, утримувати всякі бюрократичні апарати... Це зрозуміло. Оце й відбувається за рахунок отаких-от осіб, які сюди прибули.

Хоч мені, як представникові несправедливо скривдженого народу, болить, як представник дипломатичної установи, консульства в іншій державі, хотів би ще раз закцентувати увагу на тому, що Росія - це ЗАКОРДОН. Це НЕ ВДОМА. Тому за межами України наші співвітчизники повинні себе відповідно поводити і поважати закони і порядки, які там існують. Це не наша справа, які в них тут порядки. Хай їм буде за себе соромно. Якщо ж вони в них є, ми повинні з ними рахуватися. Це ознака вихованості, самоповаги і цивілізованості.

ПОСТАТІ

ЛІДЕР МІЛЬЙОНІВ?

Жириновського в Естонії тепер знають ще краще. Цими днями він давав інтерв'ю республіканському радію. І говорив таке, що, мабуть, не забудеться й до смерті. Він, якщо буде мати владу, пообіцяв замість СРСР утворити єдину Росію, до якої входитимуть республіки-області. Оголосити війну Фінляндії й відірвати від неї «російські землі». Якщо цьому не сприятимуть естонці - потопити їх у Балтійському морі. Змінити правопис столиці - з одним -н-: Таллін (що з фінської означає «стайня»)...

- Мене підтримало шість мільйонів виборців на перших президентських виборах! - повторив Володимир Вольфович.

- Прихильники новоявленого диктатора, зголосіться! - так і хочеться вигукнути. Але, напевне, можна активність політдіяча сприймати дуже іронічно. Поки ми посміхатимемось, тримаючи руки в кишенях, прихильники Жириновського беззастережно можуть взяти владу. Скажімо, приступом.

АМЕРИКАНЦІ ВИБИРАЮТЬ МОЛОДІСТЬ.

42-МУ ПРЕЗИДЕНТОВІ США БІЛЛУ КЛІНТОНОВІ - 46 РОКІВ

Блискуча перемога

Навіть відверті прихильники Клінтона не передбачали такого. 31 штат Америки віддав свої голоси за одного з наймолодших в історії країни президента-демократа. Республіканець і діючий президент Буш переміг в 11 штатах. Мільярдер із Техаса Росс Перо не переміг навіть у рідному штаті. Майже 80 відсотків виборців обирали президента. Підвищену політичну активність американців можна пояснити небажанням миритися з економічною і внутрішньополітичною кризами. Буш якщо й не розчарував, то принаймні багатьом довів власну неспроможність щось змінити і тому утриматися на політичному олімпі. До того ж, 68 років - не козир у його боротьбі. Інша річ Клінтон. Тому Америка вибрала молодість.

Клінтон - прізвище вітчима

19 серпня 1946 року народився Вільям Джефферсон Блайс, відомий нині як Білл Клінтон. Уродженець Хоупа, що у штаті Арканзас, до чотирирічного віку виховувався без батька (він загинув у червні 1946-го в автомобільній катастрофі), коли мама одружилася з продавцем автомобілів Роджером Клінтоном.

Навчався у державній школі, Джорджтаунському університеті (тоді ж працював будівельником, вчителем, лаборантом), Оксфордському університеті та Єльській школі права.

Політичну кар'єру розпочав ще 1974 року. Щоправда, невдало. Але вже через рік Білла Клінтона обрали генеральним прокурором штату, в 1978, 1982 і досі - губернатор Арканзасу.

Леді Гілларі

Дружина новообраного президента, з якою Білл Клінтон познайомився, коли навчався в Єльській школі права, входить до першої десятки найкращих американських адвокатів. Її річний заробіток втричі більший, ніж у її чоловіка-губернатора і становить майже 100 тисяч доларів. У США не на жарт стурбовані активністю прекрасної леді: побоюються, що Гілларі засильно впливатиме на держполітику. У передвиборчій кампанії Клінтон жартував: мовляв, у його адміністрації знайдеться робота для Гілларі. Однак це дуже не сподобалось багатьом американцям.

І ще. Гілларі - єдина людина, яка може наполягати на тому, аби Білл лягав спати. У подружжя одна дитина - тринадцятирічна Челсі.

Що обіцяє новий президент?

Боротися зі СНІДом. Захищати навколишнє середовище. Проводити політику конверсії оборонної промисловості. Зокрема, тільки в Європі зменшити військову присутність США до 75-100 тисяч. Буш обмежувався 150 тисячами осіб.

А що передбачає політична логіка?

Можливі кілька варіантів. Виділю найвірогідніші:

Вашингтон декларує боротьбу за процвітання демократії, прав людини у всьому світі. Тому на Білий дім чекає багато труднощів. За традиційними намаганнями знайти тріску в чужому смітті можна не вгледіти колоди у власному оці.

США відмовляються від ролі світового жандарма, ретельніше вирішують внутрішні проблеми. Оживають окремі азійські країни, країни третього світу, які прискорюють озброєння, зокрема ядерне. Між іншим, в Іраку поразку Джорджа Буша багато хто відзначає як національне свято.

Гадаю, більше шансів має перший варіант..

Інавґурація ще не скоро

Як завжди, 20 січня о 12-й годині дня. І хоч до офіційної церемонії присяги президента ще два з половиною місяці, Джордж Буш вже привітав свого переможця. У цивілізованому світі й лідери цивілізовані.

КАРБОВАНЕЦЬ - НЕ ГРОШІ, ВАЛЮТНИХ БІРЖ НЕМА. ТО ЩО Ж НАМ ЗАЛИШАЄТЬСЯ? КРИЧАТЬ: «БИЙ КУРКУЛЯ!»?

Постать киянина Володимира Кириловича ЧЕРНЯКА, автора рухівської програми виходу з економічної кризи, члена президентської Комісії з питань науки, колишнього народного депутата СРСР, члена Державної думи, відома далеко за межами нашої країни. Черняк - чи не єдиний професор-економіст, що ніколи за своє життя не був членом КПРС. Але ніколи не потрапляв і до криміналу. Уякум?

- Володимире Кириловичу, в економічній політиці допущено багато помилок. Одна з них полягає в тому, що Україна залишилась без активів СРСР. Як це позначається на іміджі нашої країни?

- Нашу державу цивілізований світ (головно через погану поінформованість про неї) майже не знає. Нині справді необхідно створити їй імідж. Нас не повинні бачити крізь призму ядерного статусу, войовничого націоналізму, який начебто усім загрожує. Україна ще далеко не всюди має власні амбасади і дипломатичні представництва. І тут не дуже чемно поводиться з нами Росія. Це - політичний бік медалі. Є ще й економічний. Борг Радянського Союзу близько 80 мільярдів доларів. Плюс відсотки, що справно наростають, витрати на його обслуговування. Україна у складному становищі. Окрім того, що вона взяла на себе частку союзного боргу, її тисне ще й внутрішній (на початок 1993-го - 1 трильйон карбованців), який зростає з кожним днем, дефіцит держбюджету. Ми не здатні розрахуватися зі світом. Є підстави помічати латиноамериканізацію України. Росія тепер відмовляється віддавати нам активи. Свій шанс ми втратили - не відмовились від активів, на чому наполягала російська делеґація (а нашу делеґацію на міжурядових переговорах очолював віце-прем'єр Ігор Рафаїлович Юхновський) - і мусимо розраховуватись із боргом самотужки. Гірше те, що не йдуть реформи внутрі держави. Оце найбільше загрожує нашому іміджеві.

- Давайте поговоримо про гроші. Не секрет, що курс долара до перехідної одиниці - українського карбованця - штучний. Чи не наслідок це, можливо, існуючої корумпованості верхівки Національного банку?

- Про корумпованість відповісти важко. Хоча я її не виключаю.

Український карбованець - це не гроші. Ми - держава без грошей. Економіка і держава без грошей існувати не можуть. Відбувається катастрофічне знецінення українських грошей. За попередніми прогнозами, до кінця року він коштуватиме 9 тисяч купонів. Спад виробництва, інфляція, гіперінфляція, стагфляція. Усе це - руйнівні процеси в економіці. Карбованець не є капіталом, засобом нагромадження, яке іде в товарах і вільно конвертованій валюті. Перше веде до зростання цін, друге призводить до падіння курсу карбованця до ВКВ. Доларизація України губить національну валюту. Долари потрібні для стабілізації економіки. Але коли вони функціонують паралельно - дуже небезпечно. У Франції, Італії, інших країнах, наприклад, такий «досвід» заборонений. Там долари вимінюються на національну валюту. Не інакше.

У держави немає валюти. Немає ж валютних бірж. На кожного жителя України припадає в середньому лишень по 60 доларів. І то ця валюта за кордоном. Наведу конкретний приклад. 4,9 мільярда доларів - валютна виручка України (товари, що реалізовано «за пагорбом») за минулий рік. Повернулося ж до нас близько 150 мільйонів. Тому мусимо навчитися заробляти якомога більше валюти і виробити механізм її повернення. Адміністративними заходами цього вже не зробиш. Декрет про валютне регулювання майже не діє.

Інфляція розвивається стрибкоподібно. У лютому вона становила 40 відсотків, березні - 75, квітні - 90. За травень буде 100-150. Через гуртові ціни на газ, мазут, вугілля, кокс, метал, енергоносії. У цих умовах вигідна гра на різниці цін, валютних курсів. Те, що Росія збільшує ціни, - вона правильно робить. Піднімає до світових. Така її політика. Ми повинні були це врахувати. Тому треба збільшити експорт, зупинити спад виробництва, підвищувати якість продукції, подбати про ефективне використання електроенергії. Нині українська економіка - на кінці нафтової труби, що йде

з Сибіру, і цілком залежить від того, хто на другому кінці цієї труби. Мусимо негайно створити танкерний флот. Тоді з'явиться можливість для маневру. До чого веду. Треба нарешті навчитися впливати на ситуацію, вміти її спрогнозувати, а не просто підлаштовуватись під неї.

- Чи загрожує нам сьогодні економічний антиамериканізм і чи не варто опертися на економічний націоналізм (європейський варіант)?

- Боюся, що в цьому хаосі може сформуватися не тільки економічний антиамериканізм, але й антиєвропеїзм. Невдале, невміле проведення економічних реформ породжує несприйняття ринку. Населення може викупити приблизно 1 відсоток для приватизації. Хоча ще недавно була реальна можливість використати заощадження людей. Навіть заднім числом. Нині ж спад виробництва сягає 11 відсотків. Зокрема, на товари народного споживання - 8,4, продовольства - 15,2. Фонд нагромадження на нулю.

Зізнаюся: я не за те, щоб ми сліпо копіювали чийсь досвід. Не треба створювати собі мозаїк. Але світовий досвід треба взяти для вирішення наших проблем, враховуючи українську ментальність. Відсутня стратегія, є план дій уряду на рік - як декларація намірів.

- Яка ж модель економіки?

- Йдеться зараз про змішану економіку - з різних форм власності, лібералізовану, соціально орієнтовану. Все це не треба протиставляти, а адаптувати. Тоді буде наша власна модель. Я ж певною мірою дотримуюсь концепції економічного націоналізму. Україна йде своїм шляхом, якому немає аналогів у світі. На уламках імперії будується велика держава.

- А яка тут роль приватизації?

- Ми захопилися розмовами про приватизацію (хоча нічого й не робимо). Декрет про корпоратизацію (акціонування) - позитивний. Але ж Верховна Рада наклала на нього вето, бо були пільги для директорів. Як і проект закону про концесії. На перший погляд, Верховна Рада вчинила справедливо - немає коштів. А на майбутнє? Повинні бути аукціони для малих підприємств. При приватизації найліпше поєднати купівлю з продажем. У цій же ситуації потрібно, мабуть-таки, роздати майно.

- Як Ви, Володимире Кириловичу, ставитесь до продажу майна іноземним громадянам?

- Загалом позитивно. Але, оскільки наші люди нездатні придбати житло, є загроза, що іноземці скуплять цілі українські міста. Ніде на Заході ви не купите центр міста, інші стратегічні, культурні, історичні місця.

- Давайте ще раз повернемось до гривні, що наче фата моргана щораз віддаляється від нас.

- Грошову реформу треба розпочинати під масові приватизаційні процеси - держмайна, житла, землі. І вводити її певними порціями. Потрібно визначити в новій валюті ціни на держмайно, що підлягає приватизації, відкрити всім резидентам України приватизаційні рахунки, цінні папери підприємств, що приватизуються, теж у гривнях. Запровадити ринковий курс карбованця до гривні. Аж тоді - в обіг.

Гривню треба було вводити швидше. Власну валюту запроваджують, коли економіка пройшла пік інфляції, зупинено спад виробництва. На разі є реальна небезпека дискредитації гривні. З гривнею може статися те ж, що і з купоном, якщо пакет реформ не здійснюватиметься.

- Перейдемо до емісійних впорскувань Національного банку. Зокрема,

останнього, начебто для потреб сільського господарства, яке становило 1,5 трильйона українських карбованців.

- Основні чинники інфляції - грошова емісія (фінансування бюджетних потреб), кредитна емісія, дотації, індексація доходів. На початку цього року Національний банк України здійснив величезну емісію. Тривогу викликає неконтрольована діяльність кредитного банку з продажу кредитних ресурсів: для того, щоб зупинити інфляцію, треба відмовитись від підтримки неефективних підприємств.

При бажанні завжди можна знайти виправдання для емісії. Цього разу рятівною паличкою стало сільське господарство. Краще було відкрити сільському господарству кредитну лінію під продукцію. А так гроші використовуються не за призначенням. Можливо, вони й осіли в комерційних банках. Мусимо змінювати інфляційні орієнтири на антиінфляційні.

- Урядові Леоніда Кучми дісталася важка спадщина. Але не можна сказати, що він за півроку перебування при владі зробив усе те, що повинен був і міг зробити. Хоча багато в чому тут потрібно «завдячувати» і Верховній Раді.

- Уряд робить правильно, бо створює економічні атрибути державності, хоч і не завжди послідовно. Він намагається врятувати фінансову систему від руйнації. І це теж не завжди вдається: збудником спокою є ціни на енергоносії. Уряд заслуговує на підтримку і в боротьбі з корупцією та мафією.

У недавній розмові з прем'єр-міністром я запитав у Кучми: а де результати боротьби з корупцією? Він відповів, що кілька справ передано до прокуратури, але їм не дали ходу.

Що стосується закидів. Вони зводяться до того, що уряд не здійснює реформу відносин власності. Не контролює ринкові механізми, тягне ковдру на себе, намагається відновити державне регулювання у старому вигляді (використання суто адміністративних вуздечок: дозволити, заборонити, поділити, квотувати...), в намаганні поновити галузевий принцип управління, не взяв під контроль грошово-кредитну емісію (Кучма заявляв, що він не знав про останню емісію). Уряд розривається: однією рукою намагається стримати інфляцію, іншою - її розкручує. Більшість декретів, на жаль, теж інфляційні. Я взагалі скептично ставлюся до декретного методу управління економікою, хоч допускаю його неминучість в умовах перехідного періоду. Уряд маніпулює цінами, не вирішуючи головної проблеми - виробництва.

Що стосується приватного сектора в економіці, на мій погляд, його створення пов'язане не тільки і не стільки з руйнацією держсектора, скільки із створенням великої кількості нових підприємств, виробників, продуцентів, власників. Треба створити їх критичну масу. Тому треба заохочувати курс на підтримку підприємництва, в тому числі й фермерства.

- Почуття господаря повинно бути на першому плані, але воно не падає з неба, а з'являється тоді, коли людина стає справді господарем.

- У нас відбулася ерозія трудової етики. І це страшно. Не соромно й погано працювати. Нікого не цікавить джерело збагачення. Маємо багато дефіцитів, але найважливіший, мабуть, - дефіцит культури: технологічної, виробничої. У процесі розбудови національної економіки доведеться наново вирішувати, поновлювати питання етики і культури.

Ось такий він, Володимир Черняк - людина-енциклопедист, жива легенда в економічній науці. Проте останні, найцінніші і найкорисніші, слова він ще не сказав.

ОСТАННІЙ ЗАПОВІТ ІВАНА ГОНЧАРА

Домашній музей Івана Макаровича Гончара, народного художника України, лауреата Шевченківської премії - духовна академія, в котрій побували десятки тисяч відвідувачів. Вона виплекала і виховує далі національно свідому інтеліґенцію, бо її духовний академік протягом усіх повоєнних десятиліть, незважаючи на переслідування, дає ґрунтовні уроки. І.М.Гончар так і каже, що зневажливе ставлення до народної мистецької культури спричинило її занепад, а наше професіональне мистецтво, яке перестало живитися народним, втрачає національний вигляд, по суті, найголовнішу ознаку справжнього мистецтва. Щоб цього не сталося, академію необхідно зберегти. Але, на сміх людям (а це ой як гірко і соромно!), у Києві поки що для неї місця не знайшлося...

Ці слова написані два роки тому, коли я познайомився з самим Іваном Макаровичем, коли вперше оглянув незбагненну спадщину. Ні, не лише Гончара, хоче все це й створено його руками - талантом, творчою наснагою, безсонними ночами, під прицілами каґебівських нишпорок і зловмисників, - а всього рознесеного по світах українства.

У свідомості не вкладається страшний факт - уже ніколи в цьому житті не побачимо Івана Макаровича. Підтягнутого, солідного, стриманого, звичайного, доброзичливого, щирого, привітного. У черкаській вишиванці (з Черкащини родом). У свої 82 роки Іван Макарович не розгубив притаманного йому енциклопедизму. Надто в українському малярстві, українській скульптурі, українській писанці, українській вишиванці, українських звичаях і традиціях.

Рідна земля провела в останню дорогу Титана Духу. До Байкового кладовища Івана Макаровича проводжали тисячі киян, серед яких і Президент Леонід Кравчук. Мільйони українців, митці з багатьох країн світу не змогли стримати гіркої сльози, коли почули сумну звістку. Не можу й собі пробачити, що під час травневого відрядження до столиці не знайшов вільної хвилини, аби провідати старенького і разом з тим ще молодого духом Івана Макаровича.

Скільки не бував з ним - чи то в його домашньому музеї, чи на Установчому з'їзді офіцерів України, чи на Всесвітньому форумі українців, - завжди чув: «Я вже немолодий. Здоров'я підірване. Роки беруть своє. Сьогодні живу, а завтра... І якщо мене не стане, музею ніколи не буде. Його ніхто не зробить. Лише я як автор колекції можу правильно розташувати експонати. Невже Україна хоче свідомо загасити так довго викрешуване вогнище? Наступна іскра з'явиться невідомо коли».

Як страшно це звучало! Але не вірилось, що коса смерті так швидко заскочить саме Івана Макаровича. Те, чого Митець боявся найбільше, сталося.

Про музей Івана Макаровича надруковано сотні статей у пресі, вітчизняних та зарубіжних журналах. Про нього можна (і треба!) писати цілі книжки.

Десятки тисяч експонатів - реліквії українського народного мистецтва, власні вироби і картини митця тісняться сильніше, ніж оселедці в бочці. До того ж - в аварійному приміщенні, яке, крий Господи, ще й завалитись може. Картини мало не на східцях, з-за великих скульптур не видно

менших, старовинні картини в напівпідвальному приміщенні, на підлозі. Пригадую: старша на два роки за Івана Макаровича його помічниця Аделя Петрівна демонструє одну з них. Під самісінькою стелею - експонат по експонату ховають потріскані стіни. Стелі вже нічим не сховаєте. Мало місця під дахом, тож деякі скульптури Іван Макарович виніс під хату. Комусь руки засвербіли - і на ранок од пам'ятників народним героям залишились черепки. Правда, скульптуру Максима Залізняка Іван Макарович зумів відреставрувати.

Окрім шкоди, завданої колекції (а її Художник відчував упродовж десятиліть), були погрози ліквідувати фізично, спалити музей, який Іван Макарович збирав власним коштом. Усе життя поклав на вогонь жертовності. Він один зробив більше для відродження України, ніж уся «еліта», але, на відміну од неї, не бачив службових машин, не відвідував спецмагазинів, спецлікарень, спецдач. Отримував мізерну пенсію. Коли я запитував, як можна вижити на неї, Іван Макарович відповідав: «Справа не в пенсії. Скарби зберегти б».

Про себе Іван Макарович розповідати не любив. Охоче - про долю народної (наголошував!) колекції, яку необхідно зберегти, перенести у великі зали, де б експонати зберігались надійніше -не в сиросгі, під охороною, щоб мали до них доступ відвідувачі.

Хоч ще на початку 1991-го обіцяв якось допомогти сам Л.Кравчук, воли і далі там. Хіба ж не соромно? Перед нащадками, перед світом?

- Тридцять літ твердять, - продовжував Іван Макарович, - що зведуть музей, та ніхто й палець об палець не вдарить.

Україна багата держава. Але чи може вона вважати себе великою, коли кидає напризволяще свої культурні надбання?

Іван Макарович: «У нас мода: хизуватися показом зброї. Не для цього я воював із фашизмом, а за мирне, повноцінне життя».

Шкода, що вся історія України - боротьба за виживання, експериментаторство - нас мало чого навчила. Багато говоримо про «чорні» і «білі» плями, намагаємось їх змити, а насправді - лише підретушовуємо. Бо залишаємось байдужими до сьогодення -майбутнього народжених і ненароджених нащадків. Старе ніби ставимо з голови на ноги, а нове пускаємо по старому колу. Навіщо?!

Нині модно казати: влада безвладна. Маючи на увазі головно місцеві органи влади. Іронію викликають і дії державних мужів. 1990-1991-го із закликом: «Музей необхідно зберегти!» - вдарили на сполох митці. Дзвони почула влада. Зреагувала. Спочатку Київська міська (комісія з культури та охорони історичного середовища) ухвалила рішення про те, щоб експонати з колекції І.М.Гончара були в приміщенні Українського державного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 років, бо там місця вистачає, було б бажання його пошукати. Однак роги наставив його директор, відставний генерал В.А.Козлов (про це я писав у «Молоді України» 9 липня 1991 року). Потім - республіканська влада (Комісія з питань культури й духовного відродження Верховної Ради) підтримала міську Раду. А Президія ВР прийняла ухвалу про те, що експозиції І.М.Гончара тимчасово (поки не збудується новий будинок) має бути надане приміщення гауптвахти. Шкода, що ці рішення не виконувались. Вирішальною ж бо стала позиція... Козлова.

Митці, прихильники справи Івана Макаровича обурювались, але

нічого не могли вдіяти. Ось як коментувала ситуацію народна депутатка України Лариса Скорик:

- Козлов казав колись, що до музею Великої Вітчизняної війни мають відношення насамперед ветерани. Але ж Іван Макарович теж воював усю війну, був поранений.

Впрошуванням генерала-пенсіонера займались й інші. Зокрема, Лесь Танюк:

- Ми думали, що ви, нарешті, відмовитесь од практики вивішувати експонати про генералів і підете нам назустріч...

Лариса Хоролець, тодішній міністр культури, теж обіцяла добиватися, аби постанова ВР була виконана якнайшвидше. Але мало що змінювалось.

Прослідаю диктофонні розшифровки приватних розмов з Іваном Макаровичем: «Йшли важкі бої. Ми то відступали, то йшли вперед. Уже через зруйновані села. Пригадую: серед ландшафту й диму вціліла одна стіна, на ній - портрет Тараса Шевченка під вишитим рушником, який ледь тримався, погойдуючись, на цвяшку. Це наштовхнуло мене на думку: звільнюся й відразу буду збирати реліквії українського художнього, живописного, керамічного мистецтва, скульптури».

Або: «Не раз мене запитують, який експонат з колекції найкращий, найдорожчий, і я в таких випадках завжди розгублююсь. Кожна картина, кожна скульптурка - історія цілого роду, села, краю. Це живий свідок плюндрування духовності українців, руйнування національних святинь. А історію можна розповідати й розповідати. Коли я був у Холодному Яру (там народилася Гайдамаччина), розповідав старенький дідусь (він знав з переказів), що, як проводжали гайдамаків у 1776 році, єпископ Значко Яворський благословив їх у похід дерев'яною скульптурою Спасителя. Я обшукав весь Мотрининський монастир - і не зміг знайти. А коли йшов геть, зустрів ще одного діда. Він підказав глянути на хорах (де співали). Скульптура знайшлась.

Усі експонати Івана Макаровича - унікальні. Про частину з них уже не розповість ніхто. Боюся - це лякало й Івана Макаровича - деякі з них будуть розкрадені: поповнять приватні колекції, будуть продані за валюту і вивезені з України. Окрім того, що невідомо, чи побачимо ми вже колись повну колекцію Івана Макаровича, експонати можуть бути неправильно розташовані І хоч будинок для музею зводиться, нині важко сказати, коли він буде готовий.

Іван Макарович залишив нам багатющу спадщину, а його життєвий заповіт досі не виконаний.

Запам'ятаймо: у червні 1993-го перестало битися серце Великого Українця.

ЙОГО Б ДО РАНИ ПРИКЛАДАТИ...

Спогад про лікаря Мар'яна ПАНЧИШИНА - з нагоди 50-х роковин смерті

Народився у Львові 6 вересня 1882 року в родині робітника. Навчання на медфакультеті Львівського університету (1903-1909 рр.) поєднував з працею, аби заробити на шматок хліба та продовжувати студії. Існувала небезпека, що здібний хлопець відійде від українства, горнутиметься до польського. Принаймні так траплялося з багатьма українцями. Тільки не з

Мар'яном Панчишиним, який ще в молоді роки доволі чітко сформував своє національне обличчя. Так, одразу після першої світової війни М.Панчишин організував допомогу українським січовим стрільцям (тоді, коли українці програли українсько-польську війну, а Львівщина у складі Східної Галичини була окупована, українській молоді було заборонено навчатися). Українські студенти спочатку навчалися в Українському таємному університеті, який організував 1920 року М.Панчишин, а згодом - і в закордонних університетах Відня, Праги, Берліна, Ґданська, де визнавали УТУ. Не зважаючи на утиски польського окупаційного режиму, Таємний університет проіснував до 1927-го. М.Панчишин утримував своїм коштом кільканадцять бідних студентів, що студіювали в Чехословаччині. Крім того, М.Панчишин разом із професором Музикою очолював Наукове українське лікарське товариство. Мар'ян Панчишин видавав і редагував «Лікарський вісник» - щомісячний фаховий український часопис, який друкувався у Львові і за своїм рівнем не поступався європейським меджурналам того часу. М.Панчишин був також особистим лікарем митрополита Андрея Шептицького. Активний організатор антинікотинового та антиалкогольного руху «Відродження», один з керманичів математично-природописної секції Наукового товариства імені Тараса Шевченка, довголітній голова Українського гігієнічного товариства, засновник і директор Українського протитуберкульозного диспансеру... А в 1912 році Мар'ян Панчишин організував перший у Львові рентґен-діагностичний кабінет.

Поправка на 1939-й...

Так зване возз'єднання вплинуло на подальшу долю і Мар'яна Панчишина, який зі своєї доброти і щирості повірив більшовицьким казочкам про український університет, українську медицину. Лікаря Панчишина вибрали депутатом до Народних зборів, до Верховної Ради Радянського Союзу. Але це не допомагало йому рятувати колег. Українському професорові навіть погрожували: «Будешь сунуть нос не в свое дело - поедешь с ними». Фізично й морально ослабленого Панчишина застала війна, в якої свої закони. Однак певна немічність і врятувала життя. Недавно 82-річний професор медицини, в минулому асистент М.Панчишина Степан Мартинів розповів мені: «У часі окупації гітлерівцями Мар'ян Панчишин не виїхав зі Львова цілком випадково. Інакше його чекала б доля сина Івана Франка - Тараса, якого більшовики розстріляли по дорозі до Радянщини. Під час бомбардування Львова енкаведисти підганяли поїзного, вже в роках, Панчишина, до бомбосховища. Але професор по дорозі відстав і сховався в одному з підвалів клініки. Хоч енкаведисти й шукали його, змушені були евакуйовуватись зі Львова самі».

Професор Панчишин прожив після того ще зовсім мало - якихось два роки - своєму народові він зумів ще дуже прислужитися. На подив багатьох, навіть небоязких, не пішов у підпілля. Незважаючи на те, що був депутатом Верховної Ради Союзу, не боявся їздити ні до Кракова, ні до Берліна - просити відновлення мединституту. І дечого таки домігся.

Постать Мар'яна Панчишина була вкрай ворожа радянській владі. По-перше, не евакуювався, по-друге, обурювала сміливість професора виходити на переговори з німцями. Крім того, небезпека чатувала і зі сторони гітлерівців: як-не-як, Мар'ян Панчишин - депутат ВР Радянського Союзу. Але, як часто трапляється, чекаєш біди зліва, а вона тебе застукує справа. Націьковування українців проти поляків і навпаки (не останню роль тут відіграли гестапівці - з одного боку, і більшовики - з другого) призвело до загострення протистояння між українським та польським націоналістичним підпіллями - бандерівцями, мельниківцями та Армією Крайовою (АК). Як українська, так і польська інтеліґенція стали свого роду закладниками терористичного протистояння. Попри заклики самого митрополита Андрея Шептицького припинити безглузде винищення інтелекту, боротьба зайшла задалеко. Присуд на кару смерті від польської боївки отримав невдовзі і Мар'ян Панчишин.

Не судилося, мабуть, М. Панчишинові пережити той тривожний час. На третій день він отримав інфаркт. Жовтень 1943-го став останнім жовтнем у його житті.

Зі спогадів

Борис Білинський, проректор Львівського мединституту з наукової роботи:

- Популярність лікаря Мар'яна Панчишина в західних областях України була настільки велика, що його ставили в один ряд з митрополитом Андреєм Шептицьким (у загальноідейному русі) і Євгеном Коновальцем (у загальновизвольному). Я сприймаю Панчишина не як звичайну людину. Це - символ. Символ милосердя, науки, гуманізму. Я став лікарем значною мірою тому, що бачив колосальну популярність Панчишина - Лікаря. Його знали тисячі хворих, які приходили чи яких привозили на фірах до його домівки (теперішня вулиця Кармелюка) з далеких сіл. Також пам'ятаю величезний похорон. Тоді я навчався у Львівській гімназії. Українські єпископи, багато священиків... Такого похорону я ще не бачив. То було щось величаве... А потім знову прийшла радянська влада. І поступово все, що було українське, замовчувалось. У 1982 році до Львівського мединституту прийшов лист від українських лічниць в Канаді - з пропозицією разом відзначити 100-річчя з дня народження М.Панчишина. Ректором тоді був Даниленко. Я йому менш-більш розповів про Панчишина. Однак Даниленко доручив начальникові відділу кадрів Бурлуцькому довідатись у КДБ, чи можна святкувати цей ювілей. Через кілька днів Бурлуцький доповів: «Не надо!». Тож вийшло так, що медичні громади США, Канади, Польщі, Чехії та Словаччини, Австрії знають Панчишина, шанують, а на рідній українській землі, де він прожив усе життя, сповна виконуючи клятву Гіппократа - лікував і українців, і поляків, і євреїв, і росіян, - ні.

Степан Мартинів, 82-річний професор, асистент М.Панчишина:

- Мар'ян Панчишин був надзвичайно людяним і приймав людей так, як своїх знайомих, рідних. Із професором я познайомився, коли ще був студентом третього курсу - як його пацієнт. Коли у 1940 році відкрили мединститут, реорганізований з медфакультету університету, професорові Панчишинові було доручено створити кафедру шпитальної терапії. Він її організував на базі загальної лікарні у Львові, він і набирав кадри. Серед них - доцент Осінчук (українець), поляк Фалькевич (пізніше професор Вроцлавської медакадемії) і єврей Шнайдер.

Панчишин ніколи не підвищував голосу ні на кого, але його всі слухали. З 1912 року постійно мав справу з рентґеном (як у клініці, так і вдома) без жодної протирадіаційної охорони. Як наслідок - на пальцях рук навіть не було нігтів. А тут ще й нервове переживання, спричинене листами з погрозами від польської боївки. Все це й призвело до інфаркту міокарда.

І ще він був дуже добрий, лагідний, хоч до рани прикладай.

Станіслав ШУШКЕВИЧ: «УКРАЇНА НА ПРАВИЛЬНОМУ ШЛЯХУ»

Екс-глава Білоруської держави про ситуацію в Білорусі, Україні і Росії

Майже два з половиною роки Станіслав Шушкевич був Головою Верховної Ради Білорусі. Більш ніж півроку з задоволенням читав «За вільну Україну» (поки йому надсилали народний часопис). Народився 1934 року, проживає в Мінську, за освітою фізик, доктор наук, професор, член-кореспондент Академії наук Білорусі. Нині народний депутат білоруського парламенту. Як стверджує сам пан Шушкевич, політикою зайнявся випадково, коли вибрали народним депутатом СРСР. Основне, що робив - доносив до свідомості всіх -як серед співгромадян, так і за кордоном - те, що «Білорусь - не пещерне зборище, а нормальна держава з нормальними людьми». Ця тема була основною і під час особистих зустрічей з такими політиками, як Колор (президент Бразилії), Буш, Клінтон (США), Кастро (Куба), Міттеран (Франція), Коль (Німеччина), декількома президентами Швейцарії, прем'єрами Швеції, Нідерландів, з Валенсою, Кваснєвським (Польща), Ілієску (Румунія), Желєвим (Болгарія), Демірелем, Дзян зі Мінем, Лі Пеном. Не кажучи вже про президентів країн-членів СНД, Балтики, за винятком Естонії. Переконаний, що за свого головування зламав оцей стереотип пещерності. Про Білорусь дізналися. Хоча б через те, що її глава став архітектором розвалу совєтської імперії...

Режисер розвалу СССР сьогодні

- Як Ви гадаєте, Станіславе Станіславовичу, чи потрібно було підписувати Біловезьку угоду?

- Я вважаю, що це був нормальний крок, в якому були зацікавлені всі сторони. Оцінюючи ситуацію з позиції сьогоднішнього дня, скажу, що це потрібно було робити, адже було б невідомо що. Я не відчував тоді урочистості моменту.

- Але - зустріч організували Ви!

- Так, я запросив Єльцина і Кравчука. Щоправда, коли я запрошував їх, не думав, що в нас до цього дійде. А вже коли ми тут зібрались, зрозуміли, що зробили великий крок вперед. Офіційна констатація факту, що СРСР розвалився і що існує президент неіснуючої держави, була зроблена тут, на території Білорусі.

- Не шкодуєте за тим часом, коли були главою держави?

- Я вважаю, що головне у мене ще попереду. Я думаю, що і в Леоніда Макаровича таке ж відчуття.

- Станіславе Станіславовичу, але чи не вважаєте Ви, що деякий час у розбудові незалежної держави було втрачено?

- Давайте відразу визначимо позиції. Я вважаю, що якщо ми будуватимемо неправову державу, нічого доброго не буде. Я прихильник правової держави. Ви говорите, що я був першою особою, тобто найвищою посадовою особою в республіці, однак найцікавіше полягає в тому, що, згідно з існуючим тоді законом, з Конституцією, у мене, на жаль, ніяких прав не було, крім ведення засідань Верховної Ради і підписання колективно прийнятих рішень - або Верховною Радою, або Президією. І як індивідуум, як людина загалом, я не мав ніяких прав. Я навіть не міг приймати на роботу завідувачів відділів Верховної Ради. Коли двох осіб я прийняв на ці посади, то на третій - спіткнувся, оскільки мова йшла про людину, яка мала б очолити організаційну роботу - це дуже важливий кадровий сектор. Тому безпідставно говорити про те, що я мав якісь можливості і їх не використав.

Мене дуже мобілізовувала фраза Сахарова, яку я почув на першому з'їзді народних депутатів СРСР, про те, що нам вистачить революцій, що треба займатись справами нормально, послідовно, будувати правову державу. Ви, мабуть, пригадуєте, що свою роботу я починав на базі такої Конституції, яка дозволяла будувати хіба що комунізм. Хоч ми й вилучили шосту статтю з нашої білоруської конституції, все решта залишилось незмінно. Тому я бачив один вихід - приймати нову Конституцію. Саме цим я і займався і гордий за те, що більш ніж сто статей, ухвалених під моїм головуванням, не викликають нині жодних труднощів. А ті тридцять вісім, які наша молода «опора», білоруські комуністи, ухвалили після мого зміщення, навпаки, викликають неймовірні труднощі. У цій ситуації виходить якийсь сумбур у державі, який сприяє тому, що президент може трактувати цілий ряд позицій довільно. А за умови його дуже обмеженої освіченості, це переростає в державну проблему і створює державні труднощі.

Сьогоднішня проблема полягає в тому, що в Білорусі прийшли до влади ті, які самостійно керувати державою не вміють. Хочуть правити, а керувати не вміють. Інколи з їхніх уст лунають зовсім недоречні голоси про те, що Білорусь ще не дозріла до державності. Білорусь дозріла до державності давно, ще багато століть тому! І нині до неї готова, як ніколи. Але, повторюю, владу захопили ті люди, які розуміють державність по-своєму. Вони вважають, що державність буде тоді, коли про це буде наказ з Москви або з політбюро ЦК. Без цієї директиви вони не збагнуть, що уряд повинен самостійно працювати. Вони виховані так системою директивного керівництва, що іншої системи не допускають. Всю виконавчу вертикаль Білорусі складають старі номенклатурники. Там дуже мало нових людей. І головна їхня особливість - це повна безграмотність у державному смислі. Загалом за цей час можна було б багато чого і навчитися, однак навчатися вони вже розучились. Вони вміють отримувати директиви і їх виконувати, часом видавати власні, як правило, безглузді.

- Як Ви спілкуєтесь з Лукашенком?

- Я взагалі з ним не спілкуюсь. Не маю потреби. У моїх найближчих родичів буквально алергія на телевізійні виступи Лукашенка. Я ж узагалі не спілкуюсь із тими людьми, в яких причинно-наслідковий зв'язок поставлений з ніг на голову. Нинішній президент Білорусі не розрізняє причини від наслідків і, більш того, переконаний, що адміністративними методами і указами здатний змінити економічний стан. Хіба можна з ним спілкуватися (і про що?!). Його команду покинули всі ті люди, які можуть спілкуватися на основі здорового глузду. Залишились тільки ті, що дотримуються принципу: я начальник - ти дурень. Не можна спілкуватись з людиною, яка дає безглузді вказівки, в тому числі й антиконституційні. Найгірше, що всіх їх бездоганно виконують. Явлінський наводив гарний приклад: «Давайте домовимось, що ми граємо в шахи, граємо за правилами». Однак наш президент - та людина, яка завжди виграє. Коли він за правилами починає програвати, він б'є суперника шаховою

дошкою по голові з переконанням і відчуттям, що виграв все-таки він.

- Якби президетом були Ви, які були б перші кроки?

- З «якби» неприйнятна розмова в політиці загалом і для мене зокрема. У політиці немає сенсу гадати.

Українська перспектива: Кучма - європейський політик

- Перейдемо, Станіславе Станіславовичу, до України. Ви добре знайомі з першим Президентом України Леонідом Кравчуком, навіть інколи українські аналітики порівнюють (точніше порівнювали) його з Вами або Вас з ним. Як би Ви охарактеризували останній політичний рік України, чи покладаєте на неї певні сподівання і в білоруській проблемі?

- Нам потрібно розв'язувати свої питання самим. У нас немає проблеми підтримки. У нас є проблема внутрішнього впорядкування, мобілізації сил і гри за правилами, дотримання закону. З Україною в нас завжди були гідні і приязні стосунки. При різних керівниках і урядах. Я думаю, що це неможливо зіпсути, неможливо цьому перешкодити і ми житимемо по-добросусідськи, як було завжди.

Що стосується наступної частини Вашого запитання. Я звичайно не вважаю себе такою вже добре знайомою людиною з Леонідом Макаровичем, одначе на жодному з етапів нашого знайомства (а познайомились ми на Держраді в Горбачова) у мене не виникало відчуття якоїсь прикрості від його вчинків. Мені іноді здавалося, що йому треба прийняти сьогодні саме таке рішення, наприклад, на нараді глав держав-членів СНД, а він не квапився, затягував. І я з часом розумів, що інакше вчинити було просто неможливо. Тому що внутрішня ситуація в Україні стала для мене зрозумілою, більш зрозумілою, коли один із саммітів був у Києві, коли я побачив ті демонстрації і те висловлення протесту проти підходу керівництва України.

Я вболівав за Кравчука, коли у вас були президентські вибори. Я був цілком переконаний в тому, що лінія Кучми буде проросійською. Ви знаєте, я зараз відчуваю найповніше задоволення. Не тому, що програв Кравчук, а тому, що переміг Кучма. Я просто тішуся, що переміг Кучма, бо він проводить гідну політику європейської держави. Жоден його крок не можна оцінити кроком, не гідним державного діяча такого рівня. Тобто це політик європейського рівня, це українська людина, що бореться за інтереси України. Знаєте, це приємно бачити. Для мене це несподівано. Я мав після цього декілька розмов з видатними діячами української культури, політиками, наприклад, добре відомим вам Дмитром Павличком, з яким напочатку ми були навіть засмучені програшем Кравчука. Але зараз Павличко сказав: «Ми в Україні голосували не проти Кучми, а за Кравчука. Тому ми всі разом будуємо нормальну державу». Мені теж здається, що ви це робите.

Ряд кроків України в економічній сфері викликали у мене роздратування. Я усвідомлював, що Білорусь іде правильнішою дорогою. Зараз - навпаки. Ви вирівнюєтесь, ви хочете стати нормальною європейською державою, ви інтегруєтесь у світову економіку. У вас дуже гарно виражені почуття державної, національної, громадянської гідності. Я просто вам заздрю і переконаний, що Україна піде своїм шляхом і досягне всього того, чого досягли Угорщина, Чехія, Польща - в розумінні тенденцій поліпшення. У мене враження, що ви на правильному шляху.

- Гадаю, рано чи пізно свій шлях обере й Білорусь. Напевне, так і було б, якби не «батько» Лукашенко...

- Ваш Президент - це інтелектуал високого рівня. Він був лауреатом Ленінської премії. Скажемо прямо: просто так це не відбувається в будь-які часи. Він став вище над особистісними взаємостосунками. Ми ж про це тільки мріємо, адже жодного досвіду і навіть жодної загальної освіти, навіть вищопартійношкільної, в нашого президента немає. І це відчувається.

Арешти в Мінську - ознака страху і кризи білоруської влади

- Ви були учасником побиття і масових арештів людей 26 квітня під час традиційної маніфестації з нагоди Чорнобильської трагедії. Українцям, львів'янам, цікаво було б почути Ваш коментар про весняні події в центрі Мінська.

- Абсолютно однозначно - інакше як порушенням прав людини і тупістю республіканської виконавчої влади, мінської міської це назвати важко. Хоч мінський мер Єрмошин мій сусід по будинку, хоч раніше я думав, що він хороша людина, я навіть його поважав, після того, що сталося, я втратив до нього всяку повагу. Його політична короткозорість очевидна. Він вчинив так, як порядні люди ніколи не роблять. Забороняти цей захід, сліпо запобігаючи перед президентом, розумна людина не мала права. Він повинен був сказати: «Я мер міста, тому вважаю, що люди можуть висловлювати свою думку». Адже хаос створили практично ті спецслужби, які були залучені для цього. Якби не вони, люди пройшли б по місту, на майдані Незалежності провели б мітинг і все було б нормально. Навіть вийшло б прекрасне, я б сказав, траурне свято - день пам'яті Чорнобиля. А влада організувала контрмітинг, на який змушувала йти силоміць, чим і створила неспокій в іншій частині міста. Чому так робили? Бо в «Чорнобильському шляху» брали участь ті сили, які не подобаються президентові. Прогресивні сили тягнуть Білорусь до ринкової економіки. Команда президента і старі номенклатурники - проти ринкової економіки, яка вигідна народові, яка вигідна діловим людям і яка вигідна Білорусі. Адже за нових умов вони не знайдуть собі настільки теплого і безтурботного місця, де можна, нічого не вміючи робити, правити, обдирати весь народ податками. Вони борються за насиджені місця й не допускають ринкового мислення сюди, тому що здатні так-сяк працювати лишень у директивній економіці. Тому вони й згуртувались навколо нового лідера - президента, який по-іншому мислити не вміє, окрім як людина з політруківською освітою. Якщо вони його не підтримають - їм доведеться навчатись працювати по-новому. А більшість із них на це не здатна. Вони взагалі не здатні навчатися. Вони здатні зазубрювати догми і повторювати, що остання лінія завжди правильна. Вони не розуміють, де причина, а де наслідок, як вчинити, щоб створити гідну кон'юнктуру, наприклад, на ринку товарів для праці, для послуг. Тому-то від їхньої команди й відкололись всі люди, що мислять тверезо. Скажімо відверто: при Лукашенку свого роду заповідник слухняних людей, що використовують свої мізерні знання для виправдання безглуздої політики.

- Представникам України, яких досі утримують у в'язниці, інкримінують організацію і проведення безпорядків у центрі столиці Білорусі...

- Це повне безглуздя. Я, звичайно, дещо іншого віку і загалом така поведінка, можливо, мені й не імпонує. Оці заклики і вигуки я не сприймаю з таким захопленням, як, наприклад, наша молодь. Але я повинен сказати, що хлопці з УНСО нічого поганого не робили. Ця група була у моєму полі зору весь час. Застосовувати до них заходи ось такого затримання і впливу може тільки влада, яка боїться нового погляду.

- А що саме робила українська група?

- Вони стрибали, кричали, підтримували всі ті лозунги, наприклад: «Луку - на муку!», з великим задоволенням. Я розумію, що молоді властиво веселитися. Перекинені автомобілі поблизу групи представників УНСО - провокація, організована владою з допомогою провокатора. Це моє особисте переконання. Якби я продивився відеокадри, впевнений, що впізнав би принаймні одну людину зі спецслужб. Моя попередня посада вимагала бути знайомим з багатьма цими службами. Я бував на тренуваннях «Альфи» та інших.

- А Ви не маєте можливості все це проглянути?

- Я не хочу навіть бавитися з цією системою. Я не хочу навіть розмовляти з прокурором без адвоката, бо в нас провокації, виокремлення фраз - речі звичайні. Якщо прокурор Мінська Купріянов вирішив затримати професора Хадику, якого я знаю 30 років і якого, до речі, довго тримали, він повинен був би від сорому вже подати у відставку. Це не прокурор. Це лизоблюд. Він не законом керувався, а угодовством перед президентом. Ось у цьому я цілком переконаний. Тому я й не хочу говорити з ними на цю тему й пропонувати свої послуги для розпізнання. Однаково все потім заплутають. Я не вірю цій структурі, яка сьогодні працює. Вона потребує чистки. Я не хочу допомагати тим, чиї дії щонайменше можна вважати підозрілими.

Верховна Рада загнана в глухий кут - вдатися до імпічменту

- Я все ж таки глибоко переконаний, що в поєдинку національних і комуністичних сил переможуть перші. Ваш прогноз: коли це може трапитися напевне?

- Я би не хотів, щоб у нас були поєдинки, зчеплення. Я весь час підкреслюю: я незадоволений багатьма статтями нашої конституції, однак вважаю, що коли вже сформулювали правило, треба за ним жити. Але як бути, коли наша конституція, як розуміє її президент, дозволяє йому висунути на референдум будь-яке питання, а Верховна Рада повинна тільки затвердити. Ви уявіть собі, що президент поставить, наприклад, таке питання: «Давайте всі ходитимемо виключно на голові». Не може Верховна Рада дійти до такого ідіотизму й затвердити це питання. Приблизно таким же чином тепер поставлено інше питання - продовжити повноваження президента до семи років. Він довів все до остаточної кризи. Перспектива зросту мінімальна. Всі показники погіршуються. Він нарешті зрозумів, що таке макропоказники. Раніше він говорив, що вони стабілізувались. А головний макропоказник - це валовий внутрішній продукт на душу населення. А він весь час падає. І ця людина хоче це далі продовжувати. А який довколо цього ажіотаж! Усі державні підприємства мають план. Ось учора в нас виступав директор заводу із Молодечно, який звітував про виконання плану. На даному заводі виробництво

збиткове, продукція не має збуту, тому нею завалені склади, а працівники не отримують зарплату, але президент рапортує по телевізору про те, що Білорусь стабілізувалась і виконує план на 103-108 відсотків. Ви уявляєте собі? З точки зору ринкової економіки, це виконання плану на 22-23 відсотки. Тобто порівняно з попереднім роком справи кепські. Треба говорити про реалізовану продукцію. Складований товар нікому нічого не дає. І ось ця брехня тотально насаджується нашому населенню перед референдумом про продовження президентських повноважень. Таку дурницю через Верховну Раду йому вже не провести. Верховна Рада «зарубає» це питання перед винесенням його на референдум. У мене таке враження, що якщо у Верховній Раді буде ще один такий виступ президента, 70 депутатів поставить питання про імпічмент. Конституційно, нормально, за правилами.

- Чи швидко це може статися?

- Ви знаєте, при такій поведінці президента - швидко. Може, навіть до осіннього референдума. У нашій ВР, незалежно від того, як своєрідно не мислили б парламентарії, більшість - люди порядні. Вони не можуть чинити всупереч здоровому глузду.

- Але ж президент теж може розпустити парламент?..

- Ні, це неконституційно.

- Однак «батько» Лукашенко часом порушує Конституцію.

- Це не те питання. Тут вибрані народом люди. Можна тут, звичайно, махати кулаками, однак це вже не те.

- За вашим вікном - прапор савєтской Бєларусії, Ленін, загалом по Мінську чимало інших символів тоталітаризму, назви станцій метро, вулиці - все ніби за тих часів. Як Ви до цього ставитесь?

- Про це можна сказати коротко: чим би дитина не тішилась. Я не волаю, аби це все знімати. Це викликає багато асоціацій. Білорусь - це країна, в котрій велика концентрація ветеранів, вихованих у традиціях жовтня 1917 року. Нехай вірять, нехай собі моляться. У свій час скидали хрести, руйнували церкви, нав'язували всім атеїзм. Для білоруських пенсіонерів релігією є атеїзм. Якщо вони вірять в ідола - це їхні проблеми. Але те, що відбувається, тобто тотальне нав'язування всього цього старого і чужого з боку держави, - повне безглуздя. На жаль, ці рішення підтвердив всебілоруський референдум, і нині його результати складно трактувати по-іншому. Але я цілком певний, що за нормальних обставин у нас відбудеться той референдум, який затвердить біло-червоний стяг і Погоню (вершника на коні, - М.Ж.), нашу національну гордість, наш символ, герб.

Конституційний суд на сторожі примх президента і корумпованого оточення?

- За дивним принципом Лукашенко прагне формувати й Конституційний суд, який відбився од рук. Пан президент вважає, що половину членів повинен призначати він, решту - законодавці, очевидно, так і не усвідомлюючи, що судова влада є такою ж рівноправною гілкою влади, як і законодавча та виконавча.

- Ну, якби «наш» президент тільки цього не розумів, він був би прекрасним президентом. Але він ще дуже багато чого не розуміє. Щодо конкретного випадку. У мене таке відчуття, що наш Конституційний суд працює нормально. До того ж, очолює його людина, яку запропонував Лукашенко. Парадокс полягає в тому, що наш президент дає поради там, де сам нічого не петрає. Наприклад, по телевізору консультує школярів, оголошуючи на

іспитах теми творів, як їх треба писати. Він за все життя гарного твору не написав, ще й диктанта не напише нормально. Потім були поради юридичним, приватизаційним службам тощо. Про Лукашенка інакше не скажеш, як: зарозуміння випереджує уміння. І настільки випереджує, що між ними - провалля. Немає професіоналів, які могли б дати корисні поради, а є сатрапи, які займаються угодовством. Конституційно виправити дану ситуацію здатний тільки наш парламент. Я думаю, що невдовзі він це зробить.

- Очевидно, це буде слушно, адже чимало дій президента Білорусі зменшують авторитет держави, викликають сміх в очах закордону...

- Далі вже нікуди.

- Маю на увазі вислови пана Лукашенка про те, що взірцем президентського правління може бути перебування при владі Адольфа Гітлера (відомо, що фюрер був канцлером, а не президентом)...

- Не хочу це коментувати. У нас весь час стверджується руйнівний фактор. Збивати повітряні кулі, правити гітлерівськими методами, розганяти демонстрації, відбирати власність тощо. Є фантастичні можливості для корупції, бо вирішує чиновництво, а не закон, яке запобігає перед президентом. Останній же підтверджує, що чиновництво чинить правильно. Тому в нас фантастична корумпованість. Президент прийшов під гаслом боротьби з корупцією, хоча головні корупціонери - його найближче оточення. Це сьогодні зовсім очевидно. Для цього створено відповідні умови. Наприклад, фірму «Торгекспо» звільнено від сплати певної категорії податків за поставку до нового року продукції громадянам Білорусі. Однак за цим розпорядженням (тобто без сплати податків) і після нового року відбуваються операції з вагонами горілки, автомобілів і ще багато дечого. Війська мали команду охороняти все це. Про це чимало писала опозиційна до президента газета «Свобода». У такий спосіб «Торгекспо» і К` заробляють величезні гроші, які надходять до неконтрольованого ніким президентського фонду.

- Маєте прямі докази зловживань?

- Звичайно. Я Вам навіть дискету з усіма даними можу дати. Завіряю Вас, що це багато ешелонів горілки та автомобілів. За моїми підрахунками, білоруський бюджет втратив через це 350 мільйонів доларів. Це саме те, що бракує пенсіонерам і бюджетникам. Я, звичайно, не думаю, що Лукашенко усвідомлює те, що чинить злочинно, але фактично його розпорядження сприяють злочинній діяльності на території Білорусі. І сприяють збагаченню його свити. Вони ще дійдуть до розборок, до серйозних розборок, і почнуть стріляти один в одного. Це очевидно, адже інтелект там загалом примітивний, а жадібність безмірна. Ми живемо за латиноамериканським сценарієм в найгіршому вигляді. Латиноамериканці його вже позбавляються, а Білорусь намагається це відродити -головно зусиллями нашого президента.

- Чи правда, що частина «горілчаних» грошей з фонду Лукашенка працювала на Зюганова?

- У мене доказів цього немає. Але я думаю, що це так.

Геноцид проти чеченців - найбільша ганьба Росії

- Відродження війни в Чеченії офіційною Москвою ще раз засвідчило аморальність і цинізм її заяв про розбудову демократії. Війна триває всупереч давній традиції навіть під час олімпійських ігор.

- Про це можна говорити багато годин. Спробую коротко. У Росії дуже довго не було ідеї, яка могла б усіх об'єднати. Окрім однієї - ідеї великодержавності. Ця ідея об'єднує і жириновців, і комуністів, і навіть демократів. А те, що відбувається в Чеченії - мені так здається - відповідає прагненням більшості росіян. Обурені лише окремі політики, матері тих вояків, що беруть участь у війні, а всі інші вражені, чому така велика Росія не здатна «притиснути» таку маленьку Чеченію. Очевидно, це закладено ґенетично або історично. Я ж вважаю цю війну найбільшою ганьбою Росії. Найбільшою ганьбою і російського керівництва, і російської демократії, і російської політики. Коли я чую деяких російських політиків на кшталт Говорухіна, я просто дивуюся: звідки такі люди могли взятися - з такою ненавистю до цього невеличкого регіону, що прагне жити по-своєму. Адже після депортації чеченців і після цього ґеноциду Росія повинна була б там створити особливу територію і плекати її. Росія мала б розрахуватися за вчинені злочини і приниження. Тому я думаю, що російські політики могли б прочитати хоча б Лева Толстого, хоча б Лєрмонтова. І після цього я розумію тих українців, що перейменовують вулицю Лєрмонтова на вулицю Дудаєва, хоча Лєрмонтов один із моїх улюблених поетів. Я розумію, що якщо в Лермонтова була фраза: «злой чечєн пальзьот на бєрєґ, точіт свой кінжал...», можна було і так вчинити.

Не можна було розпочинати війну в Чеченії. Це одна з найбільших помилок Єльцина. Чесно кажучи, я виступав з цього приводу по радіо «Свобода», у пресі, закликав не розв'язувати цієї війни. Я багато разів бував на Кавказі, читав «Імперію Кремля» Артарханова, де передбачено процес тривалий і згубний для Росії і для чеченців. На жаль, все це розпочалося. А ось сьогодні... Ви знаєте, я сьогодні не знаю, що треба робити в цій патовій ситуації. Росія у цій війні загрузла настільки, що гідного виходу я не бачу.

- Незалежно від кількості вбитих і поранених, Росія давно програла війну.

- Росія завжди перемагала у війнах незліченною кількістю жертв своїх простих людей. Будемо говорити і про Радянський Союз, і про Велику Вітчизняну. Не було Сталіну шкода цих людей. Він не поважав їх. І ось зараз Росія губить свою молодість. Ви подивіться, хто вмирає в Чеченії - люди, які не осмислили глибину того, що відбувається. Вони озлоблені на чеченців, чеченці - на них. Вся попередня історія повинна була переконати Єльцина в тому, що достатньо вже насолоджуватись кров'ю і тимчасовою перемогою. Треба прийняти мужнє рішення і змусити підпорядковані йому служби його виконати. У Чеченії не може бути перемоги (Станіслав Станіславович повторив останнє речення тричі, - М.Ж.). «Перемога» може бути тільки після винищення усіх чеченців. У чеченців відчуття помсти не вкоріниться за життя одного-двох поколінь. А там стільки вбито мирних людей!.. Необхідно покаятися росіянам перед Чеченією! І нарешті зупинитися!

У Білорусі, очевидно, не дуже багато людей, які масштабно і тверезо оцінюють цю ситуацію. В Україні, мені здається, розуміння цього питання є повне, і я дуже шкодую, що наш парламент не може висловитись так красиво на підтримку Чеченії, як це роблять українські політичні і державні структури.

- Панславізм, активно нав'язуваний іншим слав'янським народам і який найліпше прижився в Білорусі, очевидно, є також прямою загрозою

російського імперіалізму (як не нині, то завтра), чи не так, Станіславе Станіславовичу?

- Це не панславізм. Так не можна говорити. Це панрусизм. Шведські політики сказали мені, що після того, як Петро І відвоював їх боротись за імперськість, вони зайнялись добробутом своїх громадян і весь час перебувають на одному з чільних місць у світі за добробутом громадян. Пора б уже й нам зрозуміти це. Пробачте мені, які можуть бути в Білорусі інтереси в районі Таджикистану, Курильських островів чи на Камчатці?! Ну чому там білоруських костей так багато?! Ми ж загалом не маємо там ні до кого жодних претензій! Нікого не хочемо завойовувати, пора нам жити на своїй землі! За могутнього диктату центру - Росія завжди матиме проблеми. Навіщо питання життєдіяльності Приморського краю вирішувати в Москві? Це ж смішно! Цього не повинно бути. Якщо сучасна Росія проводитиме політику поваги регіонів, їх економічної незалежності, вона процвітатиме - як велика імперія.

- Обов'язково, як імперія?

- Напевне, як імперія. Адже жириновщина зараз набула іншого вигляду - більш привабливого. Свого часу Жириновський, який виступав за відродження імперії, мав шалену підтримку. Нині таких, як він, багато. Тільки вони трохи розумніші за нього. Тому-то його електорат і розчинився.

- Щож, Станіславе Станіславовичу, дякую за цікаву розмову і хай Вам щастить у розбудові правової незалежної держави Білорусь!

Семен ШАРЕЦЬКИЙ, Голова ВР Білорусі:
«ЯКЩО НАШ ПРЕЗИДЕНТ ЧХАТИМЕ НА КОНСТИТУЦІЮ, Я НЕ ВИКЛЮЧАЮ ІМПІЧМЕНТУ»

Нинішнього білоруського спікера донедавна вважали людиною президента Лукашенка. Однак останнім часом стало зрозуміло, що Семен Шарецький не з тих політиків, які цураються власної позиції або й узагалі її не мають. Бажання президента восени цього року провести чудернацький референдум, на якому Білорусь має висловитись за продовження його повноважень до семи років, створення двопалатного парламенту з неадекватними правами, можливостями і терміном дії кожної з палат, небачений в історії інших держав спосіб призначення Конституційного суду (після чого судова влада в республіці перестає бути рівноправною з законодавчою та виконавчою, хіба що їх похідною) з обов'язковим закріпленням всього цього в новій Конституції, м'яко кажучи, дратує тверезу громадськість, багатьох політиків і змушує шукати шляхи виходу з глухого кута. Чимало депутатів ВР, за деякими свідченнями, понад третина з числа усіх обраних, не виключають імпічменту.

- Семене Георгійовичу, які у Вас стосунки з президентом?

- Особисто у мене вони були і залишаються діловими. А що стосується взаємин між президентом і парламентом, то, ви знаєте, останнім часом з боку Лукашенка почастішали необґрунтовані нападки.

- Президент достатньо аґресивний щодо парламенту. Ви ж запрошуєте його виступати на сесії Верховної Ради...

- Треба в даний момент зайнятися консолідацією, тобто керівництву парламенту, парламентові загалом і президенту знайти спільну мову, аби спрямувати свої сили для виходу з економічної кризи, на поліпшення добробуту людей, а не з'ясовувати взаємостосунки, вигадувати зайві, на мою думку, референдуми тощо.

- Але президент все наполегливіше заявляє про референдум, а не про співпрацю з парламентом. Тому я гадаю, що референдум відбудеться. А Ви?

- Ну, якщо він наполягатиме, референдум таки відбудеться. А з яким результатом він закінчиться - сказати важко. На референдумі свою думку висловлюють люди. Тому депутати ВР не бояться даного плебісциту, але вважають, що сьогодні нам потрібніша нова Конституція.

- Однак нова Конституція пишеться в президентських апартаментах. Цілком ймовірно, що в основному законі буде закріплене нове положення - про двопалатний парламент, який називатиметься Національними зборами. Тоді доведеться розпускати ВР і обирати новий парламент. Як Ви до цього ставитесь?

- Не так давно президент говорив про те, що не потрібно дообирати 61 депутата, які все ще не обрані до ВР, бо в державі немає грошей. Цікаво: а навіщо тоді цей референдум, що потребуватиме мільярди рублів. Більш того, хто заважає президентові сьогодні працювати? Довколаконституційний бум, який вже починає створюватись (я даного проекту не бачив і для мене досі не зрозуміло, чому вона розробляється в якихось недрах, без відома найвищого і єдиного законодавчого органу в республіці!), засвідчує серйозність проблеми. Нова Конституція, якщо вона й буде ухвалена, сприятиме становленню необмеженої влади однієї людини, тобто тоталітаризму. А ми цього не хочемо. Ми вже його пережили.

- Маєте рацію. Бо як ще можна прокоментувати заяву президента Олександра Лукашенка, передану по Білоруському радіо, про те, що прикладом для наслідування є перебування при владі Альфа Ґітлєра?

- Я вже висловлювався з цього приводу. Ви знаєте, у мене батько загинув під час війни. У моїй сім'ї і, я думаю, як в усьому порядному світі, це прізвище не те, що не ставиться у приклад чи гідне наслідування, а взагалі не вимовляється. Це одіозна фігура і я краще не згадуватиму його.

- Отже, як далі розвиватимуться події в Білорусі?

- Це залежатиме від президента. Керівництво парламенту і, я знаю, Конституційного суду, завжди готове сісти за один стіл і почати розгляд тих чи інших питань.

- Вашій витримці і оптимізму, Семене Георгійовичу, можна позаздрити. Але якщо все-таки не вдастся домовитися з Лукашенком? Ваші колеги-депутати вже давно говорять, що треба вдатися до процедури імпічменту. Керівництво парламенту, Ви особисто до цього готові?

- Цю думку, я гадаю, президент підкидає у парламент навмисне. Поки що парламент налаштований на конструктивну співпрацю і робитиме все від нього залежне, аби не вдаватися до крайніх заходів. Якщо ж не вийде, щож, тоді, звичайно, є конституційні норми, серед яких передбачена і процедура імпічменту.

- А чи не буде запізно?

- Я не знаю, чи буде запізно, чи буде зашвидко. Адже щоб проводити референдум, потрібне рішення все-таки ВР. Однак я не виключаю, що ми

підемо назустріч президентові.

- І погодитеся на включення питання про нову Конституцію?

- Ну, ВР запропонує і свої питання. Одне з них буде, я вважаю, про те, чи задоволені люди нинішнім становищем - своїм рівнем життя і взагалі розвитком подій.

- Семене Георгійовичу, не тільки як Голова ВР, а насамперед, як Голова аграрної партії, чи мали Ви переговори з керівниками інших партій - не тільки з членами парламентських фракцій, а також з тими, які не представлені в парламенті?

- Хочу сказати, що напередодні Дня Незалежності найбільші партії республіки підписали звернення до народу, до політичних партій, до громадських організацій і рухів із проханням якось висловитись з приводу того, що твориться сьогодні. Там є звернення і до президента, щоб він нарешті припинив нагнітати напругу, шукати якихось уявних ворогів тощо. Адже у нього й без того необмежена влада - про це він сам заявляв, мовляв, Конституція ця царська. Нагадаю, що він був членом Конституційної комісії, розробляв цю Конституцію, клявся на ній і обіцяв виконувати, а зараз вона йому заважає. Чому?

- Ситуація, що склалася, маю на увазі неприховане протистояння гілок влади, весняні події, змушує звернути на неї увагу далеко за межами Білорусі. Два з половиною роки головував у ВР академік Станіслав Шушкевич, який, здається, проводив загуманну і надто демократичну політику. Як Ви вважаєте, чи не це призвело до появи на політичному олімпі феномену Олександра Лукашенка?

- Кожен із моїх попередників - і Шушкевич, і Гриб, а до цього і Демінтей - щось привніс своє у розвиток республіки. Але, звичайно, якби тоді парламент працював ефективніше, можна було б піти значно далі - у розвитку демократії. Я гадаю, що тут не стільки вина Станіслава Шушкевича, скільки біда всіх парламентаріїв, що вони цього не спромоглися зробити. Я не хотів би також їх звинувачувати. Ви зрозумійте, що ця свобода була не завойована. Вона отримана з волі Божої. Такою свободою скористатися ще треба вміти. Парламентарії просто не були до цього готові. До цього вони жили у великій країні, де над білоруськими парламентом, урядом був ще ЦК Білорусі, Рада Міністрів СССР, ЦК КПСС. І парламентарії, і керівники білоруських органів весь час чекали якихось вказівок, розпоряджень тощо. Вони насправді були виконавцями, а не керівниками. Вони були організаторами виконання директив, які надходять зверху. А тут вони поставлені перед фактом: треба самим і думати, а не тільки визначати тактику виконання чиєїсь стратегії, треба самим визначати і стратегію розвитку держави. Якраз цього, на мій погляд, і не вистачало парламентаріям. У цьому, повторюю, не стільки їх провина, скільки біда.

- Чи активно співпрацюєте з українським парламентом і в чому саме?

- Я не сказав би, що вже так активно, але ми працюємо іноді разом над вирішенням тих чи інших питань. Особливо, ви знаєте, нас поєднало Чорнобильське лихо. Ви пам'ятаєте, що я очолював міжпарламентську депутатську групу, до якої входили парламентарі України, Росії, Білорусі, Молдови та деяких інших суверенних держав. Я всім їм вдячний за це. А також Президентові України Леонідові Кучмі, який мене прийняв. Загалом ми спільно виробили моделі розв'язання тих чи інших питань зі зменшення негативних наслідків Чорнобильської катастрофи. Ми зараз надіслали

запрошення Олександру Морозові, Голові ВР України, з проханням і з пропозицією відвідати нашу республіку на чолі з делегацією, яку вважатиме за потрібне сформувати український парламент. Ми чекаємо на відповідь. Думаю, восени, як тільки парламенти почнуть працювати, цей візит відбудеться.

- Мені відомо, що близько 60 депутатів ВР Білорусі підписали документ з вимогою звільнити з-під варти відомих білоруських діячів Сівчика і Хадику, одних з ініціаторів мітингу в Мінську 26 квітня. Чи були якісь подібні кроки з боку депутатів у справі утримуваних досі у слідчому ізоляторі громадян України?

- Я такого документа не бачив і мені його не показували. Хоча про це й говорять. Ніхто з наших депутатів, крім радника Посольства України в Білорусі з цього приводу до мене не звертався. Тільки з ним я мав розмову на цю тему. Я вважаю, що це справа судових органів, прокуратури і, звичайно, в тому числі й Верховної Ради, якщо є така необхідність.

- А чи могли б Ви сказати свою думку з цього приводу? Чи справді цих двадцятеро українців, залучених до традиційного Чорнобильського мітингу-походу, спровокували подальші події і чи здатні були спровокувати те, що відбулося в Мінську?

- Вони не спровокували. Але вони посилювали напругу. Вони висловлювали недовіру білоруському президентові. Все-таки це антизаконні дії.

- Гаразд, чому ж тоді досі затягується суд?

- Чесно скажу, я не займався цією справою. Нічого більше не можу сказати.

- 2 квітня Білорусь ввійшла до Співдружності з Росією. Чи не означає це, що ви відмовляєтесь від своєї держави, що буде спільне громадянство?

- Ми не відмовляємось від державності. Співпраця на основі тіснішої інтеґрації стосується насамперед економіки. Росія нічого не зобов'язана Білорусі, а Білорусь - Росії. Ми прагнемо рівноправних стосунків. Щодо громадянства. У Білорусі немає подвійного громадянства. І це правильніше, ніж коли б воно було. Подвійне громадянство, можливо, й необхідне іншим державам, а для нас - ні, адже ми все одно у Співдружності. Треба лише спростити процедуру прийняття громадянства. І єдиного громадянства - білорусько-російського чи навпаки - не потрібно. Адже Білорусь і Росія - дві незалежні країни.

ШЛЯХ ПЕДАГОГА, ДОСЛІДНИКА, ПУБЛІЦИСТА

Святоюрська гора є одним із символів Львова. У її підніжжі, в саду поблизу цирку, скромно сховався будинок середньої школи N 34 імені Маркіяна Шашкевича, заснованої ще 1886 року Анатолем Вахнянином та іншими видатними діячами Галичини, а згодом (у 1928 році) побудованої на парцелі, що виділив митрополит Андрей Шептицький. Нині, на межі тисячоліть, залишилось ще щось тут від духовної аури, випромінюваної впродовж багатьох поколінь із колиски українських греко-католиків. Можливо, тому, що до 1944-го опікувався рідною школою сам Андрей Шептицький, що вчителювали у ній професори Гумецька і Коць, письменники Роман Іваничук

і Марія Хоросницька, навчалися брати Барвінські, що майже чверть століття невтомної праці віддали їй і всьому Львову такі педагоги-фанати, як заслужений вчитель України Ігор Федик, для яких ця невеличка школа завжди була чимось вагомішим і ціннішим, ніж місце праці. Для Ігоря Федика (це помітно з його розповідей) ця школа - наче спосіб буття. Давно можна було написати і захистити дисертацію, піти до університету, забути про непосидющих дітлахів, однак...

Ігор Іванович належить до тих педагогів, які навчають дітей своїх учнів. Тут, пам'ятаючи, що кожне заняття має буги оригінальнішим за попереднє, найдоступніше і найцікавіше, він розробив нові програми викладання історії. Впродовж багатьох років керував Школою молодого педагога і був головою методоб'єднання вчителів історії Залізничного району. А найголовніше, що вся педагогічна діяльність Ігоря Івановича зводиться до виховання молоді в дусі патріотизму і глибокої релігійності. Це відзначають навіть численні студенти-послідовники з історичного факультету Львівського держуніверситету імені Івана Франка (деякі з них - вчорашні учні), педпрактикою яких теж керує Ігор Іванович.

Погодьмося, небагато є вчителів, які майже весь особистий час віддають позакласній роботі, дослідженням.

Наприклад, краєзнавству. Разом з учнями Ігор Іванович по селах і містах України збирає матеріали про УССів, дивізійників, репресованих і політв'язнів. Цікаві знахідки ожили у публіцистичних працях Ігоря Федика, що були надруковані в українських та діаспорних виданнях. Будучи рішучим прихильником «живої історії», Ігор Федик проводить екскурсії в Олеську, Берестечку, на Маківці, Лисоні тощо, запрошує на уроки вояків УПА, політв'язнів, дивізійників, гостей з діаспори. Зокрема, учні Ігоря Івановича знайомі зі С.Хмарою, І.Калинцем, П.Франком, І.Кандибою, В.Ґудзієм, К.Бенем (Україна), М.Бігусом, А.Коморовським, Б.Баб'яком, В.Чуприндою (Канада), владикою М.Гринчишином (Франція), о.І.Шевцівим (Австралія).

Наукове хобі - новітня історія України, релігієзнавство. Понад 200 статей про УСС, дивізію «Галичина», боротьбу УПА надрукував Ігор Федик, десятки з них - в газетах і журналах Великобританії, США, Канади. «Розстріляна церква» - під такою рубрикою вийшли у світ десятки статей в журналі «Світло» (Канада), газетах «Мета», «Поклик сумління», «За вільну Україну», «Українське слово», радіопередач по радіо «Воскресіння». Збирає матеріали про Слугу Божого Андрея Шептицького.

З ініціативи Ігоря Федика його учні брали участь у зустрічі патріарха Івана Мирослава Кардинала Любачівського, в нічних чуваннях на честь Митрополита Шептицького та багатьох інших релігійних заходах, тому серед гостей школи частенько бувають владики і священики.

Чимало часу Ігор Федик віддає і поетичним дослідженням, наприклад, творчій спадщині мистців з діаспори Миколи Вереса та Богдана Бори. Найкращі літературно-критичні статті надруковано в київській газеті «Слово» та канадському журналі «Вісті комбатанта». Низку педагогічних статей надруковано в освітянській газеті «Основа».

Ігор Федик читає лекції в Інституті підвищення кваліфікації при ЛДУ та обласному Інституті підвищення кваліфікації вчителів. З історією Львова і всієї України знайомить офіцерів Львівського гарнізону, студентів ЛДУ, технікумів, училищ. Брав участь у республіканських науково-практичних конференціях у Києві, Житомирі, Рівному.

У рідній школі вже кілька років читає спецкурс «Історія Львова», де його учні детально вивчають історію свого міста від найдавніших часів до наших днів. Частенько Ігоря Івановича можна зустріти на вулицях міста Лева - під час проведення екскурсій -або в архівах.

Будучи активним учасником національного відродження і легалізації Української Греко-Католицької Церкви, Ігор Федик створив у будинку, де мешкали вчителі першої української школи міста, чудовий музей Митрополита Шептицького. Лише цілковита відданість фахові історика і патріотизм, помножені на компетентність і надзвичайну працелюбність, допомогли довершитися давній і дуже гарній мрії, яку не слід зараховувати до данини моді чи популярності. Відкриття музею Шептицького - данина людині, яка побудувала першу українську школу у Львові. За чотири роки музей відвідали тисячі школярів, студентів і дорослих. Як співвітчизників, так і з-за кордону. Цікавилось музеєм і популярне французьке видання «Ля Круа».

Сьогодні до музею галицького Прометея відвідувачі приходять не тільки на екскурсію, а й по допомогу. Ігор Іванович дозволяє користуватися унікальною літературою, документами - як правило студентам, які збирають матеріал для курсових і дипломних робіт. За короткий час про музей стало відомо в діаспорі (Римі, Нью-Йорку, Торонто), звідки для поповнення колекції надсилають книжки, документи, фотографії.

Єдиний у світі музей Першої Української Дивізії Української Національної Армії, теж створений з легкої руки Ігоря Івановича, містить тисячі документів і книг, альбомів зі світлинами, речі дивізійників, знайдених на полях битви під Бродами. Завдяки невтомній діяльності Ігоря Федика, нині встановлено тісні контакти з управами вояків-дивізійників України, Канади, США, Німеччини, Англії, Бразилії, Австралії. Ігор Федик написав чимало статей і прочитав не одну лекцію про Першу УД УНА, знайшов нові імена загиблих вояків. За популяризацію Першої УД УНА Головна Управа колишніх вояків-дивізійників нагородила педагога-дослідника Золотим Хрестом за особливі заслуги, а Галицьке братство вояків-дивізійників - Почесною грамотою.

Моральна підтримка і заохочення додають наснаги до подальшої праці. Високо оцінює Ігор Федик наукові контакти з відомими сучасними істориками з діаспори - докторами Марією Клячко, Іраїдою Винницькою, Василем Веригою, Романом Колісником, професором Олексою Горбачем, письменниками Євстахієм Загачевським і Святомиром Фостуком.

Ігор Федик, окрім активної громадської, педагогічної і наукової позиції (автор численних статей про патріотичний шлях родин Федаків, Мащаків, Пшеп'юрських, о.д-ра М.Конрада, співавтор підручника для 10 класу з новітньої історії, виданого напередодні нинішнього навчального року), ще й неабиякий дослідник-практик. На початку 90-х довголітні зусилля у пошуках могили і життєпису ад'ютанта і особистого перекладача Симона Петлюри, підполковника армії УНР, директора школи імені Шашкевича у Львові Василя Беня виправдали сподівання. А громадськість Львова вшанувала величаве перепоховання останків Василя Беня, закатованого НКВД.

Звісно, що учні Ігоря Івановича люблять його уроки. Вони вчать історію не тільки з підручників і не тільки теоретично. Недаремно серед них не лишень переможці історичних олімпіад, а й молоді вчені. Однак, мабуть,

навіть не це головне. Адже що може замінити ґрунтовність, послідовність, патріотизм й індивідуалізм, прищеплювачі на уроках життя Ігоря Федика! Можливо, саме ці риси, загартовані ще в юному віці, коли за участь в УПА батька і родину Ігоря Федика репресували і вивезли у Сибір - на Кемеровщину і Хабарівщину, - й дають наснагу, незважаючи на всілякі проблеми (понад 20 років довелося з сім'єю мешкати в малосімейці), торувати свій шлях.

Ельдар РЯЗАНОВ:
«НОВІ РОСІЯНИ ЩЕ НЕ ДОРОСЛИ ДО ТРЕТЬЯКОВА...»,
або Про деякі проблеми пострадянського кінематографа

Ви сильно здивуєтесь, коли я скажу, хто мене зустрів на «Мосфільмі» першим. Ще біля прохідної. І справді, не знаю, чи варто про це говорити... Ну, гаразд. Тільки не обурюйтесь: щурисько. Великий-превеликий. У Львові таких навіть не бачив. Але й не метровий, як деякі газети свого часу писали. У величезному мосфільмівському «білому домі», де, без жартів, можна легко загубитися, чи то через небачений поспіх, чи то через втіху і святкування з приводу переобрання президентом Росії Бориса Єльцина, мені так і не пощастило дізнатись бодай декілька адресів чи телефончиків українських акторів і режисерів, які нині вже «корінні москвичі». Але поталанило «спіймати» і «розкрутити» на розмову на диво зайняту людину, достатньо відому і серед українських кіноглядачів, кінорежисера Ельдара Рязанова.

- Пане Рязанов, російське кіно, як і українське, переживає дуже скрутні часи. Як Ви вважаєте, скільки це ще продовжуватиметься?

- Хто знає... Я не гадалка, не пророк. Російське кіно насправді переживає лишень дві проблеми: перша - економічна (на це бракує грошей) і друга - система прокату зруйнована і тому мовбито і ніде показувати фільми. І навіть коли знаходяться гроші на фільм, то пізніше він практично не виходить на екран і його ніхто не бачить. Частина кінотеатрів перетворилась на меблеві магазини, автомобільні салони чи якісь дискотеки, банки тощо.

- А несамовитий наплив голівудської культури хіба не є проблемою?

- Як не парадоксально, але тут вже наступив спад. Люди досхочу «наїлись» цим. І зараз в кінотеатрі однаково пусто - під час демонстрації як західного, так і вітчизняного фільму. Нині дуже багато фільмів показує телебачення. Тому кінотеатрам дуже сутужно - публіки однаково немає, незалежно від того, який фільм. Розумієте, культура в нас стоїть на якомусь передостанньому, навіть не передостанньому, а останньому місці. Наш уряд вважає, що культура немає ніякого значення, але нація без культури взагалі перестає бути нацією. І я думаю, що він (уряд) колись це зрозуміє. Сподіваюсь, що зрозуміє невдовзі. У будь-якому випадку можу сказати тільки одне: глядацький інтерес повернувся до вітчизняного кіно.

Нині глядачі хочуть дивитися наші російські фільми. Вони вимагають цього. Дуже багато листів на телебаченні з проханням показати наші статичні фільми. І відеокасети з російськими фільмами нині купляють з більшим бажанням, ніж зарубіжні. Оскільки глядацький інтерес - найважливіше, те, з чим не можна не рахуватися, думаю, глядач поступово поверне і кінопрокатників, і всіх тих, від кого залежить фінансування фільмів. На жаль, наші нові росіяни - фінансисти, капіталісти, банкіри - вони всі ще не доросли до тієї свідомості, яка була, наприклад, у Третьякова і інших наших знаменитих купців і промисловців - справжніх меценатів. Вони оплачували навчання акторів в Італії, художників, відкривали галереї.

- Не все так погано, якщо Ви працюєте.

- Мені пощастило. Я знімаю фільм на урядові гроші, що виділяє «Роскіно». Цих грошей мізер, їх може й не вистачити. Я звертався до багатьох банкірів, але ніхто не дав ні копійки. Хоча задум сучасної кінокомедії «Здоров, дурню!» дуже цікавий. Тут залучені відомі артисти...

- Це Ваша 21 стрічка. Яка наступна?

- Не знаю. Я дуже багато працюю на телебаченні. Щомісяця готую по дві-три програми. Звичайно, якщо буде гарний сценарій і гроші, зніматиму наступні.

- Припустимо, що економічна ситуація в Україні нормалізувалась і Вам запропонували працювати на кіностудії імені Довженка або на Одеській кіностудії...

- Для мене не має значення, на якій студії працювати. Ось недавно мені пропонували три сценарії в Німеччині, але я відмовився. Не тому, що в Німеччині економічна ситуація мене не влаштовує, а тому, що мені не сподобалися сценарії. Якщо в Україні буде цікавий сценарій, чому б не попрацювати й там? Економічний стимул має, звичайно, значення, однак він все ж таки другорядний. Тому я і надаю перевагу працювати в Москві - це моя країна, моя мова.

- Чи правда, пане Ельдаре, що через безробіття багато російських артистів поїхали за кордон?

- Неправда. Це даремно так багато хто думає. Російські артисти там нікому не потрібні. Вони вміють виконувати ролі тільки російською, розумієте? Можливо, один-два актори, яких запрошують працювати на Заході, тимчасово і підробляють, але вони повертаються.

- А що б Ви сказали про сучасне українське кіно?

- Нічого. Я не знаю, чи воно існує. Ви розумієте, сьогодні важко говорити і про російське кіно - ми не бачимо і наших фільмів, не кажучи вже про українські. Тому я навіть не знаю, що сказати. Ви мене застукали зненацька. Колись ми знали, хто що робить. Приїжджали один до одного на прем'єри, привозили свої стрічки -що б ми сьогодні не говорили - було якесь спілкування, при якому міждержавні чи якісь інші стосунки не відігравали ніякого значення. Нині своєрідне кінематографічне товариство розвалено. Про українське кіно можу хібащо згадувати, наприклад, таких майстрів, як Параджанов, Іллєнко.

- Одначе, мені здається, відсутність іншого кінематографічного товариства чи братства не заважає орієнтуватися у французькому чи американському кіно.

- Тому що ці фільми все-таки виходять, а українські, на жаль, ні. Нечисленні фестивалі теж не дають повної уяви. Адже на фестивалі

приїжджає 200 чи 300 осіб, які щось дивляться, але глядачі не бачуть цих кінострічок. Зрештою, ми погано знаємо і французьке кіно, адже найбільша аґресія - американське кіно - повністю витіснила все інше. І це при тому, що через убогість і відсутність гарного смаку в нас купляють дуже багато поганющих фільмів. Тому в російського і, мабуть, українського глядача доволі викривлене уявлення і про американське кіно. Адже наші глядачі майже не бачили найкращих і найдорожчих кінострічок, що губляться у великому і нескінченному потоці макулатури, серед третьосортних і старих (20-25-річної давності) робіт. Через це, я вважаю, глядачі поступово відвертаюся від американського, взагалі від західного кінематографа.

- Якщо Ви нічого не можете сказати про українське кіно, то, відповідно, не знаєте наших акторів і не запрошуєте їх на знімальні майданчики «Мосфільму»?

- Ні. Нині не запрошують навіть акторів з інших міст. Це дорого - добові, проїзні, квартирні тощо. У нас сьогодні санкт-петербурзькі артисти не знімаються, розумієте? Не тому, що вони гірші, ніж московські.

- І все-таки на «Мосфільмі» не всім погано. Пане Ельдаре, прокоментуйте, будь ласка, мою зустріч зі щуриськом. Це що, мосфільмівський талісман?

- Не знаю, чи талісман, але цих гризунів на «Мосфільмі» завжди вистачало. Інша справа, колись у коридорах зустрічався зі знайомими, а зараз на «Мосфільмі» порожньо. Ходять якісь незнайомі люди... Якось я вийшов ввечері з монтажної - і в мене з'явилося відчуття, що я йду по величезному конгломерату після атомної війни. Жодної людини, всі двері зачинені. А колись тут вирувало життя...

Напевне, це жахливо, коли для мистецтва залишають крихти, які, до того ж, поїдають щури. Сумно, адже в нашій країні ситуація неліпша. Ігнорування проблемами українського кінематографа, нехтування ними зовсім не означає їх відсутність. Якщо так продовжуватиметься й далі, його можна втратити взагалі. А чи варто? Голлівудська макулатура і справді не здатна виховати нормальну людину...

СВІТ СПОРТУ

Валентин ЩЕРБАЧОВ:

«НАШЕ ЖИТТЯ - СУЦІЛЬНИЙ ФУТБОЛ»

Ім'я нашого співрозмовника особливих рекомендацій не потребує. Коментатор Українського телебачення Валентин Щербачов відомий і популярний серед уболівальників. Одним із перших підняв питання і про проведення повноцінної національної першості України з футболу. Саме з її перспектив і почалась наша розмова.

- Свого чемпіонату в нас не буде, поки Україна не стане державою, яку визнаватимуть у світі, - переконаний В.Щербачов. - Ми, спортивні журналісти, намагалися якось підштовхнути політичні кола до радикального вирішення цього питання. Міністерство закордонних справ надіслалло до ФІФА листа, якого ми підготували. Був і «Відкритий лист до «Спортивної газети», до всіх футболістів», якого підписав, зокрема, й Л.М.Кравчук. А потім усе пішло, як заведено в Радянському Союзі: від того, що сказано, до того, що було зроблено, - величезна дистанція. І нині я не переконаний, що національний чемпіонат України - найближча перспектива, хоча за великим рахунком ми можемо його проводити вже сьогодні. Треба, щоб був самостійний вихід на міжнародну арену. Україна - держава, значно більша за ті країни, команди яких виступають у європейських першостях або представлені на світових, не проводить свого чемпіонату у вищому дивізіоні. До сліз смішно...

- Хто ж гальмує вихід на міжнародну арену?

- Ті, котрі бояться радикальних змін. І перш за все в нашому парламенті.

- А спортивні функціонери?

- Ніякі спортивні функціонери не можуть стати на заваді, бо це - справа державна. Футбол - похідна від тих проблем, котрі має вирішити парламент, уряд. А вони поки що тупцюють на місці, бо немає злагоди. От грали на стадіоні команди апарату Кабінету міністрів і народні депутати. Тоді були люди як люди. А коли починають вирішувати щось значне - чомусь не ладять.

- Уявімо ситуацію: перед українським чемпіонатом увімкнено зелене світло. А далі загоряється червоний ліхтарик: вже УЄФА або ФІФА блокує втілення сподівань усього українського народу...

- Ну... тільки через консерватизм її лідерів. Їх, напевне, можна зрозуміти. Вони не знають, кому вірити в нашій країні. Вони знають Колоскова. А для них це не просто Колосков, а представник якоїсь структури. А ця структура була стабільною. Значить, Колоскову можна вірити. Зараз вона захиталася, але все ж таки він на поверхні. А того, хто мав би нас представляти, хто б хотів розумно все вирішувати, просто не підпускають близько до управління футболом. Течія і тенденція така: стабільний центр -непогано. А радикали нині вже не в моді. Тому в нас немає найменших (ні кроку вперед!) зрушень. Знов-таки, має бути насамперед політичне рішення, яке б виконували інші структури. І спортивні в тому числі. Є вже в Україні Національний олімпійський комітет. Він поки що робить обережні кроки, бо ще не вповноважений вести серйозні політичні переговори про національні команди України на Олімпійських іграх.

- А самі спортсмени і тренери готові представляти на світових аренах Україну?

- Скажемо: більшість спортсменів і тренерів. Вони - теж люди. Є й такі, кому зручно жити при існуючому становищі. Тому з нами вони не погоджуються. Їх ще можна переконати в тому, що отак, мовляв, краще. Нині ж їм раз у раз нагадують, що немає української команди, є тільки збірна Радянського Союзу. Це вже психологічний тиск. От коли хоча б п'ять українських федерацій з окремих видів були б незалежними і виставляли б свої команди... Як найпопулярніший вид спорту, ми хотіли підштовхнути футбол. Але поки нічого не виходить.

- Кажуть: не можна говорити про свій, незалежний чемпіонат і тим більше - про вихід на міжнародну арену, якщо немає справжньої спортивної школи. Але ж у нас вона є!

- Звичайно. Наприклад, в олімпійському русі ми, скажімо (з 1952-го року українські спортсмени, хай у складах збірної СРСР), завоювали близько ста золотих медалей. Тобто 100 олімпійських чемпіонів - з України! Якщо підрахувати (це давно зробила українська діаспора) все це, ми посідали завжди четверте (!), не нижче, місце на всіх Олімпіадах. Лишень українські спортсмени, лише складом своєї збірної. Це статистика. Це цифри. І конкретні прізвища. Бондарчук, Мельник, Чукарін, Колчинський, Жаботинський, Власов... Якщо ми не відкидатимемо цю арифметику, то зрозуміємо, що в нашій республіці вже давно є база для того, щоб створити свою олімпійську збірну. Є школа. Існують школи й у футболі. Що казати, якщо футбол завезли спочатку в Одесу, а потім він з'явився в Харкові, Києві. Західні регіони бачили «копаний м'яч» десь між XIX і XX сторіччями. Є закарпатський футбол, є київська школа, є школа в Одесі, Миколаєві, Херсоні... Хіба вони не можуть між собою конкурувати? А «Дніпро»? Теж своя школа. З 70-х років стабільно виховують майстрів і для свого регіону, і взагалі для всієї країни. Є база, є все, щоб розвивати той чи інший вид спорту. То хибна думка, що не зможемо розвиватися самотужки. Імперія, по суті, вже розвалилася. Навіщо чіплятись за тріски від неї і залишати це сміття у спорті? Спорт - це дуже і дуже добрий засіб, щоб оздоровити обстановку у країні, у співдружності держав.

«ХОТІВ БИ ВИСТУПАТИ ПІД СИНЬО-ЖОВТИМ ПРАПОРОМ...»

Наш співрозмовник - міжнародний гросмайстер, переможець численних шахових турнірів, львів'янин Василь ІВАНЧУК.

- Василю, скажи кілька слів про себе, про сім'ю.

- Народився 18 березня 1969 року в Копичинцях, що на Тернопільщині. Батько, Михайло Васильович, юрист, а мати, Марія Василівна, викладач фізики. Дружина - Аліса Галямова-Іванчук -також шахістка. Зараз (а наша розмова відбулася наприкінці листопада 1991 року) змагається на міжнародному турнірі в югославському місті Суботиця.

- У шахи ти почав грати...

- Коли мені було 6 років. Навіть трохи випадково. Пригадую: батько приніс чудову шахову дошку, яку йому подарували на день народження. Я зацікавився: а що це таке? Батько пояснив, що ця гра - шахи, і показав, як

ходять фігури. Далі займався самостійно, допомагала мати. Вона принесла книжку «Подорож у шахове королівство» і разом зі мною студіювала її. Трохи згодом розв'язував шахові задачі, надруковані в журналах.

- Далі були роки напруженої праці над собою, самовдосконалення. З тобою індивідуально займалися такі відомі майстри, як Некрасов, Калінін, Бутурлін. Сьогодні, коли відомий світові, хто допомагає?

- Регулярно зі мною майстри Левін і Каплун. Узагалі мені пощастило на тренерів. Я усім їм вдячний. Для мене це була величезна школа.

- Не сумніваюся. Інакше не було б стрімкого сходження на переможний Олімп, не було б Лінареса, перемог над Карповим і Каспаровим.

- Турнір у Лінаресі був дуже сильний і дуже цікавий. Кожна партія супроводжувалась надзвичайно важкою, виснажливою боротьбою. Я згадую Лінарес якось у цілому. Приємно, що саме мені вдалося у ньому перемогти. Чемпіон світу Гаррі Каспаров, якщо ти пам'ятаєш, мав всього на пів-очка менше.

- Серед шанувальників твого таланту, журналістів прижилась така думка: Іванчук - майбутній чемпіон світу. Взагалі, вона тобі подобається, підтримує, додає сил чи, навпаки, розлючує?

- Якщо чесно - всього потрохи. З даного циклу за шахову корону я вже вибув. Можливо, краще зіграю через рік. Я тепер зрозумів, як важко пробитись у фінал. Я старатимусь, але немає ніякої гарантії. Тут мало мріяти. Треба постійно підтримувати спортивну форму. Величезну роль відіграє фортуна...

- У жовтні і зарубіжна, і українська преса наввипередки друкували слова чемпіона світу Гаррі Каспарова про те, що він хотів би зіграти у фіналі саме з тобою.

- Якщо Каспаров це говорить, то мені дуже приємно. На жаль, його слова дійшли до мене лише з газет.

- Влітку центральні московські газети пустили чутку, що Іванчук хоче переїхати до Москви. Пізніше - у Прибалтику. Причина: у Львові в тебе немає квартири.

- Житло я маю. Мені здається, цим сказано все. Деякі журналісти зі всього роблять сенсації. Для мене, наприклад, «відкриттям» було твердження відразу кількох поважних видань, нібито я народився в Бережанах.

- І нікуди не переїжджатимеш?

- Нікуди. В мене доволі гарна квартира. І Львів мені подобається. Я щасливий, що мене підтримали. З ініціативи «Спортивної газети» було створено фонд допомоги. Хочу сказати, що мене люблять і українці діаспори - з Канади, США. До того ж, не тільки останнім часом. Пам'ятаю відкриту першість Нью-Йорка 1988 року, де я переміг. Там мені дуже допомагали місцеві українці, особливо Орест Попович.

- Знаю: політика тобі не до душі. Але запитатися, чому на міжнародних турнірах ти виступаєш під червоним прапором, мушу.

- Я б із задоволенням представляв збірну України під національним синьо-жовтим прапором. Але ж за кордон мене відправляє Держкомспорт СРСР. Якщо функції, повноту влади перейме Федерація шахів України, я з радістю забуду про червоний прапор. Треба організувати шахову збірну України. Але й цього замало. Потрібні спонсори.

НАШУ ДОЛЮ ВИРІШУЄ ХТОСЬ?

14 грудня відбувся пленум виконкому Федерації футболу України

До червня 1992 року мають визначитися чемпіон і володар Кубка України. Тоді можна буде заявити свої команди в УЄФА, щоб виступати в єврокубках.

Чемпіонат України розпочнеться 1 березня. 20 команд вищої ліги поділено на дві групи (за рейтинговим принципом), по 10 клубів кожна. Поєдинок лідерів визначить чемпіона. Восени розпочнеться сезон 1992-1993 рр. за формулою «осінь-весна», як у всій Європі. Вища українська ліга складатиметься з 18 команд. Чемпіон визначиться у двоколовому турнірі. Рішення виконкому коментують футбольні фахівці, учасники чемпіонатів СРСР.

Валерій Газзаєв, головний тренер московського «Динамо»: «Українська федерація зробила вибір, і це її право».

Олег Саленко, нападник київського «Динамо»:

- Буду виступати в національному чемпіонаті. Україна - спортивна держава. І футбольна. У ній багато добрих команд. Але є й інша сторона медалі. У перші два-три роки рівень футболу на Україні значно впаде. Потрібен час, аби слабші команди підвищились у класі. Але може статися й таке, що гравці сильних клубів не захочуть виступати на невисокому рівні і роз'їдуться швидше, ніж усе налагодиться.

Дмитро Кузнецов, капітан ЦСКА (Москва):

- Федерація футболу України не повинна позбавляти можливості їхати до Швеції у складі збірної СРСР українських хлопців, які цього заслужили. Хай у республіці буде свій чемпіонат, але чому від нього повинні втрачати Михайличенко, Юран, Канчельскіс, Протасов, Олег Кузнецов?

Наш коментар. Шкода, що названі спортовці не можуть зараз висловитись із приводу національного чемпіонату. Нагадую: Михайличенко і Олег Кузнецов захищають кольори шотландського «Глазго Рейджерса», Канчельскіс - англійського «Манчестера Юнайтеда», Юран - португальської «Бенфіки», Протасов - грецького «Олімпіакоса». І виконують у цих титулованих командах найперші ролі. А поки ще не поїхав за кордон Павло Яковенко, подаємо його думку:

- Ми з Сашком Заваровим говорили про збірну України. Якщо його запросять, він, звичайно, погодиться у ній виступати. І я теж.

Отже, провідні футболісти заявили, що цілком підтримують ідею чемпіонату України у вищій лізі, розіграш Кубка, створення збірної команди. Змагуни нижчих рангів - то й поготів раді: є реальна можливість завоювати призове місце в єврокубках. Зустрічі з київським «Динамо», «Чорноморцем», «Шахтарем» стануть реальністю, а не мрією. Популярність футболу стрімко зросте на всій Україні. Це усвідомлюють усі тренери вищої ліги, крім наставника «Дніпра» Євгена Кучеревського.

Референдум - за незалежність, виконком федерації і футболісти -за повнокровний національний чемпіонат. А генеральний секретар ФІФА Йожеф Блаттер і голова федерації футболу СРСР В'ячеслав Колосков чомусь категорично проти виходу української федерації зі складу союзної і прийняття українських команд до ФІФА. Реалії такі, що наш футбол не поступається ніякому іншому. Україна -велика спортивна і футбольна держава. Це вам не

якісь острови чи провінція чужої держави, представлені окремо. Україна могла б гідно ввійти до міжнародного співтовариства. З нею рахувалися б, її поважали б. Усе це не за горами. Але, оскільки певний час ми таки перебуватимемо в ізоляції, клас гри може суттєво впасти. Тут товариш Колосков уже має рацію, бо його старання не пропадуть даремно.

- Найважливіше - це повернення в нашу сім'ю трьох прибалтійських держав, - вдаючи із себе невинну вівцю, коментує кореспондентові «France Presse» Блаттер. - ООН визнала Естонію, Латвію і Литву, а тому жодних перешкод для прийняття їх до ФІФА не існує (а Україна ж є одним із засновників ООН. Тож які перешкоди для прийняття її до ФІФА? - М.Ж.). Що стосується інших кандидатів, я маю на увазі Україну, Грузію і Хорватію, то ми найретельніше вивчемо їхні проблеми.

Щож, виконком ФІФА планується аж у червні. Дасть Бог, хоч за півроку чиновники з ФІФА все-таки усвідомлять, що Україна - не губернія Росії, а окрема держава. З власною федерацією, зі своїми командами. Жаль, що вже відбулося жеребкування відбіркового турніру чемпіонату світу 1994 року. Два фіналісти відомі: чемпіон попередньої першості - збірна Німеччини і господар змагань - США. За інші 20 путівок боротьба ще не розпочалась. У списку 143 команди, але збірної України між них немає.

М'ЯЧ - НА ЦЕНТР!

Український футбол довгий час є предметом не лише спортових суперечок, але й суто політичних дискусій. Одним (мова про команду В.Колоскова) було вигідно вбити щойно народжене немовля, а точніше - свербіли їм руки задушити зародок. Не вдалося. Інші прагнуть теоретизувати і в такий спосіб комусь (чи не першими?) доводити, що національний чемпіонат України ліпше, ніж аморфної СНД. Але все спиняється на розмовах. Бо, по-перше, молода Україна ще бідна, особливо спортові організації, а по-друге, люди, причетні до розвитку спорту, нерідко прагнуть лише виставити себе, забуваючи про загальну справу. Так, проблеми і об'єктивні, і суб'єктивні. Але якщо перші - тимчасові, то другі можуть виявитись вічними. Принаймні, допоки не уникнемо надмірної суб'єктивщини. Будь-яка справа (футбольна в т. ч.) мусить страхуватися гнучким механізмом (регламентом, документами). Розвиток спорту Україна повинна якщо не активно популяризувати, то хоча б не гальмувати. Треба зняти грабіжницькі податки зі спортспоруд. І взагалі - треба багато чого. Тому невідомо, хто завдає більше шкоди - Москва агресивністю чи Київ пасивністю. Пасивність призводить до збайдужіння. А збайдужіння - кінець справи: втрачається інтрига, конкуренція, змагання. Уявляєте, яка трагедія може статися, коли всі думатимуть, що змагання є, а насправді їх немає. Натомість є гра в обман, чудовий ілюзійний театр, а не спортовий турнір. Тут вже не обходиться без договірних матчів, без підкуплених суддів, без інших махінацій. Я взовлюю здивування: звичайно, спортова корупція не покидає спорту ніколи, але якось обмежити її можна. І необхідно.

Отже, якщо пасивність затягується, корупція проростає. Футбол для неї справжній чорнозем. Тут можуть пустити коріннячко такі явища, які досі навіть не снилися. Наприклад - масові втечі за кордон. Без погодження з Федерацією! Що Федерацією? Навіть з командою! Нічого дивного, коли добрий гравець хоче поїхати до Німеччини чи Франції. Але ж не за безцінь! І не втікаючи з України. Бо це створить відповідну «рекламу» українському футболові, Україні.

і самому футболістові. Його матимуть за третьосортну людину, яка не є патріотом рідної землі, не має Батьківщини, дешево продає свій товар. Тобто нав'язує думку, що той товар поганий. Повторюю: корупція не спить. І всякі фіглі-міглі з нашими недосвідченими спортовцями - вигідна і прибуткова справа для третіх сил. Навіть дуже вигідна.

Змінилася формула розіграшу Кубка і чемпіонату України. На добре. І як на перехідний період - доволі вдало. Заперечите, що, мовляв, розклад заінтенсивний? Він вимушений, і дає більше шансів зберегти відмінну спортивну форму протягом довшого часу. Стабільні виступи стимулюють стабільний інтерес глядачів до змагань. І чемпіонат, і Кубок триматимуть нас у напрузі аж до червня. Бачу цікаві матчі серед команд вищої ліги майже у всіх регіонах України, живу конкуренцію, темп, в якому клуби спішать до фініша. Тому не згідний з балакунами, що пророкують українському футболові різкий і затяжний спад. Гадаю, за єврокубки нам не буде соромно поборотись. І вже цього року (володар Кубка визначиться 31 травня, а чемпіон у червні). Не викликає сумніву прийняття до ФІФА та УЄФА нашої федерації. То справа днів, тижнів, навіть не місяців. А постійним членом ФІФА Україну визнає Конґрес найвищої футбольної організації 2-3 липня. У лютому Голова Федерації футболу України Віктор Банников розмовляв по телефону з ґенеральним секретарем ФІФА п.Йозефом Блаттером, який запевнив, що українські клуби стартуватимуть в єврокубках вже цієї осені.

Все це приємно, але до бочки меду хочуть підлити ложку дьогтю. Газета «Высокий Замок» (20 лютого) стверджує, що була досягнена домовленість про те, що «питання про участь клубів України, як і клубів інших країн, які входили до СРСР, у розіграшах європейських кубків розглядатиметься пізніше». «Советский спорт» (22 лютого) підтверджує попередню інформацію: «буде вирішено спеціальним комітетом значно пізніше».

Щож, поки що немає повної інформації про Україну-члена ФІФА чи Україну-претендента у члени ФІФА. Ситуація змінюється щоднини. І добре, що простежується тенденція на ліпше. Якщо не кинемо тендітні паростки, а доглядатимемо їх старанно, виростемо в одну з великих футбольних держав. Плекаймо футбол!

Сезон розпочався. М'яч - на центр!

Катерина БАЛЬ: «МОЇ СИНИ ВИХОВАНІ БОЖИМ ДУХОМ...»

За філіжанкою кави ми розмовляємо з Катериною Іванівною Баль і Григорієм Григоровичем Клюком (матір'ю і вітчимом заслуженого майстра спорту, чемпіона світу серед юніорів, футболіста київського «Динамо» Андрія Баля).

Про Баля, здається, ніколи не говорили з таким захопленням, як про молодих нападників, що вдало розпочали (провели) сезон. Останні завжди на видноті. Але Баля ніколи й ніде не забували так швидко, як цих раптово засвічених і погаслих «зірок». Андрійкова зоря, можливо, не засліплювала очі, але й не гасла за рік-два. Ще як 1977-го засвітилася золотом чемпіонату світу, так і досі не загасла. А були, крім того, «золоті» сезони у складі «Динамо», Кубок кубків, незабутні ігри у складі збірної колишнього Союзу... Було - і є. Бо

й нині Андрій у чудовій спортивній формі. Правда, ...за кордоном, в Ізраїлі. Частенько забиває голи, наче друге дихання відчув, омолодлий. На полі не захисником (як останніми роками), а в ланці помочі (напівзахисник). Гравцем Андрій завжди був технічним плюс школа Валерія Лобановського - і в 34 роки демонструє добротний футбол. Євреї мають українського спортсмена за свого улюбленця.

Не будемо про результати - вболівальники поінформовані добре. Розповімо про батьків Андрія, брата Ореста, про те, як талановитий хлопець із селища Розділ (50 кілометрів на південь від Львова) виріс у Майстра.

Катерина Іванівна згадує:

- Андрійкові й рочку не було, а він уже ходив. Тоді батько приніс м'яч. Малий вже його копав. Тато радів, що буде футболіст. Хто тоді міг подумати, що ці слова збудуться! І що найболючіше: не дожив до щасливої днини, не побачив своїх синів на зеленому полі. Коли Андрійкові виповнилось 10 років, помер від інфаркту. Тоді все й змінилося. Хоч Андрій із Орестом й були браття-нерозлийвода, копали цілими днями м'яча, ми сподівалися, що наші діти стануть музикантами (Андрій навчався в музичній школі, його інструмент - акордеон. Я його й досі зберігаю. Може, Данилко, син Андрійка, гратиме). Але мої сини обрали іншу дорогу. У 14 років Андрійчик вступив до спортшколи-інтернату у Львові. Перед тим, правда, «провалився» у Києві. Якийсь майор влаштував свого сина, то пообіцяли Андрійка взяти трохи згодом. Хтось, мовляв, відсіється. Але ніхто не відсіявся. Отож, Львів... «Карпати», юнацька збірна, «Динамо».

- До речі, чому «Динамо»?

- Нехай уже Андрій відповість. Він казав: тільки Київ. І не зрадив своєї команди. Майже 10 найліпших літ віддав «Динамо». І не жалкує. Хоча, мені зізнався ще 1986-го, мав десятки запрошень у різні команди. Правда, просив мене нікому про це не розповідати. Зокрема, до Тбілісі, Москви.

- У Львові після перемоги у світовій першості Андрія зустріли не дуже привітно, - долучається до розмови вітчим Григорій Григорович. - Його з заздрощів ледь не побили. Один із гравців, О.Савка, стрибнув у роздягальні на ногу, що й досі знак є. Ото, скажу я вам, ведеться між українцями: принизити, а не подати руку. Ви ж гляньте на поляків або євреїв. Ті не дадуть один одному пропасти.

Коли Андрій перейшов до київської команди, львівські болільники замість тішитися за земляка, мали його за зрадника. На щастя, той час ніби пройшов.

Клюк Григорій Григорович, вітчим Андрія. У лютому 1992 року йому виповнилось 84 роки. Дуже добре розуміється на футболі, має прекрасну пам'ять, усім серцем любить синів і дружину.

- Чотири роки жили ми без тата, - згадує Катерина Іванівна. - 12 липня мене познайомили з Грицунем, вдівцем. Перше, що запитав Грицуньо, коли прийшов до нас, - «Де діти? Я б хотів подивитись на Ваших синів». - «Дітей немає вдома». Він повернувся і пішов. Через місяць знову навідався, дітей зустрів. Вони йому сподобались. Це було видно. Через три місяці ми розписались. Якось їхали хлопці до Львова, кажуть: «Дайте, мамо, грошей на дорогу». А я боюся сказати, що ми вже розписані. Але наважуюсь: Андрійчику, Орчику, підійдіть до тата. Тато дасть гроші на дорогу. Вони обняли Грицуня. Грицуньо обняв їх, поцілував, і дав їм по десятці. Відтоді - і по сьогоднішній

день - інакше не можуть мої сини назвати вітчима. Тільки тато. (У моїх співрозмовників з'являються сльози. Але то сльози радості).

Катерина Іванівна: «Грицуньо їх виховав. Не мав своїх дітей, то залишився татом моїм дітям».

Так, синами родина Балів-Клюків задоволена. У мене в руках світлина: Андрійкові 10, а Орестові 7 років. Тільки-но після причастя.

- Ми греко-католики. Раніше про це заборонялося говорити, зараз не страшно. Фото я зберегла. Маю чим похвалитися, бо ж діти справді виховані Божим духом. Добре, що слава їх не зіпсула. Пригадую: у Києві, на залізничному двірці, сідаю в поїзд. Мене проводив Андрій. Пасажири якось впізнали його на вулиці. Хто клаптик газети, хто якийсь папірець - усі просили автографа. Тоді навіть поїзд затримали.

1984-го року сталася особлива подія в житті Андрія. Він одружився. Світлана - майстер із балету на леді. Через рік народився Данилко. Малий, схоже, переріс усіх. Вміє (і розуміє) говорити по-українському, по-російськи, по-англійськи і по-єврейському. Як щось не по його, може закричати не по нашому, притупцюючи ніжками. Тоді ні бабуся, ні дідусь навіть не здогадуються, чого він править. Онучка Вітуня, доця Ореста, відмінниця в Чехо-Словаччині. Добре знає словацьку, хоча ходить лише до першого класу. Бабуся купила їй «Букварика». Мріє Катерина Іванівна з Григорієм Григоровичем бачити своїх синів разом, не по чужих світах. Але чи буде для них в Україні робота?

- Я б хотіла, щоб Андрійко вчив у школі дітей. Та чи він послухає?.. Найосновніше, - продовжує мама чемпіона, - що всі ми нарешті дочекалися незалежної України. Ви питалися, чи вболіваю. А від чого ж три інфаркти? Так ось, незалежність, вважайте, четвертий інфаркт. Така радість, що я відразу й повірити не змогла. Але за справжню державу ще треба боротися. Не силою -інтелектом, розумом.

ТЕРАПІЯ НЕ ДОПОМОЖЕ. ШУКАЙМО СКОРІШЕ СКАЛЬПЕЛЯ!

Останнє місце в турнірі чотирьох (Кубок чемпіонів) - ще не найбільша біда. Якби ж то в боротьбі! У чотирьох матчах динамівці зуміли пропустити аж 12 (!) голів. Пригадайте, коли ще так безславно діяла оборона? І лише один, до того ж, восени, забитий гол. Результат більше, ніж скромний. На цьому фоні перемога у першому матчі над «Бенфікою» може видатися випадковою. І знову ж, це не так, бо двобій із «Брондбю» визначив сильнішого. Що ж, «Динамо» - сильна команда? Так, «Динамо» таки сильна команда. Восени кияни були в ліпшій спортивній формі: ми бачили і командні дії, і індивідуальну техніку. Хлопці більш-менш чітко виконували вказівки тренера, правильно обирали тактику. Я не кажу, що все клеїлося, що перед нами було «Динамо»-86. Але, погодьтеся, торік на полі ми бачили «Динамо», а не 11 переляканих хлопчаків, не здатних ні на що, які щоразу пристосовуються до суперникової тактики.

У молодої команди було більше перспектив вирости у справжніх майстрів, ніж забути все, що вміли. На жаль, весна-92 показує інше. Мало того, що в команді немає справжніх лідерів, що амбіційність бере верх над логікою (лишень-но Кутепов чи Мартинкенас витягнули м'яч із сітки, а

темпераментний капітан уже побіг забивати гола!), «Динамо» безсиле, безпорадне як під власними, так і під чужими воротами (забивають їм з одних і тих самих позицій: згадайте гол «Скали» в матчі за Кубок України, гол «Барселони» в Києві, два голи Юрана у складі «Бенфіки» - повний провал у захисті, вихід віч-на-віч із голкіпером... Зате ми вже забули забивати. Олег Саленко третій рік поспіль перспективний. Інших нападників - немає!).

Команда погано підготовлена фізично. Якщо в першому таймі навіть сьогоднішнє «Динамо» не поступається ні «Барселоні», ні «Бенфіці», то у другому, складається враження, хлопці ось-ось полягають на травичку. Івано-Франківське «Прикарпаття» перебігало киян повністю. Лише майстерності не вистачило прикарпатцям, щоб реалізувати свою перевагу. Тоді «Динамо» пощастило, але ж «Бенфіка» промахів не прощає: грає не один, а, як прийнято, два тайми, з повною самовіддачею. Тому 5:0 цілком закономірний рахунок (я не сподівався на чудо, але і такого не чекав, хоча мій товариш передбачав навіть 0:7).

Отже, впродовж минулого року, а особливо цьогоріч, «Динамо» «славиться» найгіршою обороною серед європейських команд. Висновків тренери не роблять. Тобто, команда або не слухає ліберала Анатолія Пузача, або їй не вистачає уміння. Не раз я був на післяматчевих прес-конференціях, де Анатолій Кирилович, як правило, наголошував: гра не вдалася, бо ми не виконали тактичного плану.

- Чому команда грає слабо?

- Спитайте у гравців.

Як би там не було, тренер-професіонал мав би назвати причини, помилки і т.д. Відповідь, як на мене, надто легковажна.

Мій колега запитує:

- Анатолію Кириловичу, чи зможе ваше «Динамо» вирости до рівня кращих зразків «Динамо» Лобановського?

- Ні, бо сьогодні хлопці нібито виступають за Київ, а голови в них повернуті на Захід. Більшість гравців мають запрошення за кордон.

Тут ми зупинимось. Продовжуючи тему про «Динамо», скажу: якщо киян запрошують, гравці вони не такі вже й погані. Навіть добрі. Інша справа, як із ними працювали тренери, чому не виходить командна гра... Інший момент, ми його ще, може, й не відчули, -так звана футбольна демократія. Не встиг проявити себе у рідній команді, а вже втікає за кордон. Я трохи уявляю собі, що таке демократія, і знаю, які права має людина. Але частенько ми забуваємо інше слово - обов'язок. Перед спортшколою, яку фінансувала держава і яка виховувала майбутнього спортсмена ще зі школи. Далі - перед спортінтернатом, інститутом фізкультури, командою, яка чекала на допомогу, вболівальниками... Все це для молодого футболіста - ніщо. «Хочу на Захід!» Не кажу вже за всі команди. Візьмемо «Динамо». Гравці основного складу мають власні «Мерседеси», частину зарплатні отримують у валюті, всілякі премії плюс міжнародні турніри - і всього цього замало? Звичайно, «демократичність» вирішувати нашій Федерації. Скажу лише: чим демократичніше відпускатимемо своїх футболістів у чужі світи, тим менше слави матимемо самі. У всьому світі порядні команди найліпших гравців купляють, а ми - продаємо. За таких умов Україна не виросте у справжню футбольну державу, максимальною планкою-взірцем стане Фінляндія. Ви дорікаєте. І правильно. І автор не проти того, щоб ми продавали гравців. Автор проти бездумного, майже за безцінь, розпорошування молодих, які вже завтра можуть яскраво зблиснути

(засвітитися) в Україні. Тому хоч зараз, коли Україна зводиться з колін - поранена, виснажена, прив'язана багатьма мотузками до Сходу, - мусимо піти на непопулярний з т.з. демократії крок. Виїжджати в іноземні клуби мали б право ті гравці, які зіграли за національну збірну 30, 40 чи 50 ігор, які забили в національному чемпіонаті 50, 70 чи 100 голів (це для форвардів), яким виповнилося 25, 26 чи 27 років і т.д. У футбольній практиці роблять по-різному. Федерація мала б чітко сформулювати свою позицію (а точніше - державну) про право і обов'язок. Бо, а боюся, що так воно і станеться, українська демократія живитиме своїми соками європейський клубний футбол, кинувши на поталу власний. Тобто Україна знову має сумну перспективу перетворитися на об'єкт посміховища (70 років були придатком до російського футболу - і мало?).

Сьогодні я не підбиваю підсумків національного чемпіонату, не коментую його. Ще не час. Але на міжнародній арені поки що єдина команда, яка репрезентує нашу молоду державу, нічим не потішила. Шкода, бо ці гравці при відповідній організації могли б зіграти ліпше. Якщо й програти, то з честю, в боротьбі, не з опущеними руками.

Нинішня ситуація чомусь нагадує мені 1983-й, коли керманичем «Динамо» став Ю.Морозов. Пригадуєте ті безславні часи? А скільки було пручань, образ, невдоволень, коли повернувся В.Лобановський, коли в команді, нарешті, почалися серйозні тренування, спортрежим, дисципліна. Розумію, на Заході тренери цим не займаються. Але спроба побавитись в демократію, яку в сезонах 91-92 провів м'який А.Пузач, здається, закінчується фіаско.

Настав критичний момент у розвитку професіонального українського клубу. Псевдотерапія чи терапія натуральна більше не допоможе, треба діяти кардинальніше, зі скальпелем: все старе, зігниле, попсоване повирізати, щоб не заразити здорового. Час, на жаль, не чекає. Сьогодні-завтра гравці «Динамо», «Чорноморця», «Шахтаря», «Буковини» захочуть грати в Польщі, Чехо-Словаччині, Угорщині тощо. Що робити? Кивати на права людини - і губити велику справу, ідею, яку українські вболівальники виплекували десятиріччями?

В ОБІЙМАХ КЛІНІЧНОЇ СМЕРТІ

можуть опинитися найближчим часом змагуни України, якщо й далі триватиме синдром «молодшого брата»

Славнозвісний Національний олімпійський комітет Росії, очолюваний одіозним товаришем Смірновим, досить безпроблемно перебрав у спадок від колишнього Союзу правонаступництво. Нині країни СНД дорікають. Але, погодьтеся, то несерйозно. Самі дозволили вийти на трон, на себе й киваймо. Українці знову біля розбитого корита. Судіть самі: від багатомільйонної України до Барселони поїхали лишень 13 журналістів (і то переважно редактори республіканських газет). До того ж, жодного представника радіо і телебачення. Сюжет не новий: і цього разу держава наша відчула безпорадність саме тоді, коли треба було рішуче діяти. Олімпіада - завелика розкіш (відбувається не щомісяця), щоб ігнорувати під час її проведення справді унікальний шанс - рекламувати Україну на більш як півтори сотні країн.

Отже, тринадцятеро моїх колег вирушили до сонячної Каталонії, навіть

не підозрюючи, що на них там чекає. Акредитовано лише семеро. Акредитація коштує $2500 (які це гроші - розумієте самі). Інші пресові «щасливці» України перебиваються, як можуть. Зате по-домашньому на Олімпіаді представникам Росії. Їм валюта взагалі ні до чого (із власної кишені). Їм достатньо за рахунок відряджувальних організацій внести 5565 карбованців. Більше того, В.Смірнов розіслав у численні спортові організації запрошення. Цитую: «Всеросійський Олімпійський Комітет запрошує відвідати Олімпійські ігри в Барселоні у складі спеціалізованої тургрупи. Валютні витрати, включаючи кишенькові гроші, - за рахунок ВОК...». Так, за їхніми спинами - НОК Росії, а під носом - не розбите, а повне членських та інших грошових надходжень коритище-жолоб. У тому числі й з України, в якої, за словами шанованого дворазового олімпійського чемпіона, голови НОК України, міністра у справах молоді і спорту Валерія Борзова, валюти немає. Враховуючи те, що Валерій Пилипович навіть не мав за що поселитись у престижний готель (допомогла діаспора), я йому вірю. Але ж треба було щось робити (і зробити) завчасно, щоб була. Не можна ж сидіти зі складеними руками і чекати манни небесної. Руки не подасть, зрозуміло, і товариш Смірнов. Це суперечило б його політиці. Фактично вже на нинішній Олімпіаді змагуни з України - конкуренти номер один збірникам із Росії. А тут свої закони - писані й неписані. Поки Тетянки - Гуцу чи Лисенко - олімпійські чемпіонки, ще представляють об'єднану команду - вони молодці, «наші», «русскіе дєвачкі». Тільки-но репрезентуватимуть Україну (крім Олімпіади, будуть чемпіонати Європи, світу), їм навряд чи хтось допомагатиме з Москви. І боюся, що халепа, в яку втрапили українські журналісти, може підстерегти і спортовців. Боюся, й тоді Валерій Пилипович розведе руками й чесно зізнається: «Немає валюти». А спорт несподівано для нього ж опиниться в обіймах клінічної смерті. Повернення до нормального стану триватиме довго, якщо не вічно.

Хуан Антоніо Самаранч, президент МОКу, який, перебуваючи навесні в Києві, безсоромно, але чесно зізнався, що не знав спортивної України (хоч і працював амбасадором Іспанії в Москві), відзначив, як повідомляє московська преса, що барселонська Олімпіада буде найліпшою в історії Олімпіад. З цим важко погодитись, коли безпардонно ображено честь і гідність багатьох народів на пострадянському просторі. Тим більше, що український глядач не зможе її оцінити повністю. Московські ж коментатори, як відомо, мають цілком визначену авдиторію. Непереконливо? Будь ласка. До детального аналізу не вдаюсь, бо то займе багато місця, наведу лишень один факт: Дарія Червоненко лише за дві хвилини телеефіру у спортогляді випуску «Новини» Останкінського ТБ вісім (!) разів сказала, з певним наголосом, слово «наші». Відразу згадався Сашко Невзоров із його відомою стрічкою «Наші» (телепрограма Ленінградського ТБ «600 секунд») - на погромі у Прибалтиці.

Несуттєва деталь, мовляв, що з того, що там собі диктор говорить? Ні. Ця «деталь» регулярно, день у день, упродовж двох тижнів нав'язується багатомільйонній авдиторії глядачів і слухачів. І в багатьох, нехай навіть підсвідомо, приживається. Тож не дивно, що не бракує «громадян» безкрайніх просторів - СНД, яким «соромно за знищення великої держави», готових по команді взятися за її відновлення. Зрештою, певні спроби вже були в Москві. Санкт-Петербурзі, Брянську, Миколаєві. А після «психологічної обробки» з допомогою телекоментаторів зі студії «Останкіно» не забаряться нові. Ще б пак: команда СНД - лідер. Є чим гордитися.

АЛЬБЕРВІЛЬСЬКЕ ФІАСКО НЕ ПОВТОРИТЬСЯ. ЛІЛЛЄХАММЕРСЬКИЙ ОФСАЙД ПОКИ ЩО НЕ СВІТИТЬ

Мова, звичайно ж, про збірну України. Згадаймо торішні події, коли наша команда фактично опинилась за бар'єром зимової Олімпіади в Альбервілі. Ні, спортовці від України брали участь у змаганнях. Але під якими прапорами! Які принизливо-мізерні квоти, розфасовані функціонерами від спорту у Москві, були тим зеленим світлом, що давало право думати про прекрасний турнір!

Думати - не означає втілювати в життя. Оскільки Національний олімпійський комітет цілеспрямовано демонстрував власну безхребетність, Україна залишилась без багатьох прав на самостійну діяльність. Багатьох - теж не найстрашніше. Гірше -без ключових. НОК України не міг самостійно формувати свою команду. Хоча, згідно з регламентом Міжнародного олімпійського комітету, комплектування збірних команд, вибір пріоритетів у видах спорту - виключна прерогатива національних збірних. І НОКів. Для систематизації. Тобто Ігри - напрочуд вільні змагання. Зрештою, Олімпіада показує рівень розвитку спорту в різних країнах. Точніше, мала б його показувати. Практика, як бачимо, доводить інше. Якщо згадати Альбервіль, українські спортовці складали менше 10 відсотків членів - учасників від збірної тоді ще не зовсім міфічної СНД. І зовсім не тому, що велика європейська держава Україна вже така бідна на спортивні таланти. Добре, і це можна було б списати на шовіністичні звички московських колег і мовити: «Хай їм грець!» Але!.. Можна - та навіщо?! І тут слід не обережно-обтічними формами висловлювати свої зауваги, а голосно обурюватись, відстоювати свої права, гарантовані, окрім десятка конвенцій, ще й міжнародною декларацією про права людини. Не секрет, що символічно-трухляве об'єднання під назвою Асоціація НОК СНД, яке, намагалося пустити корені в посттоталітарний ґрунт (тепер з того - пшик), перебрало права НОКів колишніх радянських республік - незалежних держав. Відповідно, півтора десятка країн, що займають шосту частину Землі, були представлені прапорами однієї держави. Властиво, навіть не держави, а МОКу.

Хоча все перелічене (а ще більше - неперелічене) можна було б списати на минулий (не давноминулий) час, бентежить думка про те, що навіть формально повноправні члени МОКу - посттоталітарні НОКи - залишились селекційною базою якщо не Асоціації НОК СНД, то принаймні НОКу Росії.

Спортивне піратство, що добре розвинене не тільки на теренах колишнього СРСР, а загалом властиве країнам третього світу, давно вийшло за межі індивідуальних видів спорту. Про це -писано-переписано. Загальний хаос спричинився до чергового перемішання змагунів. Відомо, наприклад, що наша львівська гірськолижниця Світлана Гладишева вже не виступатиме за Україну.

Нині можна кивати на вчора і вимовляти дитяче «коли б». Про гриби і про піч відомо? А про умови, які поставив Міжнародний олімпійський комітет на чолі з його президентом Хуаном Антоніо Самаранчем національним олімпійським

комітетам? Очевидно, теж. І грубий шантаж спортивного лідера, що переріс у міжнародний політичний шантаж, керівники НОКів сприйняли... як прохання. Не угледіли крамоли. Не показали гідності, честі і незламності. А якщо зважити на інші, навіть загальновідомі, факти, як-от: з розв'язкою відмови змагатись потужних португальців, яких могла б замінити та ж Україна, Білорусь чи Грузія, а тут вам на вакансію знаходять не дуже відомий у світі Свазиленд, де мешкає вдвічі менше людей, ніж у Львові, і який спромігся делеґувати на Олімпіаду лишень одного змагуна - можна припустити (а ображені це добре знають), що МОК - ще й нечесна, негуманна організація, хоча вдавала дотепер і вдає далі зовні невинне ягнятко.

Альбервіль запам'ятався іще й тим, що українські журналісти, обділені конвертованими фінансами, змушені були, сидячи у своїх совкових кабінетах, компілювати репортажі «Останкіно» чи каналу «Росія», публікації у «Спорт-експресі». До лютого не так багато часу, а проблем, як завжди, - хоч греблю гати. Втім, біда навчає. Може, цього року хтось зі спортивних репортерів і буде удостоєний честі побувати на Іграх. Провінціалам це не світить. А дарма. Бо при справжньому ринкові на повну силу працює й рекламний механізм, який ми заздалегідь запланували штучно обезточити. Відповідно, менше грошей вкладено в рекламу українського спорту -менші прибутки матиме спорт. На Заході є одне банальне правило -як аксіома: на інформації не економлять. Дивно, але там дотримуються його десятиліттями. До кращого додуматись не змогли, примітиви! Хотілося б, щоб ми стали трішечки «примітивами» і навчилися, нарешті, вкладати гроші за потребою, а не за вказівкою. Барселонські ігри прикували до себе увагу понад трьох мільярдів глядачів. Як просто запам'ятати: не варто економити на рекламі. На рекламі молодої Української держави. Скупий платить двічі. Не тільки у спорті.

Альбервільська олімпіада асоціюється (для українських уболівальників) з одним неприємним - для переможених (хоч і не у спортивній боротьбі) - терміном: фіаско. Повним фіаско. Перемогли ж, окрім призерів, аутсайдери. Ті, хто брав участь у змаганнях. Ті, що дотримувались власне олімпійського правила. Тішить, їй-богу, тішить: альбервільське фіаско не повториться. Ліллєхаммерський офсайд поки що (тьху-тьху!) нам теж не світить. Україна вперше у своїй історії візьме участь в Зимових олімпійських іграх окремою командою.

На зустрічі з київськими журналістами міністр у справах молоді і спорту Валерій Борзов розповідав про те, що зимові види спорту в Україні розвиваються з урахуванням пріоритетів, бо досі існує проблема фінансів. «Ми змушені підтримувати сильних».

Стало також відомо, що, згідно з квотою, від України можуть взяти участь в Олімпіаді - 37 спортовців, а загальний склад команди не повинен перевищувати 78 осіб. Фахівці передбачають «золото» фігуристам Оксані Баюл та Вікторові Петренкові - яскравим «зірочкам» українського спорту (нещодавно Віктор повернувся з професійного американського ковзанярства до рідної матінки-Одеси), біатлоністам - як чоловічій, так і жіночій командам. А загалом, ми не повинні опускатися нижче десятого місця в командному заліку.

І ще одне. Для того, щоб усе це перетворилося з бажаних декларацій на реальність, за найскромнішими підрахунками, необхідно $300000, 40000000 рублів РФ та 1 000 000 000 українських карбованців.

СПОРТИВНА ДИПЛОМАТІЯ В ОФСАЙДІ?

У традиційній уяві слово «дипломат» асоціюється з дипломатичною службою, пов'язаною з амбасадою, консульством, МЗС. Такий підхід цілком слушний. Та поміж цим існують і нетрадиційні (спортові, мистецькі, наукові) вияви, які здатні популяризувати нашу державу не гірше, а, може, й ліпше.

Для конкретизації думки звернемось до недалекої історії. 1990 рік, 16 липня. Верховна Рада УРСР ухвалює Декларацію про державний суверенітет України. Минає тиждень, місяць, півроку, рік. Світова громадськість не тільки не визнає Україну як державу - її керівництво, незважаючи на численні акції протесту з боку НРУ, Товариства української мови імені Тараса Шевченка, студентства, інтеліґентних сил загалом, інтенсивно готується до підписання Союзного договору. Де-юре зазнали провалу і відчайдушні намагання спортових оглядачів України (як у пресі, так і в електронних засобах інформації) переконати спортсменів, тренерів, уболівальників, керівників спортфедерацій і народних депутатів вийти зі складу Національного олімпійського комітету СРСР, спортивних федерацій СРСР і проводити національні чемпіонати. Але де-факто свіжий вітерець змін втішав і давав надію прихильникам реформ. Хоч переважили консерватори (українські спортовці і тренери піддалися на професійну і цілеспрямовану пропаґанду «Останкіно», «Совєтского спорта», «Правди», «Ізвєстій», «Комсомольской правди» та союзних чиновників про ймовірне зниження рівня змагань, класу самих змагунів, що робитиме проблематичним можливість виступів «незалежників» на міжнародній арені), серед уболівальників стався розкол (знайшлися переконані прихильники відокремлення від Москви, приблизно ж стільки з'явилось противників нової ідеї, а найбільше людей зайняли вичікувальну позицію).

У серпні наступного року світ здригнувся від московського путчу. На ґрунті свіжих вражень Верховні Ради багатьох республік СРСР ухвалюють рішення про заборону діяльності компартії. Україна своє слово сказала 24 серпня, ухваливши Акт про державну незалежність. Але й цього разу наляканий і засліплений світ тримається тільки Москви. Українські спортові функціонери, в яких раптово обірвались московські маріонеткові нитки, виявились не готовими до ведення самостійної гри. Брак патріотизму, чесності, фаховості і ностальгія за безтурботними часами призвели до тривалого очікування, акумульованого у таких словах: «Ми загалом не проти проведення національних чемпіонатів і своїх збірних команд у різних видах спорту, але давайте прислухаємось до голосу народу України, який 1 грудня на всеукраїнському референдумі скаже своє вагоме слово. Ми не хочемо форсувати події і не хочемо звинувачень у недемократичності». Як не прикро це визнавати, але рефлекс збереження портфелів, які в разі іншого результату референдуму Москва могла б забрати, витіснив національну гідність на задній план.

У цій ситуації, коли стало зрозуміло, хто є хто, логічним було б зміщення українських горе-функціонерів. Але, як відомо, нова Україна виявилась на диво великодушною. Або безтурботною. Бо, незважаючи на обрання Президента, світове визнання нашої держави, українська спортивна делегація, «завдячуючи» бездіяльності та безтурботності Національного олімпійського

комітету України, практично опинилась за бортом Альбервільської зимової олімпіади. У підсумку - українські спортовці тішились ганебним виступом за команду СНД (на що не підеш задля участі у прекрасному турнірі!), не рахуючись із принизливо-мізерними квотами, розфасованими знову ж таки в Москві!

Так, Україна залишилась без багатьох прав на самостійну діяльність. Багатьох - ще не найстрашніше. Гірше - без ключових, хоч, згідно з регламентом Міжнародного олімпійського комітету, комплектування збірних команд, вибір пріоритетів у видах спорту - виключна прерогатива НОКів. За всіма правилами, олімпійські ігри - напрочуд вільні змагання, які показують рівень розвитку спорту в різних країнах. Насправді ж вийшло зовсім інакше. У тому ж Альбервілі українські спортовці становили менше 10 відсотків членів-учасників збірної тоді ще не зовсім міфічної СНД. І аж ніяк не через бідність на спортивні таланти. Міжнародний олімпійський комітет на чолі з його багатолітнім президентом (у минулому - іспанським послом у Радянському Союзі) Хуаном Антоніо Самаранчем висловив (якщо мовою дипломатії) прохання, а точніше (з огляду на синдром начальника-підлеглого) - ультиматум, суть якого зводилась до наступного: в Альбервілі виступала команда СНД, тож і на літніх Іграх у Барселоні у командному заліку знову виступить команда СНД, а в індивідуальному, якщо є бажання, - національні збірні. При всій повазі до МОКу все це важко назвати інакше, ніж грубим шантажем, що фактично переріс у міжнародний політичний тиск, внаслідок якого мільйони українців були до глибини душі ображені і обурені. Особливо на фоні відмови від участі в Олімпіаді потужних португальців, яких могли б замінити українці, білоруси чи грузини, коли вакансію заповнено не дуже відомим у спортивному світі Свазилендом з півмільйонним населенням, що спромігся делегувати до Барселони лишень одного змагуна.

Альбервіль запам'ятався ще й тим, що українські журналісти, обділені конвертованими фінансами, змушені були, сидячи у своїх совкових кабінетах, компілювати репортажі «Останкіно» чи телеканалу «Россія», публікації «Спорт-експресу». Ліллехамер виявився щедрішим з усіх точок зору. Україна вперше у своїй історії мала можливість виступати власною командою, українське телебачення - вести прямі репортажі зі спортивних арен. Але й цього разу відносна фортуна потішила лише столичних репортерів. «Провінціалів» обійдено стороною і самотужки обезточено рекламний механізм (обласні масмедіа, сукупні тиражі і безпосередній вплив яких, згідно з соціологічними опитуваннями, проведеними для кандидатів у народні депутати, в десятки разів більші за столичні, майже повністю ігнорували олімпійську тематику).

Сьогодні можна було б не згадувати вчорашнього. Можна - та навіщо? Свої права слід заявляти на повен голос, а не обережно-обтічними формами. Щоб не повторювати помилок у майбутньому, не можна забувати минулого. І відрадно, що зараз, здається, коли по СНД відіграно «лебедине озеро», державницьке мислення переважає все інше, наприклад, культивовану впливовими російськими політиками ідею створення потужного слов'янського союзу плюс Казахстан.

Оптимізм - річ приємна, але оптимізм із закритими очима на спортивне піратство - не дуже. Спортивне піратство, розвинене не тільки на теренах колишнього СРСР, а загалом властиве країнам третього світу, давно вийшло за межі індивідуальних видів спорту. Десятки найкращих українських футболістів виступають за збірну Росії, коли національна команда України провалює

відбірковий турнір чемпіонату Європи. Десятки провідних українських хокеїстів на чільних місцях НХЛ, а за національну команду чомусь не виступають. Львівська гірськолижниця Світлана Гладишева, яка, здається, задля поліпшення житлових умов переїхала в Росію і відмовилась від українського громадянства, завойовує на ліллехамерських зимових іграх «срібло», популяризуючи сусідню державу. Подібних прикладів, на жаль, чимало.

Перейдемо до приємнішого. Спортові уболівальники добре знають славне олімпійське минуле України. Станом на 1996 рік (останні літні Олімпійські ігри) українські спортсмени завоювали 133 золоту, 83 срібну і 89 бронзових нагород. Всього 305 медалі! А якщо додати нагороди, здобуті у зимових видах спорту! Якби Україна була незалежна, скільки разів (і не тільки на олімпіадах, а й на чемпіонатах світу з різних видів) лунав би український гімн і майорів би український прапор!

Ось як виглядає табличка неофіційного олімпійського заліку:

	1952	1956	1960	1964	1968	1972	1976	1980	1984	1988	1992	1996
Кількість українських спортовців	25	34	35	34	51	71	94	93	-	93	82	220
Всього медалей	15	21	29	29	16	23	24	32	-	53	40	23
Золотих	6	11	15	13	7	13	8	15	-	19	17	9
Срібних	8	4	8	8	4	6	8	8	-	13	14	2
Бронзових	1	6	6	8	5	4	8	9	-	21	9	12

Спортивна дипломатія сьогодні дуже важлива. Спорт - хочемо ми цього чи ні - не аполітичний, як донедавна у нас вважалось. Спорт - швидше дипломатично-бізнесове шоу, розігруване за усталеними правилами. Це найліпше розуміють найбагатші країни (США, Японія, Англія, Німеччина, Франція, Росія), які, пам'ятаючи про ефективну рекламу і популяризацію не тільки команд чи видів спорту, а й зміцнення міжнародного іміджу держави, заповнюють усі можливі і неможливі ніші.

Україна на початку 90-х набула скандальної «популярності», пов'язаної з ратифікацією договорів СНО-1 і СНО-2. Пересічні американці дізнались про нас мало що не виключно завдяки ядерним ракетам, націленим на США. Сусіди-європейці, як-от британці, здається, теж не прагнули з'ясувати, що таке Україна - держава чи провінція. Так, опитування 1992 року показало, що лише кожен десятий англійський вступник до коледжу міг щось сказати про нашу державу. Більшість же майбутніх бакалаврів і магістрів «шукали» нашу державу на південноамериканському, африканському континентах чи в Азії. Це й не дивує. Позаторік Дік Адвокат, тренер юніорської збірної Нідерландів з футболу, після завершення виснажливого поєдинку у Львові з українськими юніорами (2:2), зізнався, що Львів - дуже красиве місто, не зруйноване, як вважали його підопічні, вирушаючи на матч і гадаючи, що Україна і Львів - це «десь Югославія». Зараз ситуація трохи поліпшилась. Однак це не означає, що професійні дипломати мають відмовитись від послуг спортсменів. Наведу тільки один приклад. Після перемоги на ліллехамерській Олімпіаді одеситка Оксана Баюл справила таке велике враження на американського президента Білла Клінтона, що той запросив її разом із земляком Віктором Петренком відвідати Сполучені Штати у складі офіційної делегації України на чолі з українським Президентом Леонідом Кравчуком. Шістнадцятирічну українську фігуристку показували усі провідні телекомпанії світу.

Так, політики (особливо в міжнародній сфері) розраховують на підтримку (так є скрізь) визначних спортовців. А чи розраховують українські спортсмени на підтримку українських політиків і держави? Мабуть, що ні. Поки що тут існує односторонній зв'язок за принципом «дай». Починаючи з дитячого, підліткового (спортінтернати, школи олімпійського резерву) і закінчуючи професійним спортом (та й чи тільки у спорті?!) здійснюється залишкове фінансування. Важко стверджувати, що це робиться свідомо, однак одне зрозуміло напевне - загальна справа залишиться тільки у програшу. Цілком можливо, що за кілька років славні традиції українського спорту відійдуть в історію. Без сумніву, спортивні чиновки багатих країн-конкурентів на це й розраховують, прагнучи використати найменшу можливість, щоб перетворити теорію спортивної дипломатії у практику. Невже важко це усвідомити і не йти шляхом проб і помилок? Навіщо самим собі завдавати удар нижче пояса?

Підстав для скепсису достатньо вже сьогодні, напередодні цьогорічної Олімпіади в Атланті. Багато хто зі спортивних фахівців не заперечує, що реально на медалі претендуватиме лишень кілька українських атлетів, включаючи хоч і легендарного і неперевершеного (правда, поки що) ветерана у стрибках з жердиною Сергія Бубку, стрибунку в довжину і в потрійному стрибку Іннесу Кравець, стрибунку у висоту Інгу Бабакову і, можливо, штовхачок ядра Віту Павлиш та Валентину Федюшину. Хоч олімпійський принцип полягає не в перемозі, а участі, нам однаково не легше від того, що, незважаючи на суттєве збільшення квоти для українських спортовців, медалей, якщо не виборемо призових місць у командних змаганнях і художній гімнастиці, не побільшає.

Нам залишається тільки вболівати та сподіватись на фортуну в Атланті. Але цим, як і відсуванням у довгий ящик, проблеми не вирішиш.

Аби наші суб'єктивні міркування не були надто нав'язливими і односторонніми, ми звернулись з деякими запитаннями про підготовку української команди до літніх Олімпійських ігор-96 до міністра України у справах молоді і спорту, в минулому олімпійського чемпіона **Валерія Пилиповича Борзова.**

- Валерію Пилиповичу, чи можна уточнити кількість української делегації на Олімпійських іграх в Атланті?

- Не уточнимо, але можемо сказати про плани. А плануємо ми близько 220 атлетів. Не можу відповісти точно у зв'язку з тим, що ми вже відібрали 150 спортсменів і команду з водного поло, а ще 140 - десь 147 атлетів до травня проходитимуть відбір, лише після цього все з'ясується остаточно. Якщо буде 220 атлетів, то загальна українська делегація налічуватиме 300-303 чоловік. Включаючи офіційних, екстра-офіційних осіб, шефа місії, двох заступників, прес-аташе, лікарів, масажистів.

- Пане міністре, як би Ви оцінили стан українського спорту перед Барселоною-92 і - сьогодні, напередодні Атланти-96? Які перспективи на майбутнє (починаючи від дитячого, підліткового спорту) і скільки медалей реально зможуть виборотн українські спортовці влітку цього року?

- Про стан важко мені відповісти, бо для цього потрібно мати аналіз, особливо з дитячого спорту. Але наше головне завдання було утримати дитячий спорт, дитячі спортивні школи. За кількістю дитячі спортивні школи приблизно на тому ж рівні. Що стосується тренерського складу, то він зменшився. А якщо говорити про великий спорт, то визначилась тенденція поліпшення якості - більше стало чемпіонів Європи, світу.

- Але прогнози деяких спортивних оглядачів, зокрема, «Зеркала Недели» не такі оптимістичні. Більше того, окремі автори передбачають фіаско, стверджуючи про три-чотири медалі як максимально можливий результат української команди.

- Вони неграмотні. Вони ж матеріалами не користуються, а лиш смокчуть з пальця. А я користуюсь ось такими матеріалами (Валерій Пилипович витягнув книжечку, призначену для службового користування, і відкрив на сторінці «Чемпіони Європи і світу», -М.Ж.). Ось наші спортсмени. Це конкретні люди, їх трохи більше, ніж троє-четверто (як пише «Зеркало Недели»). Звичайно, виборювати олімпійські медалі - це ж не гайки крутить. Але ми були б дуже задоволені, якби завоювали вісім «золотих». Ці попередні розрахунки з'явилися не на голому місці. У 1995 році Україна має дев'ять чемпіонів світу у таких видах спорту, як легка атлетика, важка атлетика, бокс, греко-римська боротьба, вільна боротьба, спортивна і художня гімнастика. Цілком можливо, що медалі завоюють українські вітрильники, спортсмени з кульової стрільби і стрільби з лука, веслування (на байдарках і в академічній греблі). У командному заліку можемо посісти місце між 10 і 15 сходинкою зі 198 країн.

- Сподіваюсь, хід Олімпіади висвітлюватимуть українські засоби інформації.

- Над цим питанням автономно працює Українське телебачення, яке відбиратиме групу журналістів. Якщо буде ефірний час. За ефірний час треба платити великі гроші. Тому поки що проблема тільки в оплаті. А так все гаразд. Відповідно до квоти, яку нам виділив організаційний комітет, ми сформували свої пропозиції, якими передбачено відрядження для шести журналістів і двох фотокореспондентів. Готуватимемо їх інформаційно до цієї роботи, щоб вони могли вільно оперувати найрізноманітнішими статистичними матеріалами.

Олімпійський підсумок в Атланті (див. таблицю на стор. 117) підтвердив прогноз пана міністра.

ПРИМІТКИ

Усі використані у книжці публікації подано рубриковано за розділами, кожен з яких сформовано у хронологічному порядку.

Умовні скорочення:

МУ - Молодь України,
УС - Українське слово,
УФ - Український футбол,
ЗВУ - За вільну Україну,
ВЗ - Високий Замок,
МГ - Молода Галичина.
ВР - Вісник

КРИМСЬКИЙ ГОРДІЇВ ВУЗОЛ...

1. Кримські враження (УС. - 1991. - 21 лист.).
2. Чия правда? (УС. - 1992. - 20 лют.).
3. Перший - і останній? (УС. - 1992. - 5 берез.).
4. Комітет захисту Криму (УС. - 1992. - 26 трав.).
5. «Сьогодні знову пролилася кров» (МГ. - 1992. - 6 жовт.).
6. Замало декларувати розбудову українського війська. Надто в Криму (МУ. - 1992. - 15 жовт.; Див.: Поклик Сумління. - 1993. -Черв.).
7. Українство як зло, або Крим влітку 1993-го (ВР. - 1993. - 14, 21, 28 лип., 4 серп.).

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ СУСІДІВ

1. Що кажуть лідери ЦК КПЕ... (МУ. - 1991. - 28 серп.).
2. У Статуті СНД - України місце де? (ВЗ. - 1993. - 21 січ.).
3. Парламенте, на «Старт»! А з торбою по світу не підемо? (ВЗ. -1993. - 23 січ.).
4. Спроба імпічмента поки що провалилась. Але Хасбулатов і компанія з гри не вийшли (МГ. - 1993. - 18 берез.).
5. Російські військові покидають Латвію... (МГ. - 1993. - 30 берез.).
6. «Латвійський шлях»: приклад для наслідування чи видавання бажаного за дійсне? (МГ. - 1993. - 22 квіт.).
7. Проблема громадянства - надумана, або міфи і реальність про права людини (МУ. - 1993. - 14 трав.).
8. Парадокс: коли вибори з вибором, найскладніше - вибирати (МГ. - 1993. - 27 трав.).
9. Локальна війна (МГ. - 1993. - 25 верес.).
10. Електорат Єльцина святкує... (ЗВУ. - 1996. - 6 лип.).
11. Віктор Черномирдін: «Уряд - не клуб, де гарно говорять» (ЗВУ. - 1996. - 11 лип.).
12. Бізнесовий прагматизм як домінанта російської політики щодо України (ЗВУ. - 1996. - 23 лип.).
13. Вчинки Лукашенка сприяють пробудженню національної свідомості в білорусів (ЗВУ. - 1996. - 29 серп.).
14. 26 осіб у камері: по черзі сплять, через день їдять (ЗВУ. -1996. - 7 верес.).

УКРАЇНЦІ У СХІДНІЙ ДІАСПОРІ

1. Ще з'явиться мереживо нашої культури (МУ. - 1991. - 2 серп.).
2. 600 тисяч (МУ. - 1991. - 7 серп.).
3. «Неначе писанка село...» (МУ. - 1991. - 8 серп.).
4. Перемикаючи канали (МУ. - 1991. - 14 серп.).
5. «Ми - українці», - кажуть наші краяни в Естонії (МУ. - 1991. -22 серп.).
6. Рига, звичайно, не Крим. У ній є українська школа (МГ. - 1993. - 8 квіт.).
7. «Другосортні» піднімають економіку Росії. За це їм «вдячні»: гонять «вон» (ЗВУ. - 1996. - 1 серп.).

ПОСТАТІ

1. Лідер мільйонів? (МУ. - 1991. - 21 серп.).
2. Американці вибирають молодість (ВЗ. - 1992. - 7 лист.).
3. Володимир Черняк: «Карбованець - не гроші, валютних бірж нема, то що ж нам залишається? Кричать: «Бий куркуля!?» (МГ. - 1993. -8 черв.).
4. Останній заповіт Івана Гончара (МГ. - 1993. - 22 лип.).
5. Його б до рани прикладати. . (МГ. - 1993. - 9 лист.).
6. Станіслав Шушкевич: «Україна на правильному шляху» (ЗВУ. -1996. - 8 серп.).
7. Семен Шарецький: «Якщо наш президент чхатиме на Конституцію, я не виключаю імпічменту» (ЗВУ. - 1996. - 17 серп.).
8. Шлях педагога, дослідника, публіциста (ЗВУ. - 1996. - 5 жовт.).
9. Ельдар Рязанов: «Нові росіяни» не доросли до Третьякова» (ЗВУ. - 1996. - 9 лист.).

СВІТ СПОРТУ

1. Валентин Щербачов: «Наше життя - суцільний футбол» (УФ. - 1991. - 15 серп.).
2. Василь Іванчук: «Хотів би виступати під синьо-жовтим прапором» (УС. - 1991. - 5 груд.).
3. Нашу долю вирішує хтось? (УС. - 1991. - 19 груд.).
4. М'яч - на центр! (УС. - 1992. - 5 берез.).
5. Катерина Баль: «Мої сини виховані Божим духом» (УС. - 1992. -2 квіт.).
6. Терапія не допоможе. Шукаймо скоріше скальпеля! (УС. - 1992. - 23 квіт.).
7. В обіймах клінічної смерті... (ВЗ. - 1992. - 11 серп.).
8. Альбервільське фіаско не повториться... (МГ. - 1993. - 4 лист.).
9. Спортивна дипломатія в офсайді? (Смолоскипи. - 1996. - N 1).

ЗМІСТ

КРИМСЬКИЙ ГОРДІЇВ ВУЗОЛ...

Кримські враження 5
Чия правда? 7
Перший - і останній український клас? 11
Комітет захисту Криму... 14
«Сьогодні знову пролилася кров» 15
Замало декларувати розбудову українського війська. Надто в Криму 16
Українство як зло, або Крим влітку 1993-го 18

ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ СУСІДІВ

Що кажуть лідери ЦК КПЕ. 25
У Статуті СНД - України місце де? 26
Парламенте, на «Старт»! А з торбою по світу не підемо? 28
Спроба імпічмента поки що провалилась. Але Хасбулатов і компанія з гри не вийшли 30
Російські військові покидають Латвію... 31
«Латвійський шлях»: приклад для наслідування чи видавання бажаного за дійсне? 33
Проблема громадянства - надумана, або міфи і реальність про права людини 36
Парадокс: коли вибори з вибором, найскладніше - вибирати 39
Локальна війна 41
Електорат Єльцина святкує 43
В.Черномирдін: «Уряд - не клуб, де гарно говорять» 44
Бізнесовий прагматизм як домінанта російської політики щодо України 46
Вчинки Лукашенка сприяють пробудженню національної свідомості в білорусів 51
26 осіб у камері: по черзі сплять, через день їдять 55

УКРАЇНЦІ У СХІДНІЙ ДІАСПОРІ

Ще з'явиться мереживо нашої культури 61
600 тисяч 62
«Неначе писанка село...» 63
Перемикаючи канали 65
«Ми - українці», - кажуть наші краяни в Естонії 66
Рига, звичайно, не Крим. У ній є українська школа 69
«Другосортні» піднімають економіку Росії. За це їм «вдячні»: гонять «вон» 70

ПОСТАТІ

Лідер мільйонів? 74
Американці вибирають молодість 74
Володимир Черняк: «Карбованець - не гроші, валютних бірж нема, то що ж нам залишається? Кричать: «Бий куркуля!»? 75
Останній заповіт Івана Гончара 79
Його б до рани прикладати... 81
Станіслав Шушкевич: «Україна на правильному шляху» 84
С. Шарецький: «Якщо наш президент чхатиме на Конституцію, я не виключаю імпічменту» 92
Шлях педагога, дослідника, публіциста 95
Ельдар Рязанов: «Нові росіяни» не доросли до Третьякова» 98

СВІТ СПОРТУ

Валентин Щербачов: «Наше життя - суцільний футбол» 102
Василь Іванчук: «Хотів би виступати під синьо-жовтим прапором» 103
Нашу долю вирішує хтось? 105
М'яч - на центр! 106
Катерина Баль: «Мої сини виховані Божим духом» 107
Терапія не допоможе. Шукаймо скоріше скальпеля! 109
В обіймах клінічної смерті... 111
Альбервільське фіаско не повториться... 113
Спортивна дипломатія в офсайді? 115

Мар'ян Георгійович ЖИТАРЮК

НА МЕЖІ ЕПОХ
Публіцистика

Редактор Наталія Житарюк
Художній і технічний редактор Ірина Гібей
Світлини Мар'яна Житарюка та Володимира Саквука.

Здано до набору 25.06.1997. Підписано до друку 14.08.1997. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний N 1. Гарнітура «Гельветика». Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 8,25. Наклад 800 примірників. Замовлення N 1539

Видавництво «За вільну Україну»
Львів, вул. Миколи Вороного, 3, тел. 72-89-04

Віддруковано у Стрийській міській друкарні
293500, м.Стрий, вул. Б. Хмельницького, 34-36.
Тел. (03245) 5-32-20.

За вільну Україну

Вельмишановні панове!
Пропонуємо Вам вигідні умови співпраці:
— низькі розцінки за
РЕКЛАМУ ТА ОГОЛОШЕННЯ:
— гнучку систему знижок;
— якісне і вчасне виконання замовлень;
— поширення Вашої інформації по всій Україні та за кордоном — США, Франції, Австралії, Німеччині, Англії, Канаді, країнах ближнього зарубіжжя.

НАШІ ПОСЛУГИ СТАНУТЬ ПРИБУТКОВОЮ ЧАСТИНОЮ ВАШОГО БІЗНЕСУ!

Чекаємо Вас за адресою:
290000, м. Львів, вул. Вороного, 3.
Телефон (0322) 72-40-07, факс 72-95-27.
Пункти прийому реклами та оголошень для часопису «За вільну Україну» працюють також
– у Дрогобичі, тел. (244) 37-260,
– у Червонограді, тел. (249) 26-396.

Розрахунковий рахунок № 000363410
в ОДАК УСБ Львова, МФО 325019.

ПРОДОВЖУЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА «ЗВУ»
НА 1997 РІК
ІНДЕКС 61045

Українські діти в загальноосвітній українській школі в Ризі (Латвія)...

...і їхня творчість.

Надвечір'я над Даугавою...

На відкритті музею Митрополита Андрея Шептицького у Львові виступає заслужений вчитель України Ігор Федик.

Андрійс Пантелєєвс - один з лідерів передвиборчого блоку до сейму Латвійської Республіки «Латвійський шлях».

Ластів'яче гніздо - символ Криму.